

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА**

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ІЛ'ЮК ДМИТРО ДМИТРОВИЧ

УДК 342.56:342.57

ДИСЕРТАЦІЯ

СУДОВА ВЛАДА І ГРОМАДСЬКІСТЬ: КОНЦЕПТ ВЗАЄМОДІЇ

Подається для здобуття наукового ступеня доктора філософії.

Дисертація містить результати власних досліджень.

Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело _____ Д.Д. Іл'юк

Науковий керівник: Гураленко Наталія Анатоліївна
доктор юридичних наук, професор

Чернівці – 2025

АНОТАЦІЯ

Іл'юк Д.Д. Судова влада і громадськість: концепт взаємодії. – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 08 Право за спеціальністю 081 Право – Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Чернівці, 2025 р.

Узагальнений короткий виклад основного змісту дисертації.

У сучасному світі, коли Україна активно просувається на шляху до європейської інтеграції та розвитку громадянського суспільства, питання взаємодії судової влади та громадськості набуває виняткової важливості. Судова влада є одним із ключових інститутів правової держави, який забезпечує захист прав і свобод громадян, гарантує верховенство права та сприяє підтриманню законності в суспільстві. Її ефективність і легітимність значною мірою залежать від того, наскільки суспільство довіряє судам і чи сприймає їх як справедливі та незалежні. У свою чергу, громадськість, як активний учасник соціальних і правових процесів, має потенціал впливати на судову систему, сприяючи її прозорості, відкритості та підзвітності. Саме тому дана дисертація присвячена комплексному дослідженню концепту взаємодії судової влади та громадськості, розробці теоретичних основ цієї взаємодії та практичних рекомендацій для її вдосконалення в умовах сучасної України.

Метою дослідження є обґрунтування концептуальних засад взаємодії судової влади та громадськості через створення трирівневої моделі, яка охоплює комунікативну, інтеграційну та інституційну взаємодії. Ця модель дозволяє систематизувати процеси співпраці між судами та суспільством, враховуючи як теоретичні аспекти, так і практичні особливості їх реалізації.

Завдання роботи передбачають аналіз сутності кожного із зазначених рівнів, вивчення їхнього функціонування в Україні та за кордоном, а також розробку конкретних пропозицій для вдосконалення судової системи з урахуванням потреб громадянського суспільства.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що автор пропонує власний підхід до структурування взаємодії судової влади та громадськості, заснований на трирівневій моделі. У рамках цього підходу уточнено поняття «громадськість» у контексті судової діяльності, розмежовано активну та пасивну громадськість, а також розроблено нові механізми комунікації, інтеграції та інституційного забезпечення правосуддя. Для досягнення поставленої мети використано широкий спектр методів дослідження, серед яких теоретичний аналіз, порівняльно-правовий метод, системний підхід, а також методи узагальнення та моделювання.

В першому розділі дисертації детально досліджено теоретичні та практичні аспекти комунікативної взаємодії між судовою владою та громадськістю як базового рівня співпраці. Комунікативна взаємодія розглядається як основа для забезпечення прозорості судових процесів і формування довіри до судової системи.

У цьому контексті проаналізовано ключові чинники, які впливають на ефективність комунікації, зокрема доступність інформації про судові процедури, зрозумілість правових документів для пересічних громадян і рівень правової культури населення.

Особливу увагу приділено ролі сучасних інформаційних технологій, таких як цифрові платформи, вебсайти судів і соціальні мережі, у поширенні інформації про діяльність судової влади. Запропоновано практичні заходи для вдосконалення комунікативної взаємодії, зокрема розробку Концепції комунікативної взаємодії судової влади, яка б уніфікувала підходи до інформування громадськості, а також створення судових інформаційно-медійних центрів, які б виконували функцію посередника між судами та суспільством.

Окремо розглянуто вплив засобів масової інформації на формування громадської думки про судову владу, а також роль консультативних рад і громадських організацій у налагодженні діалогу між цими суб'єктами. На основі проведеного аналізу доведено, що якісна комунікативна взаємодія є

передумовою для підвищення довіри до судів і зростання правової свідомості громадян, що є критично важливим для демократичного розвитку держави.

В другому розділі дисертації увагу зосереджено на інтеграційній взаємодії, яка передбачає залучення громадськості до безпосередньої участі в здійсненні правосуддя через такі інститути, як суд присяжних і мирові судді. У цьому розділі проведено ґрунтовний аналіз українського досвіду функціонування суду присяжних, виявлено його основні недоліки, серед яких недостатня репрезентативність складу присяжних, обмеженість їхніх повноважень і низький рівень підготовки громадян до виконання таких функцій.

Для порівняння розглянуто зарубіжний досвід, зокрема моделі суду присяжних у країнах англосаксонської правової традиції та континентального права, що дозволило виявити кращі практики, які можна адаптувати до українських реалій. На основі цього аналізу запропоновано вдосконалену модель суду присяжних для України, яка передбачає розширення повноважень присяжних і підвищення їхньої ролі у винесенні рішень. Крім того, обґрунтовано необхідність запровадження інституту мирових суддів як механізму наближення правосуддя до громадськості, що особливо актуально для вирішення локальних спорів і конфліктів.

У розділі також розглянуто правові принципи, які лежать в основі інтеграційної взаємодії, такі як добровільність участі громадян, взаємна вигода для суспільства і судової системи, а також правова визначеність процедур залучення громадськості.

Запропоновано конкретні зміни до законодавства України, які б сприяли гармонізації інтеграційної взаємодії та підвищенню її ефективності. Доведено, що інтеграція громадськості в процеси правосуддя не лише підвищує довіру до судової системи, а й сприяє формуванню більш справедливого і гуманного підходу до вирішення правових спорів.

В третьому розділі дисертації досліджено інституційну взаємодію як вищий рівень співпраці між судовою владою та громадськістю, що реалізується через механізми громадського контролю та підзвітності. У цьому контексті

проаналізовано роль таких інститутів, як адвокатура, Громадська рада доброчесності та присяжні тощо, у забезпеченні прозорості й відповідальності судової влади перед суспільством. Особливу увагу приділено проблемам, які виникають у процесі громадського контролю, зокрема недостатній інституційній спроможності громадських організацій і відсутності чітких механізмів взаємодії з судами.

Для вирішення цих проблем запропоновано створення Ради правозахисних організацій України як координуючого органу, який би об'єднував зусилля громадськості у сфері моніторингу судової діяльності.

Крім того, розроблено низку механізмів для вдосконалення інституційної взаємодії, таких як запровадження громадського запиту як інструменту отримання інформації про судові процеси, а також створення системи моніторингу судових рішень для оцінки їхньої справедливості та відповідності закону. У розділі також розглянуто процес інституалізації громадськості, який передбачає поступове формування стійких інститутів громадянського суспільства, здатних брати активну участь у контролі за діяльністю судової влади.

Доведено, що інституційна взаємодія є необхідною умовою для забезпечення сталого розвитку відносин між судами та громадськістю, а її ефективність залежить від чіткого правового регулювання та підтримки з боку держави. Запропоновані рекомендації спрямовані на створення правового та організаційного підґрунтя для реалізації громадського контролю в Україні.

Дослідження обґрунтовано положення про те, що взаємодія судової влади та громадськості є складним і багатогранним процесом, який залежить від цілої низки факторів, включаючи комунікативні можливості, правові норми та соціальні умови. Запропонована в дисертації трирівнева модель – комунікативна, інтеграційна та інституційна взаємодія – створює теоретичну основу для системного вдосконалення судової системи України. Розроблені практичні рекомендації, такі як створення інформаційно-медійних центрів, реформування суду присяжних і запровадження громадського контролю, мають значний

потенціал для підвищення відкритості та підзвітності судової влади. Реалізація цих пропозицій сприятиме не лише зміцненню довіри до правосуддя, а й розвитку правової культури населення, що є важливим кроком на шляху до побудови демократичної правової держави.

У підсумку дисертація пропонує цілісний підхід до вдосконалення взаємодії судової влади та громадськості, який може бути використаний як основа для подальших наукових досліджень і практичних реформ у цій сфері.

Ключові слова: судова влада, громадськість, взаємодія, громадянське суспільство, демократія, комунікація, суд, правосуддя, держава, суспільство, права людини, суддя, громадські ради, євроінтеграція, довіра

SUMMARY

Illyuk D.D. Judicial Power and the Public: The Concept of Interaction. – *Qualifying scientific work on manuscript rights.*

Thesis for the degree of Doctor of Philosophy in the field of knowledge 08 Law, specialty 081 Law – Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Chernivtsi, 2025.

Generalized summary of the main content of the thesis.

In today's world, as Ukraine progresses toward European integration and the strengthening of civil society, the interaction between judicial power and the public emerges as a highly relevant issue. Judicial power, as a cornerstone of the rule of law, plays a pivotal role in safeguarding citizens' rights and freedoms, upholding the supremacy of law, and ensuring legality within society. Its effectiveness and legitimacy hinge significantly on the degree of public trust and the perception of courts as fair and independent institutions. Meanwhile, the public, as an active participant in social and legal processes, has the capacity to influence the judicial system, fostering its transparency, accessibility, and accountability. This dissertation is dedicated to a comprehensive exploration of the concept of interaction between judicial power and the public, the development of its theoretical framework, and the formulation of practical recommendations to enhance this relationship in contemporary Ukraine.

The purpose of this study is to establish the conceptual foundations of judicial-public interaction by proposing a three-level model encompassing communicative, integrative, and institutional dimensions. This model enables a structured approach to understanding and improving cooperation between courts and society, integrating both theoretical insights and practical considerations.

The objectives include analyzing the essence of each interaction level, examining their application in Ukraine and internationally, and offering targeted proposals to refine the judicial system in alignment with civil society's needs.

The scientific novelty lies in the author's innovative structuring of this interaction through the three-level model, alongside a refined definition of the "public" in the judicial context – distinguishing between active and passive forms – and the introduction of new mechanisms for communication, integration, and institutional support within the justice system. A broad range of research methods was employed, including theoretical analysis, comparative legal studies, systemic approaches, and methods of generalization and modeling.

The first chapter explores the theoretical and practical dimensions of communicative interaction as the foundational level of cooperation between judicial power and the public. This form of interaction is essential for ensuring transparency in judicial processes and cultivating public trust in the judiciary.

Key factors affecting communication efficacy are analyzed, such as the accessibility of judicial information, the clarity of legal documents for laypersons, and the population's legal literacy.

The role of modern technologies – digital platforms, court websites, and social media – in disseminating judicial information is closely examined. Practical recommendations include the development of a Concept of Communicative Interaction of Judicial Power to standardize public outreach efforts and the establishment of judicial information and media centers to bridge courts and society.

The chapter also considers the media's influence on public perceptions of the judiciary and the contributions of advisory councils and civic organizations in fostering dialogue. The findings demonstrate that robust communicative interaction is a

prerequisite for enhancing trust in the courts and elevating citizens' legal awareness, both critical for democratic progress.

The second chapter focuses on integrative interaction, which involves the public's direct participation in administering justice through mechanisms like juries and justices of the peace. It provides an in-depth analysis of Ukraine's jury trial system, identifying key challenges such as unrepresentative jury compositions, limited juror authority, and inadequate preparation of citizens for these roles.

Comparative insights from jury systems in Anglo-Saxon and continental legal traditions highlight adaptable best practices. Based on this, an enhanced jury trial model for Ukraine is proposed, advocating for broader juror powers and a greater decision-making role. The chapter also justifies introducing justices of the peace to bring justice closer to communities, particularly for resolving local disputes. Legal principles underpinning integrative interaction – voluntariness, mutual benefit, and procedural clarity – are examined, alongside legislative proposals to strengthen this process.

The analysis confirms that public integration into judicial activities boosts trust and fosters a more equitable, humane approach to dispute resolution.

The third chapter investigates institutional interaction as the highest level of cooperation, realized through public oversight and accountability mechanisms. It assesses the roles of entities like the bar, the Public Integrity Council, and juries in promoting judicial transparency and responsiveness. Challenges in public oversight, such as weak institutional capacity among civic groups and unclear interaction frameworks, are addressed.

Solutions include establishing a Council of Human Rights Organizations of Ukraine to coordinate monitoring efforts and developing tools like public inquiries and judicial decision monitoring systems to evaluate fairness and legality.

The chapter also traces the institutionalization of civil society, emphasizing the need for stable, active organizations to oversee judicial power. Effective institutional interaction, it argues, requires clear legal frameworks and state support, with proposed

recommendations aimed at creating a robust legal and organizational basis for public control in Ukraine.

The research concludes that the interaction between judicial power and the public is a multifaceted process shaped by communication, legal norms, and societal conditions. The proposed three-level model – communicative, integrative, and institutional – offers a theoretical framework for systematically enhancing Ukraine’s judicial system. Practical recommendations, including the creation of media centers, jury trial reforms, and public oversight mechanisms, promise to increase judicial openness and accountability. Implementing these measures will strengthen public trust in the judiciary and advance legal culture, marking a vital step toward a democratic rule of law. This dissertation provides a holistic approach to improving judicial-public interaction, serving as a foundation for future research and reforms.

Keywords: judicial power, public, interaction, civil society, democracy, communication, court, justice, state, society, human rights, judge, public councils, European integration, trust

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

**Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати
дисертації:**

***Наукові праці у виданнях, включених до переліку наукових фахових
видань України:***

1. Іл'юк Д.Д. Інтеграційна взаємодія судової влади та громадськості: пошук збалансованої моделі функціонування суду присяжних. *Ерліхівський журнал*. 2024. Вип. 9. С. 38–44
2. Іл'юк Д.Д. Взаємодія судової влади та громадськості: деякі аспекти термінологічної визначеності. *Право і суспільство*. 2023. № 3. С. 190–197.

3. Іл'юк Д.Д. Взаємодія судової влади та громадськості: комунікаційний аспект. *Ерліхівський журнал*. 2023. Вип. 7. С. 38–44.
4. Черновський О.К., Іл'юк Д.Д. Окремі питання практичної реалізації нової концепції судової реформи. *Європейські перспективи*. 2021. № 1. С. 34–39. (Особистий внесок: Іл'юк Д.Д. провів аналіз проблемних питань імплементації нової концепції судової реформи в частині функціонування суду присяжних та запровадження інституту мирових суддів в Україні).
5. Черновський О.К., Іл'юк Д.Д. Окремі питання побудови військового судочинства в Україні на основі міжнародного досвіду. *Наше право*. 2020. № 1. С. 184–191. (Особистий внесок: Іл'юк Д.Д. здійснив дослідження моделей взаємодії військових судів іноземних держав із представниками військової громадськості в якості присяжних).

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

6. Іл'юк Д. Д. Комунікативна взаємодія судової влади та засобів масової інформації: питання побудови діалогу та довіри. *Свобода – основа прав людини* : матеріали Всеукраїнського круглого столу (Чернівці, 9 грудня 2023 р.). Чернівці : Букрек, 2023. С. 73–78.
7. Іл'юк Д. Д. Громадський контроль в умовах взаємодії громадськості та судової влади. *Реформування національного та міжнародного права: перспективи та пріоритети* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, Україна, 21–22 січня 2022 р.). Одеса : ГО «Причорноморська фундація права», 2022. С. 5–8.
8. Іл'юк Д. Д. Комунікація суду із громадськістю та ЗМІ. *Евристично-правовий потенціал філософсько-освітніх ідей представників Львівсько-Варшавської школи (1895-1993 рр.) та Віденського гуртка (1922 р.)* : матеріали Міжнародної наукової конференції (м. Львів, 27 жовтня 2022 р.) Львів : БОНА, 2022. С. 223–226.
9. Іл'юк Д. Д. Судовий процес як легітимна та цивілізаційна форма захисту прав і свобод людини. *Гідність – основа прав людини* : матеріали Всеукраїнського круглого столу (8 грудня 2022 р., м. Чернівці). Чернівці : Букрек, 2022. С. 66–70.

10. Іл'юк Д. Д. Юрисдикційні процеси розгляду справ військовими судами в Україні. *Концептуальні засади використання психологічних знань в судовій діяльності* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Чернівці, 31 травня 2019 р.) Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2019. С. 50–55.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	13
РОЗДІЛ 1. КОМУНІКАТИВНА ВЗАЄМОДІЯ СУДОВОЇ ВЛАДИ І ГРОМАДСЬКОСТІ.....	20
1.1. Поняття «взаємодії» в контексті судової влади і громадськості: теоретико-правовий аналіз.....	20
1.2. Інформаційно-медійні та організаційно-комунікативні сервіси взаємодії судової влади і громадськості.....	33
1.3. Форми комунікативної взаємодії судової влади і громадськості.....	41
<i>Висновки до 1-го розділу.....</i>	<i>60</i>
РОЗДІЛ 2. ІНТЕГРАЦІЙНА ВЗАЄМОДІЯ СУДОВОЇ ВЛАДИ І ГРОМАДСЬКОСТІ.....	65
2.1. Форми інтеграційної взаємодії судової влади і громадськості.....	65
2.2. Інтеграційна взаємодія суду присяжних із громадськістю.....	77
2.3. Інтеграційна взаємодія мирових судів із громадськістю.....	93
<i>Висновки до 2-го розділу.....</i>	<i>119</i>
РОЗДІЛ 3. ІНСТИТУЦІЙНА ВЗАЄМОДІЯ СУДОВОЇ ВЛАДИ І ГРОМАДСЬКОСТІ.....	123
3.1. Інституційні взаємозв'язки громадськості, громадянського суспільства та судової влади.....	123
3.2. Форми інституційної взаємодії судової влади і громадськості.....	146
<i>Висновки до 3-го розділу.....</i>	<i>165</i>
ВИСНОВКИ.....	168
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	184
ДОДАТКИ.....	201

ВСТУП

Актуальність теми дисертаційного дослідження полягає у спеціальному розгляді концепту взаємодії судової влади і громадськості. Зв'язок судової влади з громадськістю є ключовим для забезпечення прозорості та підзвітності судових органів, що сприяє зміцненню довіри громадян до правосуддя. Комунікація між судами та суспільством допомагає громадянам краще розуміти принципи правосуддя та забезпечує належну інформованість про судові процеси. Актуальність теми дослідження пов'язана також з тим, що судова влада відіграє важливу роль у забезпеченні правосуддя в процесах євроінтеграції.

Судові органи забезпечують захист прав людини відповідно до європейських норм, відбувається імплементація європейських стандартів у національне законодавство. Євроінтеграція вимагає незалежності суддів та прозорості процесу. Ефективна судова влада є запорукою довіри громадськості до інтеграційних процесів. Актуальність розвитку зв'язку між судовою владою та громадськістю виявляється у тому, що це сприяє дотриманню прав людини та забезпечує справедливий доступ до правосуддя для всіх верств населення.

Прямий діалог судової влади з громадськістю стимулює правову освіту серед населення, допомагає підвищити рівень правової культури в країні. Залучення громадськості до обговорення судових рішень та політики правосуддя є важливим інструментом для удосконалення судових практик і запобігання корупції в судовій системі.

Важливим чинником актуалізації теми дисертаційного дослідження також є те, що окремі концептуальні оцінки взаємодії судової влади з громадськістю, міцно закорінені у законодавстві, потребують перегляду, доповнення та змін. Новий період існування України та українців зумовлює зміну ціннісних орієнтирів у правовому просторі, актуалізує важливість впливу громадськості на ефективне функціонування судової влади, висвітлює євроінтеграційні нюанси правового розвитку, збільшує можливості пізнання сутнісного наповнення судової системи.

Проведене дослідження спрямоване на те, щоб систематизувати, уточнити, конкретизувати, комплексно представити концепт взаємодії судової влади з громадськістю, визначити їх ідейно-практичну значущість для української держави в умовах розбудови громадянського суспільства. Вивчення специфіки концепту взаємодії судової влади з громадськістю видається важливим принаймні з трьох причин: по-перше, з'ясовується вагомий аспект зовнішньої та внутрішньої комунікації судової влади із суспільством; по-друге, узагальнюються досягнення певного напрямку вітчизняної правової науки, присвяченого вивченню проблеми взаємозв'язку судової влади і громадськості; по-третє, простежується гуманістичний зв'язок між правовими ідеями та практикою їх застосування, що безумовно важливо для збереження, розвитку демократичних традицій в Україні, укріпленню довіри громадськості до судової влади.

Стан наукового дослідження концепту взаємодії судової влади і громадськості. Важливою ознакою сучасної української правової науки є помітне зростання інтересу дослідників до переосмислення сутності та значення судової влади, її істинного покликання та виконання існуючих завдань, відповідей на виклики часу. Такі дослідження допомагають забезпечити створення неупередженої об'єктивної картини становлення та перспектив розвитку багаторівневої взаємодії судової влади і громадськості.

Загальний корпус наукових робіт, присвячених дослідженню судової влади, доволі значний. В. Городовенко, І. Гриценко, С. Нечипорук, О. Овсяннікова, М. Погорецький, С. Прилуцький, О. Черновський та ін. присвятили свої дослідження низці теоретичних та практичних питань функціонування судової влади. Теоретико-методологічні підходи до розкриття термінів «громадськість» та «громадянське суспільство», визначення сутності та механізмів здійснення громадського контролю відображені у працях таких науковців, як Б. Гребенюк, І. Громко, А. Крупник, В. Московець, Т. Топольницька та ін.

Спеціальних праць про взаємозв'язок судової влади з громадськістю порівняно мало. Важливість діалогу між судовою владою та громадськістю

підкреслюється такими науковцями, як О. Андрійко, В. Бринцев, В. Бевзенко, Ю. Битяк, М. Вільгушинський, Р. Голобутовський, П. Каблак, В. Колпаков, Л. Наливайко, С. Прилуцький та ін. Віддаючи належне внеску означених вчених у дослідження правового аспекту взаємодії судової влади з громадськістю, зауважимо, що вони не вичерпали, та й не могли вичерпати всіх проблемних питань, які потребують детального розгляду.

Нормативно-правовою основою дослідження слугували статті Конституції України, закони України та інші нормативно-правові акти, міжнародні договори, орієнтовані на регулювання взаємовідносин судової влади та громадськості.

Науково-теоретичним тлом роботи стали праці вчених у сфері теорії права, історії держави і права, філософії права, політології, конституційного права та ін..

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана як складова частина комплексної теми «Захист прав людини» / «Protection of human right» (Номер державної реєстрації: 0121U109357), над якою працює колектив кафедри теорії права та прав людини юридичного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Мета і завдання дисертаційного дослідження. Мета дослідження полягає у комплексному аналізі концепту взаємодії судової влади і громадськості, виокремленні системи правових ідей як важливого зрізу такої взаємодії в умовах розбудови громадянського суспільства.

Для досягнення зазначеної мети були поставлені такі **завдання**:

- розкрити зміст поняття та форм взаємодії судової влади і громадськості;
- проаналізувати сутність поняття «громадськість» у контексті функціонування судової влади;
- визначити специфіку комунікаційних основ взаємодії судової влади і громадськості;
- охарактеризувати практичні аспекти комунікативної взаємодії судової влади і громадськості;

- з'ясувати правові основи інтеграційної взаємодії у відносинах партнерства;
- проаналізувати правове регулювання суду присяжних;
- розглянути правове регулювання мирових судів;
- дослідити інституалізацію громадськості у відносинах взаємодії із судовою владою;
- окреслити позицію стосовно громадського контролю за діяльністю судової влади.

Об'єктом дослідження виступають суспільні відносини, що виникають в процесі функціонування судової влади, її взаємозв'язку із громадськістю.

Предметом дослідження є концепт взаємодії судової влади і громадськості (рівні та форми взаємодії).

Методологічна основа дисертації зумовлена метою та завданнями роботи, специфічністю досліджуваного матеріалу. З метою одержання найбільш достовірних наукових результатів у дослідженні застосовано систему філософських, загальнонаукових та спеціальних методів, принципів. Основою роботи є діалектичні закони і категорії з використанням формально-логічного, порівняльно-правового, системно-структурного та інших методів аналізу.

Системний метод використано для визначення сутнісних засад функціонування судової влади. Логіко-семантичний метод сприяв удосконаленню понятійного апарату, визначенню термінів «судова влада», «громадськість», а також термінологічної взаємодії «судова влада – громадськість». Використання порівняльно-правового методу допомогло у дослідженні особливостей концепту взаємодії судової влади і громадськості, окресленні рівнів і форм цієї взаємодії.

Аналіз, синтез застосовано для визначення фактів та явищ, які заважають виробленню стабільного взаємозв'язку між судовою владою та громадськістю. Структурно-логічний метод забезпечив детальний розгляд особливостей змісту взаємовідносин суду присяжних та мирових судів із громадськістю. Для

встановлення специфіки правових основ інтеграційної взаємодії у відносинах партнерства використано статистичний метод дослідження.

Наукова новизна одержаних результатів. У дисертації вперше концептуально досліджено та комплексно проаналізовано з використанням сучасних методологічних підходів та досягнень правничої науки головний концепт взаємодії судової влади і громадськості, окреслено правові основи цього взаємозв'язку, рівні та форми взаємодії судової влади і громадськості.

На захист виносяться наступні наукові положення:

у перше:

- представлено авторський підхід до розуміння сутності та рівнів взаємодії судової влади і громадськості, наголошено на трирівневій структурі цього взаємозв'язку: комунікативна взаємодія, інтеграційна взаємодія, інституційна взаємодія;

- системно визначено категорію «громадськість» в аспекті взаємозв'язку з судовою владою; виправлено термінологічні неузгодженості у площині взаємодії громадськості та судової влади, що відіграє неабиякий вплив на правозастосовну та правоінтерпретаційну практику;

- доведено, що рівні взаємодії судової влади та громадськості співвідносяться як: процес (комунікативна взаємодія) – форма (інтегративна взаємодія) – інструментарій досягнення мети у виді громадського контролю (інституційна взаємодія);

- визначено основу та практичні аспекти комунікативної взаємодії судової влади і громадськості як одного з рівнів такої взаємодії, процес соціального взаємозв'язку через обмін інформаційними повідомленнями, досліджено форми комунікативної взаємодії: інформування, консультування та діалог;

- проведено комплексний аналіз правових особливостей інтеграційного рівня взаємодії судової влади та громадськості (громадські органи, що утворюються при судовій владі, участь представників громадськості в якості експертів у судових процесах, суд присяжних, мировий суд), відображеного у

відносинах партнерства для спільного вирішення завдань та здійснення функцій, покладених на судову владу, впливу на організацію її діяльності;

- охарактеризовано найвищий рівень взаємодії судової влади та громадськості – інституційний, представлений у вигляді комплексу передбачених законодавством форм та методів громадського контролю за діяльністю судової влади для гарантування незалежності, неупередженості та транспарентності судової влади.

удосконалено:

- визначення понять «судова влада», «громадянське суспільство», а також термінологічної взаємодії «судова влада – громадськість».

- доповнено класичну типологізацію громадськості, вказано на поділ громадських кіл у суспільстві за спільністю їх інтересів на активну (частина суспільства, яка активно приймає участь у його житті та житті держави) та пасивну (яка не приймає активної участі в житті суспільства і держави, однак така діяльність буде мати вплив на їх приватні інтереси).

- тезу про те, що транспарентність пов'язана не тільки з інформаційною відкритістю судової влади, а також з можливістю доступу громадськості до судової процедури;

- розгляд структури комунікативних каналів взаємодії судової влади і громадськості;

- розуміння сутності, форм і методів громадського контролю за діяльністю судової влади, вироблення та закріплення у законодавстві чітких механізмів громадського контролю у сфері відправлення правосуддя, що матиме практичне значення для забезпечення демократичного посилення ефективності судової влади та відновлення довіри українського суспільства до судових інституцій в цілому.

набули подальшого розвитку:

- положення про сутність діалогової взаємодії судової влади та громадськості, удосконалення механізму взаємодії, який би створив ефективний діалог між судовою владою і громадськістю;

- питання необхідності налагодження співпраці судової влади із засобами масової інформації, форми такої взаємодії, її межі та правила, які повинні бути дотримані в процесі цієї взаємодії;

- принципи функціонування мирового суду в різних країнах світу, його сутнісні характеристики, на основі яких сформульовано пропозиції до створення такої моделі мирового суду, яка забезпечуватиме гармонійну інтеграцію судової влади та громадськості на основі взаємної довіри та підтримки.

Практичне значення одержаних результатів. Викладені в дисертаційному дослідженні положення, узагальнення, висновки можна використати:

- у подальших наукових дослідженнях;
- у демократичному державно-правовому будівництві;
- у навчальному процесі при викладанні курсів «Теорія права», «Історія вчень про державу і право», «Історія європейського права», «Філософія права», «Конституційне право», «Судові та правоохоронні органи» та ін., для написання підручників і науково-методичних посібників з відповідних юридичних дисциплін.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійним науковим дослідженням автора, оформленим відповідно до визначених вимог.

Апробація результатів дисертації. Робота виконана та обговорена на кафедрі теорії права та прав людини юридичного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Основні положення дисертаційного дослідження представлені автором на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях:

Структура та обсяг дисертації обумовлені метою й завданням дослідження. Робота складається зі вступу, трьох розділів, восьми підрозділів, загальних висновків та списку використаної літератури. Загальний обсяг дисертації – 205 сторінок, список використаної літератури – 153 найменування.

РОЗДІЛ 1

КОМУНІКАТИВНА ВЗАЄМОДІЯ СУДОВОЇ ВЛАДИ І ГРОМАДСЬКОСТІ

1.1. Поняття «взаємодії» в контексті судової влади і громадськості: теоретико-правовий аналіз

Незалежна та авторитетна судова влада є однією з ознак демократичності суспільства, а повага до неї – запорука стабільності правової держави. Досягнення найбільш значущих результатів у цьому аспекті можливі лише за умови взаємодії, синергії громадськості та судової влади як незалежної гілки державної влади з дієвими механізмами громадського контролю за її діяльністю.

Розуміння окресленої проблеми набуває чіткості лише тоді, коли дослідники зосереджуються на формуванні нових понять і з'ясуванні особливостей використання вже існуючих, що роблять предмет дослідження актуальним. Сучасні наукові розвідки, які стосуються взаємодії громадськості та судової влади, підкреслюють важливість створення єдиного й не суперечливого термінологічного апарату, а також розробки загальних базових правових понять. Це необхідно для забезпечення їх однакового тлумачення та застосування як у теоретичній, так і в практичній сферах.

У разі відсутності такого підходу, термінологічні неузгодженості неминуче спричинять негативний вплив на правозастосовну та правоінтерпретаційну практику. Тому, з огляду на викладене, першочерговим завданням у цьому контексті є чітке визначення таких понять, як «судова влада», «громадськість», а також терміну «взаємодія судової влади з громадськістю».

Судова влада є ключовим елементом системи публічної влади, і її визначення може варіюватися залежно від підходу. Одне з поширених визначень судової влади ґрунтується на характеристиці владного суб'єкта, тобто через систему органів, які її втілюють, відому як судова система. Інший підхід полягає у спробі визначити сутність судової влади через особливості повноважень

судових органів або через форму їхньої роботи, що зазвичай обмежується лише правосуддям. Проте таке спрощене розуміння не розкриває її повного змісту.

За теорією поділу влади, судова влада є автономною та незалежною частиною публічної влади. Її завдання не зводяться лише до правосуддя, а включають також: створення органів суддівського самоврядування; нагляд за законністю та обґрунтованістю рішень і дій державних структур та їхніх посадовців.

Саме правосуддя, однак, відіграє визначальну роль у встановленні місця судової влади в системі публічної влади, забезпечуючи її унікальність і значущість.

Комплекснішим і більш виваженим є бачення судової влади як окремої гілки, що охоплює суди, об'єднані в єдину систему. Її цілісність забезпечується спільними принципами організації та роботи судів. У цьому контексті головні завдання судової влади включають: 1) вирішення соціальних спорів на основі закону (між державою й громадянами, між громадянами, між громадянами та організаціями, між організаціями); 2) нагляд за відповідністю законів Конституції; 3) захист прав людей у взаєминах з виконавчою владою та посадовцями; 4) контроль за дотриманням прав під час розслідувань і оперативних заходів; 5) визначення ключових юридичних обставин [18, с. 27].

Водночас, на наше переконання, вищезгадане визначення потребує декількох уточнень. Насамперед у запропонованій дефініції необхідно замінити термін «громадяни» у всіх відмінках і числах на термін «фізичні особи», що більшою мірою відповідатиме положенням ст. 55 Конституції України [41] та розширить коло суб'єктів, яких стосується визначення. По-друге, судова влада не може здійснювати контроль за конституційністю законів, оскільки, відповідно до ст. 147 Основного Закону це є виключною компетенцією Конституційного Суду України, який не входить до системи судоустрою України, визначеної ст. 17 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» та наділеної зовсім іншими повноваженнями, відмінними від здійснення правосуддя [117].

У взаєминах із громадськістю судова влада постає як автономна гілка держави, що складається з судів, об'єднаних у єдину систему. Її цілісність ґрунтується на однакових принципах організації та діяльності. Основні функції судової влади в цьому контексті: 1) врегулювання соціальних спорів шляхом справедливого розгляду конфліктів між державою, громадянами та організаціями на основі закону; 2) захист прав людей через забезпечення їхніх інтересів у відносинах з виконавчою владою та посадовцями; 3) нагляд за дотриманням прав громадян під час розслідувань і оперативних заходів; 4) фіксація важливих юридичних фактів для об'єктивного вирішення справ.

Таким чином, судова влада відіграє ключову роль у підтримці правопорядку, захисті прав і свобод громадян та врегулюванні конфліктів у суспільстві, діючи як автономна й цілісна система, підпорядкована виключно закону [27, с. 191].

Термін «громадськість» у різних словосполученнях зустрічається приблизно у 2600 нормативно-правових актах України: «інформування громадськості», «відкрито для громадськості», «громадський контроль», «ознайомлення громадськості», «залучення громадськості» тощо.

Безпосереднє визначення поняття «громадськість» та його суб'єктного складу зустрічається в міжнародних актах та актах національного законодавства. До основних можемо віднести: Конвенцію про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (1998 р.) (частина четверта статті 2) [40]; Протокол про стратегічну екологічну оцінку до Конвенції про оцінку впливу на навколишнє середовище у транскордонному контексті (2003 р.) (частина восьма статті 2) [101]; Протокол про реєстри викидів і перенесення забруднювачів (2003 р.) (частина третя статті 2) [100]; Закони України «Про оцінку впливу на довкілля» (пункт 2 частини першої статті 1) [90], «Про стратегічну екологічну оцінку» (пункт 1 частини першої статті 1) [94]; Положення про участь громадськості у прийнятті рішень у сфері охорони довкілля (пункт 1.2 розділу 1) [70]. У розумінні зазначених актів, громадськість – це одна або більше фізичних чи

юридичних осіб, їх об'єднання, організації або групи, які діють згідно з національним законодавством або практикою.

Трохи обмеженіше визначення «громадськості» міститься у ст. 21 Закону України «Про запобігання корупції». Згідно з ним, до громадськості належать громадські об'єднання, їхні члени чи представники, а також окремі громадяни. Це визначення не охоплює групи фізичних чи юридичних осіб, що суперечить ст. 26 Конституції України [41] та ч. 1 ст. 3 Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» [91], де зазначено, що іноземці та особи без громадянства, які законно перебувають в Україні, мають ті самі права та обов'язки, що й громадяни, за винятками, передбаченими Конституцією, законами чи міжнародними угодами. У контексті взаємодії «судова влада – громадськість» до таких винятків можна віднести право лише громадян брати участь в управлінні державними справами, як це закріплено у ст. 38 Конституції України.

З точки зору семантики, поняття «громадськість» охоплює кілька аспектів. Його можна визначити як: 1) одну або кілька фізичних чи юридичних осіб, що взаємодіють із соціальною організацією як зсередини (наприклад, службовці, співробітники, працівники або члени громадських організацій), так і ззовні; 2) активну частину суспільства, яка висловлює його погляди; 3) сукупність організацій та представників, що репрезентують будь-яку групу людей.

Крім того, «громадськість» доцільно розглядати як: 1) суспільство загалом або його прогресивну складову, що артикулює його думку; 2) частину суспільства, яка активно бере участь у його житті та передає позицію цієї частини; 3) громадські організації; 4) суспільну думку або саме суспільство; 5) той сегмент суспільства чи колективу, який найбільш активно залучений до його життя, визначає ключові напрями розвитку та має значний вплив і повагу [61, с. 631].

Узагальнюючи окреслені явища, слід погодитися із думкою Б. Гребенюка, який зауважує, що в цілому в науковому середовищі знайдено консенсус у визначенні поняття «громадськість» як певного прошарку соціально активного

населення, яке на добровільних засадах бере участь у розв'язанні тих чи інших проблем у житті держави [16, с. 127]. Водночас, зазначене потребує додаткового наукового розгляду та вдосконалення саме з огляду на контекст взаємовідносин судової влади та громадськості через здійснення компоративного аналізу визначення цього поняття іншими галузями науки.

У галузі зв'язків із громадськістю (PR) під «громадськістю» розуміють будь-яку групу осіб або окремих людей, які мають зв'язок з діяльністю організації чи установи. Це можуть бути її працівники, члени ОСББ, журналісти, державні службовці, відомі особи тощо [60, с. 11]. Такий широкий підхід до визначення є цілком виправданим для досліджень у сфері PR, оскільки він охоплює максимально різноманітних учасників.

Принциповою ознакою, яка відрізняє підхід до визначення досліджуваного поняття, запропонований Б. Гребенюком, і тим, який застосовується у теорії паблік рілейшинз, є обов'язковість соціальної активності громадськості, а не просто пасивне споживання інформації чи перебування в стані «об'єкта впливу». На перший погляд, саме ця ознака відрізняє громадськість від громади, суспільства чи, наприклад, аудиторії лекційної зали. Такий підхід співзвучний з тим, який запропонував американський філософ Джон Дьюї у своїй праці «Демократія і освіта», в якій він активно досліджував питання громадськості [23, с. 34]. Філософ підкреслював, що громадськість породжується самою суспільністю, а важливим аспектом її функціонування є знання громадянами загальної інформації про структуру держави, її закони та політичні процеси. Він вбачав у цьому основу культури громадян, яка сприяє їх глибшому зануренню у демократичні процеси та розумінню відповідальності кожного за дії та рішення, що приймаються. До цього також належить стійке бажання та здатність активно долучатися до громадського життя: брати активну участь у громадських обговореннях та проєктах, контролі за прийнятими владою рішеннями та її діями. Громадськість не може бути пасивним споживачем політики та прийнятих рішень, а повинна бути залучена до процесу їх створення та впровадження, бути активним учасником управління суспільством.

З огляду на викладене, приходимо до висновку, що до громадськості ми можемо віднести будь-яку активну групу людей, які своїми діями беруть безпосередню участь в житті суспільства та держави для задоволення певного спільного інтересу. Однак, з огляду на зазначену дефініцію, невизначеними залишаються питання: Чи можемо ми віднести до суб'єктного складу громадськості окремого індивіда? Чи необхідно групі осіб вчинити певні активні дії, щоб вважатися громадськістю?

Стосовно першого питання, цілком справедливим буде зазначити, що, в контексті взаємодії із судовою владою, окремий індивід звертаючись до суду має на меті насамперед захистити свій приватний інтерес, який був порушений. Однак, захист в суді приватного інтересу окремої особи може мати своїм наслідком позитивний результат для суспільства в цілому або ж для певного кола осіб. Найбільш яскравим підтвердженням цього є справи про визнання акта суб'єкта владних повноважень нечинним у порядку адміністративного судочинства. До прикладу, в лютому 2022 р. військовослужбовиця Збройних Сил України звернулася до суду з позовом, яким просила визнати протиправним і нечинним, зокрема, підпункт 16 пункту 116 Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України, затверджене Указом Президента України від 10 грудня 2008 р. № 1153/2008, яким передбачалось увільнення від посади та виведення військовослужбовця в розпорядження відповідного командира у разі перебування першого у відпустці по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку (шестирічного – за медичними показниками) – до закінчення відпустки по догляду за дитиною. Рішенням Касаційного адміністративного суду у складі Верховного суду України від 15 листопада 2022 р. позов було задоволено та визнано згаданий підпункт Положення протиправним та нечинним.

Отже, внаслідок звернення до суду за задоволенням свого приватного інтересу було задоволено певний суспільний інтерес військової громадськості, чії права були порушені, та унеможливлено порушення таких прав в майбутньому.

Цей приклад є частково й відповіддю на друге поставлене питання. На наше переконання, громадські кола в суспільстві вирізняє спільність їх інтересів, які можуть мати вплив на значну частину суспільства. З такої точки зору, логічним буде поділяти громадськість на активну (частина суспільства, яка бере активну участь у його житті та житті держави) та пасивну (тобто, ту, яка не бере активної участі в житті суспільства і держави, однак така діяльність буде мати вплив на їх приватні інтереси).

Такий підхід доповнює класичну типологізацію громадськості (запропоновану А. Крупником), яка поділяє останню на організовану (органи самоорганізації населення, ЗМІ, громадські, профспілкові та інші об'єднання, політичні партії тощо) та неорганізовану (громадяни та їх сім'ї, які представляють власні інтереси здебільшого ситуативно) [50].

Неможливо обійти увагою значний вплив на досліджуване поняття тенденцій до глобалізації суспільств (виникнення міжнародних неурядових організацій із захисту найсуттєвіших інтересів суспільства на території кількох держав) і міждержавної кооперації (функціонування політичних, економічних та військових союзів, таких як Європейський Союз, НАТО тощо). Діяльність таких об'єднань заторкує на інтереси громадськості, яка проживає на території декількох держав. Це змушує оновити погляди на визначення поняття «громадськість», які враховуватимуть загальні тенденції до глобалізації, а не обмежуватимуться міжнародно визнаними кордонами тієї чи іншої країни. На підтвердження сказаного можна зауважити таке: 1) створення міждержавних союзів призводить до ухвалення спільних правових актів, які прямо впливають на інтереси тих чи інших суспільних груп, відтак у громадськості, яка представляє інтереси цих суспільних груп, виникає право впливати на прийняття таких актів, а також захищати свої інтереси в межах всього міждержавного союзу; 2) сьогодні неможливо заперечувати високий рівень впливу та авторитету ряду міжнародних неурядових організацій у захисті найбільш суттєвих інтересів на території багатьох країн, до складу яких можуть входити як громадяни України, так і іноземці.

З огляду на зазначене, доцільним буде поділяти громадськість за такою ознакою, як ступінь юридичного зв'язку із державою. За ступенем юридичного зв'язку із державою громадськість можна поділяти на: а) громадян; б) іноземців та осіб без громадянства; в) змішану. Ця додаткова ознака типологізації громадськості дозволить більш чітко структурувати подальші наукові розробки в питаннях її взаємодії із судовою владою, а також суттєво поглибити зміст цієї взаємодії. Більше цього, актуальність розгляду досліджуваного поняття ще з таких позицій підтверджується фактичним функціонуванням Громадської ради міжнародних експертів, яка сприяє Вищій кваліфікаційній комісії суддів України під час проведення конкурсу на зайняття вакантних посад суддів Вищого антикорупційного суду України.

У контексті взаємовідносин громадськості із судовою владою доцільно визначати поняття «громадськість» як будь-яку групу людей, яка складається з окремих осіб і організацій, що діють згідно з національним законодавством або практикою, об'єднаних за певних обставин спільним інтересом для його захисту, які у взаємодії із судовою владою: 1) своїми діями беруть активну участь в житті суспільства та держави; або 2) на чий свободи, права, інтереси, обов'язки, можливості їх реалізації можуть вплинути або впливають рішення (дії, бездіяльність) судової влади, її посадових і службових осіб.

Змістом взаємовідносин судової влади і громадськості є комплекс зв'язків, взаємних прав та обов'язків, які формуються в процесі їх взаємодії. З огляду на зазначене, особливої уваги потребує проблема наукового обґрунтування та розроблення дієвих концепцій їх взаємодії.

Ефективність цієї взаємодії напряду залежить від форм, в яких вона може здійснюватися, які своєю чергою повинні позитивно впливати на якість сервісної функції, яку забезпечує судова влада у суспільстві.

Для забезпечення ефективної співпраці між судовою владою та громадськістю необхідно розвивати її у стійкому та діалоговому напрямку. З огляду на українські реалії, такий підхід є особливо важливим. За методологією, яку використовують Т. Топольницька та І. Громко, діалог між владою та

суспільством є соціальним інструментом для вирішення складних проблем, що базується на взаєморозумінні та партнерстві [21, с. 319].

На відміну від філософського та соціологічного підходів до визначення поняття «взаємодія», які описують її в загальнотеоретичному розумінні, перед представниками юриспруденції постає складніше та практичніше завдання – структурування та обмеження таких взаємовідносин у правовому полі. Така постановка питання актуалізується В. Навроцьким, який зазначає: «взаємодія структурується нормами, які певною мірою направляють і обмежують вибір засобів для досягнення відповідних цілей, причому важливо брати до уваги те, як породжуються правила поведінки, в яких умовах функціонують норми і цінності, як вони наділяються значеннями в ході самої діяльності» [63]. Беручи за основу все вищесказане, вважаємо, що в питаннях напрацювання й запровадження форм взаємодії судової влади та громадськості необхідно застосовувати збалансований підхід, який повинен бути закріплений у відповідних нормах права, не призводити до дисбалансу повноважень, а також не впливати негативно на незалежність суддів та суду. Взаємодія, фундаментом якої виступає діалог, дозволяє усунути непорозуміння між судовою владою та громадськістю, об'єднати зусилля судової влади і громадськості для забезпечення якісної сервісної функції, яку здійснює судова влада. Відтак, діалогова взаємодія судової влади і громадськості – форма спільної діяльності та взаємного позитивного впливу одна на одну, спрямована на подолання суперечливості інтересів за допомогою фактичних зв'язків прямої та опосередкованої комунікації, не заборонених законодавством. Діалогова взаємодія судової влади і громадськості також передбачає здійснення громадського контролю за судовою владою з метою ефективного виконання нею своїх завдань в інтересах суспільства. Громадськість безпосередньо або опосередковано може брати участь у формуванні судової влади та здійсненні громадського контролю над нею [35].

Судова влада відіграє ключову роль у взаємодії з громадськістю, впливаючи на неї через низку важливих напрямів. Цей вплив є двостороннім:

суди не лише регулюють суспільні процеси, а й формують правову свідомість громадян, сприяючи розвитку правової культури. Основними аспектами цього взаємного впливу є:

1) Забезпечення права на справедливий суд. Судова влада гарантує кожному право на неупереджений судовий розгляд, що є фундаментом для захисту прав і свобод, закріплених у Конституції та законах України. Це право зміцнює довіру громадян до правосуддя та підтримує законність у суспільстві.

2) Регулювання суспільних відносин. У процесі здійснення правосуддя суди впорядковують суспільні відносини, створюючи стабільність у взаємодії між державою, громадянами та юридичними особами. Це сприяє підтримці правопорядку та гармонії в суспільстві.

3) Розгляд і вирішення спорів. Судова влада розглядає та вирішує конфлікти за зверненнями громадян і юридичних осіб. Такий механізм дозволяє відновлювати справедливість, захищати права сторін і підтримувати законність у конкретних ситуаціях.

4) Правоінтерпретаційна функція. Суди виконують функцію тлумачення права, надаючи роз'яснення рекомендаційного характеру щодо застосування законодавства. Ці роз'яснення базуються на узагальненні судової практики, що допомагає громадянам і організаціям краще розуміти правові норми.

5) Шанобливе ставлення до учасників процесу. Судова влада демонструє повагу до всіх, хто звертається до суду або постає перед ним. Якісне надання послуг і шанобливе ставлення сприяють підвищенню довіри до судової системи та її авторитету в очах громадськості.

6) Підвищення правової обізнаності та культури. Через свої рішення, а також завдяки освітнім ініціативам і публікаціям, судова влада сприяє формуванню правосвідомості громадян. Вона допомагає людям усвідомлювати свої права, знати способи їх захисту та розуміти важливість правопорядку.

Таким чином, судова влада не лише виконує функцію правосуддя, а й активно впливає на громадськість, сприяючи розвитку правової культури, зміцненню законності та підвищенню довіри до судової системи. Цей взаємний

зв'язок між судами та суспільством є основою для стабільного та справедливого розвитку держави.

Крім того, слід зазначити, як судова влада впливає на громадськість. У процесі правосуддя вона регулює суспільні відносини, розглядаючи та вирішуючи спори за зверненнями громадян і організацій, що забезпечує законність і порядок. Судова влада гарантує кожному право на справедливий суд і повагу до прав, закріплених у Конституції та законах України. Вона також тлумачить право, надаючи рекомендації щодо застосування законодавства на основі судової практики, демонструє повагу до учасників процесу, забезпечує якісні послуги та сприяє підвищенню правової обізнаності громадян, їхньої правової культури та знань про захист прав.

Важливість діалогу між судовою владою та громадськістю підкреслюється багатьма науковцями (О. Андрійко, В. Бринцев, В. Бевзенко, Ю. Битяк, М. Вільгушинський, Р. Голобутовський, П. Каблак, С. Ківалов, В. Колпаков, Л. Наливайко, С. Прилуцький та ін), які вивчають проблематику взаємодії судової влади та громадськості. Актуальність розробки зазначеної проблематики визначається ще й тим, що сучасне суспільство можна охарактеризувати як суспільство комунікації.

Ці зміни пояснюються входженням світової спільноти в епоху інформаційного суспільства [15, с. 44]. А діалог у таких умовах виступає базовим інструментом вільного й конструктивного обміну інформацією, що дозволяє впливати на процес створення та реалізації державної політики [112, с. 93].

Проте, сутність діалогової взаємодії судової влади та громадськості досі перебуває у стані деякої наукової невизначеності, яка зумовлює необхідність розмежування процесів взаємодії судової влади із громадськістю, коли такий процес набуває форм діалогової взаємодії, що передбачає чинення взаємного позитивного впливу одне на одного, і ситуації коли такі процеси залишаються просто процесами обміну інформаційними повідомленнями між учасниками комунікації. Беззаперечно, що процеси обміну повідомленнями між судовою владою та громадськістю також є важливим аспектом їх взаємодії, яка в

сукупності із іншими формами дозволяє досягти бажаних результатів [29, с. 75]. Однак, неправильне розуміння діалогової взаємодії між судовою владою та громадськістю може стати фактором, що гальмуватиме сталий розвиток взаємовідносин між ними через підміну понять, унаслідок чого конструктивного діалогу досягнуто не буде.

Неодноразово як науковці, так і представники судової влади порушували питання про необхідність вдосконалення механізмів співпраці між судами та громадськістю для створення ефективного діалогу. Обидві сторони наголошують, що така взаємодія потребує значного переосмислення та системної роботи, яка б не обмежувалася лише інформуванням громадян, а передбачала постійний діалог із суспільством [109].

Сутність взаємин між судовою владою та громадськістю полягає у сукупності зв'язків, прав і обов'язків, що виникають у процесі їхньої взаємодії та з часом набувають офіційного закріплення. Наукові дослідження виділяють такі форми цієї взаємодії: інформування (через ЗМІ, соціальні мережі, особисті контакти, мирні зібрання тощо), консультування та діалог (за допомогою консультаційних рад при судах, спільних обговорень, права на звернення), партнерство (інститут присяжних, мирові судді, добір суддів), громадський контроль (оцінка якості роботи судів, їхньої ефективності та відповідності суддів етичним стандартам).

Виходячи із сказаного, пропонуємо визначити такі рівні взаємодії судової влади та громадськості:

- 1) Рівень комунікативної взаємодії, який виявляється в інформуванні, консультуванні та діалозі;
- 2) Рівень інтеграційної взаємодії, який включає партнерство;
- 3) Рівень інституційної взаємодії, який включає громадський контроль.

Доцільність об'єднання рівнів громадської участі в запропонований спосіб обґрунтовується ще й тим, що механізми взаємодії, якими послуговуються судова влада і громадськість, здебільшого можуть одночасно застосовуватися на декількох рівнях їх взаємодії. Наведемо приклади:

проведення круглого столу з питань діяльності судової влади може використовуватись як інформування, водночас під час такого інформування судова влада (або громадськість), у ході дискусії, може отримати певного роду консультації з питань поліпшення своєї діяльності та побудувати діалог із громадськістю;

організація при органах судової влади громадських (науково-консультаційних) рад може використовуватись і як в якості механізм інформування, так і одночасно бути базисом для побудови діалогу, формою консультування, партнерства чи громадського контролю, в залежності від мети, яка ставиться під час розгляду (порушення) того чи іншого питання, а також доступних засобів для їх вирішення тощо.

Однак, незмінним залишається одне – якісно організована взаємодія на нижчих рівнях відкриває можливості еволюційного розвитку таких взаємовідносин на вищому рівні взаємодії судової влади та громадськості. Взаємодія на вищому рівні потребує міцного фундаменту на попередньому. Неможливо збудувати якісні партнерські відносини судової влади та громадськості чи забезпечити належний громадський контроль без того, щоб громадськість була належно поінформована про діяльність судової влади, без відсутності в них взаємної довіри та діалогової комунікації, можливості чути та бути почутим.

Отже, взаємодія судової влади та громадськості є складним процесом, що базується на комунікаційних, правових та соціальних аспектах. Її ефективність залежить від рівня довіри суспільства до судової системи, прозорості судових процедур, а також від правової культури та правової активності громадськості, що зумовлюють рівень її залучення до контролю та правозахисної діяльності у взаємодії із судовою владою. Оптимальне поєднання різних рівнів взаємодії забезпечить стабільність судової влади та сприятиме формуванню демократичного правового простору. При цьому особливу увагу слід приділити виробленню ефективних механізмів діалогу між судовою владою та

громадськістю, що сприятиме підвищенню правової культури суспільства та формуванню довготривалих відносин взаємної довіри та співпраці.

1.2. Інформаційно-медійні та організаційно-комунікативні сервіси взаємодії судової влади і громадськості

Комунікація між учасниками взаємодії є базисом, на якому будуються будь-які взаємовідносини. Не виняток і відносини судової влади та громадськості на першому фундаментальному рівні взаємодії – комунікативному. Саме на цьому рівні взаємодії закладається основа, яка стає внутрішнім драйвером для здорового розвитку взаємовідносин на інтеграційному та інституційному рівнях. Окрім цього, побудова сталих та міцних зв'язків між судовою владою та громадськістю на комунікативному рівні, який включає в себе інформування, консультування та діалог, дозволять їм забезпечити належне розв'язання проблемних питань шляхом кристалізації консенсусних та збалансованих рішень в інтеграційних та інституційних процесах взаємодії, забезпечивши взаємну довіру.

Водночас, існує значний вплив комунікативної взаємодії на розвиток взаємовідносин судової влади та громадськості, який хоч і нерозривно пов'язаний з іншими рівнями взаємодії, проте заслуговує на дослідження та розгляд окремо від них. Це зумовлено широким набором комунікаційних інструментів та глибиною процесів, які лежать в основі комунікативної взаємодії судової влади та громадськості, від яких залежить рівень їх взаємної довіри та здорової співпраці.

Як уже зазначалося, в основі будь-якої взаємодії, що підкреслюється Р. Голобутовським [15, с. 45], лежить комунікація. З цих позицій, доцільно розпочати розгляд комунікативної взаємодії судової влади та громадськості саме з дослідження феномену комунікацій, змісту, якого вони набувають у ході спілкування судової влади та громадськості, а також основних характеристик, якими повинні володіти учасники цих процесів.

Сучасний термін «комунікація» походить від латинського слова *communicatio*, яке перекладається як єдність, передача, з'єднання та повідомлення. Цей термін пов'язаний із дієсловом *communico*, що означає робити спільним, повідомляти або з'єднувати, і має корінь у слові *communis* – «спільний». В українській мові цьому поняттю відповідають слова «сполучатися», «спілкуватися», «спілка», «спільнота» та «спілкування». Усі вони підкреслюють ідею єдності, об'єднання та зв'язку між людьми чи групами в межах спільноти.

Комунікація переважно визначається як процес соціальної взаємодії, який відбувається через обмін інформаційними повідомленнями [51, с. 7]. Цей процес є ключовим для людського суспільства, адже він сприяє встановленню зв'язків та порозумінню між його членами. Таким чином, комунікація не лише передає інформацію, а й об'єднує людей, відображаючи їхню спільність та взаємодію.

Сьогодні, інформація є одним із найважливіших ресурсів розвитку сучасного суспільства та дедалі більше стає вирішальною й в публічному управлінні, порівняно з державним примусом. Американський мислитель А. Тофлер наголошує, що знання та інформація є ключем до якісного та ефективного управління, оскільки вони дають змогу «досягати цілей з мінімальними витратами, переконувати людей у їхній особистій зацікавленості в цих цілях і перетворювати опонентів на прихильників» [148, с. 114].

Виходячи із сказаного, можна припустити, що зміст комунікаційних процесів полягає в обміні повідомленнями між учасниками комунікації. Ці повідомлення мають на меті інформувати, мотивувати, пропонувати, переконувати, сповіщати тощо [53, с. 96]. М. Логунова, М. Лашкіна, спираючись на таку загальну концепцію сутності комунікаційних процесів, пропонують розглядати комунікацію судової влади із громадськістю як двосторонній обмін повідомленнями, коли одержувач повідомлення реагує на послання відправника. На їх переконання, комунікація судової влади та громадськості передбачає наявність діалогу між обома учасниками комунікаційного процесу [51, с. 9].

Проте, науковий доробок інших дослідників у сфері комунікацій, приводить нас до іншого висновку, який дозволяє більш точно структурувати зміст комунікаційних процесів судової влади та громадськості. Цей висновок полягає в тому, що для засвідчення факту наявності комунікації не є обов'язковим реагування отримувача на повідомлення відправника, що, як правило, називають діалогом. Звісно, що комунікативна взаємодія судової влади та громадськості повинна тяжіти до діалогової, однак для засвідчення факту наявності комунікації, достатнім є отримання повідомлення особами, на яких таке повідомлення було спрямовано.

Такий процес комунікації, голландські дослідники Бордвік Й. та Ван Каам Б. у 1892 році назвали алокаційним (від англ. “allocution”, що означає односпрямовану передачу інформації від однієї особи в «маси»). Алокуційна модель комунікації – це одностороннє та одночасне поширення інформації від суб'єкта комунікації, який є її джерелом, до об'єктів такої комунікації (аудиторії) [126]. Прикладами алокуційної моделі комунікації є розміщення тих чи інших повідомлень у засобах масової інформації (радіо, телебачення, друковані видання тощо). Алокуція створює передумови для консультації. Консультаційну модель комунікації дослідники розглядають як замовлення певної інформації ззовні. Діалогова модель комунікації, з точки зору дослідників, полягає в обопільному обміні інформацією між суб'єктами, які безпосередньо беруть в ній участь про те, що викликає в них спільний інтерес, у ході чого вони можуть самостійно обирати тему діалогу, час та швидкість обміну інформацією.

В основі комунікативної взаємодії судової влади та громадськості також лежить комунікація. З допомогою комунікаційних процесів судова влада та громадськість взаємодіють, доносять та отримують інформацію одне від одного, а також будують діалог, що дозволяє застосовувати найбільш поширені комунікаційні концепції до їх взаємовідносин для побудови найбільш дієвих моделей їх взаємодії.

Беручи за основу запропоноване, можна припустити, що в площині взаємовідносин судової влади та громадськості, їх комунікаційні процеси

постають процесом двостороннього обміну повідомленнями між собою, що здійснюється у формах алокуції, консультації та діалогу. Саме такий погляд на сутність комунікації судової влади та громадськості співзвучний до запропонованої нами теорії, згідно якої комунікативна взаємодія судової влади та громадськості включає в себе три форми: інформування, консультування та діалог. Тобто, кожна із форм комунікативної взаємодії має свій відповідник у концепції, запропонованій Й. Бордвіком та Б. Ван Каамом.

У такому разі актуалізується необхідність з'ясування причин та обставин, за яких комунікація судової влади та громадськості може набувати згаданих вище форм. На наше переконання, комунікація набуває тої чи іншої форми в залежності від ступеня її інтерактивності, а також наявності певних атрибутивних характеристик учасників комунікації [28, с. 42].

Іншими словами, чим нижчий рівень інтерактивності комунікації та зацікавленість її учасників у взаємодії через відсутність необхідних знань чи розуміння контексту, – тим нижча форма комунікативної взаємодії. Наприклад, проведення круглого столу за участі представників судової влади та громадськості дозволяє створити умови для високого рівня інтерактивності комунікації, коли судова влада та громадськість можуть поінформувати одне одного, отримати консультації з тих чи інших питань або ж навіть врахувати думку співбесідника у своїй діяльності. Проте, якщо зацікавленість у співпраці відсутня, а побудувати діалог не вдалося, таку комунікацію радше можна віднести виключно до інформування.

Автор концепції структуризації комунікації в залежності від ступеня інтерактивності, який доступний її учасникам, С. Рафаелі, визначив такі три рівні комунікації: 1) двостороння (неінтерактивна) комунікація; 2) реактивна (або квазіінтерактивна) комунікація, за якої, повідомлення сформовані пізніше, звертаються до більш ранніх повідомлень або пов'язані з ними; 3) повністю інтерактивна комунікація, яка вимагає від її учасників реагування одне на одного в режимі online [141].

Виходячи з вище викладеного, інтерактивність слід розуміти як рівень можливості учасників комунікації обмінюватися ролями в ході комунікації, а саме виступати в ролі суб'єкта чи об'єкта, на який спрямовується комунікаційний вплив у конкретний момент часу. Тобто, найвищий рівень інтерактивності досягається під час особистісного спілкування в ході діалогу між сторонами.

Отже, комунікація судової влади та громадськості є процесом двостороннього обміну повідомленнями між судовою владою та громадськістю, який в залежності від ступеня інтерактивності та характеристик суб'єктів комунікації, може набувати форм інформування, консультування та діалогу. При цьому для організації здорової співпраці між судовою владою та громадськістю, їх комунікаційні процеси повинні тяжіти до набуття характеру діалогової взаємодії.

Для налаштування здорової взаємодії судовій владі та громадськості доступний широкий спектр засобів (каналів) комунікації, які відрізняються між собою як за ступенем інтерактивності, так і за формою комунікації. Судова влада та громадськість для спільної взаємодії може послуговуватися такими засобами (каналами) комунікації:

комунікація через засоби масової інформації (надання коментарів засобам масової інформації; участь у телевізійних програмах; ведення колонок у регіональних та національних друкованих засобах масової інформації; проведення прес-конференцій або брифінгів тощо);

комунікація через цифрові сервіси соціальної взаємодії (ведення інтернет-сторінок, сторінок у соціальних мережах; проведення онлайн зустрічей; написання статей про діяльності судової влади з публікацією на цифрових платформах тощо);

комунікація шляхом безпосередньої особистої взаємодії (участь у круглих столах, конференціях, відкритих зустрічах; читання лекцій студентам, школярам; проведення «днів відкритих дверей» у судах, діяльність громадських, консультаційних рад тощо);

комунікація через громадські консультативні (дорадчі) органи, утворені при суб'єктах судової влади;

комунікація в порядку, визначеному процесуальним законодавством під час розгляду судами справ (залучення у справу експертів; звернення за роз'ясненням судового рішення в порядку, визначеному процесуальним законодавством).

Як бачимо, кожен із цих засобів (каналів) комунікації характеризується різним рівнем інтерактивності комунікації, який обумовлює набуття такою комунікацією відповідної форми (інформування, консультування чи діалогу). До прикладу, розміщення повідомлень у ЗМІ не дозволить іншій стороні комунікації негайно відреагувати на нього, через що така комунікація здійснюється виключно у формі інформування. З іншого боку, комунікація через цифрові сервіси соціальної взаємодії дозволяє аудиторії відреагувати на повідомлення пізніше шляхом залишення коментарів, що може дозволити такій комунікації набуті діалогової взаємодії та форми консультування чи діалогу. І, насамкінець, найвищий ступінь інтерактивності забезпечується в ході безпосередньої особистої взаємодії, коли учасники комунікації будують безпосередній діалог.

Пояснити такі особливості змісту комунікації судової влади та громадськості дозволяє інша концепція, що запропонована нідерландським дослідником Ван Дейком, який здійснив поділ схожих за змістом концепцій інтерактивності комунікації в чотири сукупні виміри: просторовий вимір (можливість комунікації у вигляді дій і реакцій на дії), часовий вимір (рівень синхронності комунікації), вимір дії (ступінь контролю учасників комунікації процесу спілкування із можливістю зміни ролей) та ментальний вимір (можливість сприйняття та правильного (невикривленого) розуміння інформації) [129].

Зазначена концепція найбільш повно описує зміст комунікаційних процесів, які мають місце у взаємовідносинах судової влади та громадськості. Проте при вивченні, згідно із комунікацією, взаємовідносинах судової влади та громадськості, нерозкритим залишається останній вимір комунікації —

ментальний, який полягає в можливості сприйняття та правильного (невикривленого) розуміння інформації учасниками комунікації.

Передумовами належної організації комунікації в ментальному вимірі є володіння судовою владою та громадськістю необхідними атрибутивними характеристиками, які дозволять побудувати якісну комунікацію та уникнути непорозумінь у ході їх спільної взаємодії. Такими характеристиками є: для судової влади – високий рівень її транспарентності; для громадськості – високий рівень її правової культури та правової активності.

Огляд наукової літератури щодо правової культури показує різні підходи до її визначення. У нашому дослідженні правову культуру можна розуміти як: набір правових цінностей, що демонструє рівень правового розвитку суспільства і включає свободу особи та інші соціальні цінності [6, с.190]; рівень розвитку особистості, що проявляється у її правовій діяльності, а також якість правового життя суспільства, що відбивається у правовій практиці, правосвідомості, розвитку особистості та досконалості правових норм [4, с. 112].

Правова культура спирається на юридичні основи функціонування суспільства, виховання та повагу до нормативно-правових приписів, що дозволяє впливати на свідомість громадськості, стримуючи її від протиправних дій. Наявність правової культури вказує на підвищення рівня суспільної свідомості та еволюцію громадських цінностей, оскільки вона базується на принципі поваги людини до власних прав, свобод і духовних цінностей [62, с. 23].

Отже, правову культуру громадськості можна визначити як характер і ступінь її розвитку у правовому, соціальному і суспільному житті, пов'язаних із ними процесами, а також обсяг уявлень про юридичні обов'язки, юридичні факти, закон, суспільний порядок, правомірність поведінки, які базуються на юридичних засадах суспільного функціонування та поваги до закону. Формування високого рівня правової культури громадськості безпосередньо залежить від ступеня її поінформованості про юридичні засади суспільного функціонування та нормативно-правові приписи. Зі зростанням рівня правової

культури, поваги до права і прав людини набуває своїх форм та змісту правова активність громадськості та особи як її представника.

Здійснюючи правосуддя, а також активно інформуючи про свою діяльність, судова влада впливає на характер і ступінь розвитку громадськості у правовому житті. Через забезпечення доступу громадськості до судових рішень, а також активне поширення інформації про свою діяльність, формуються основні уявлення громадськості про юридичні обов'язки та права, закон, суспільний порядок тощо.

Зазначене зумовлює чи не визначальну роль судової влади у питаннях підвищення рівня правової культури громадськості та, як наслідок, її правової активності, яка сприятиме утвердженню закону і справедливості у суспільному житті.

Окреслене вимагає від судової влади бути надзвичайно активною в комунікативній взаємодії із громадськістю, а також відкритою, прозорою та гласною. Ці якісні характеристики судової влади є атрибутивними характеристиками її транспарентності. Актуалізуючи проблему транспарентності судової влади, вітчизняна дослідниця О. Овсяннікова у своєму дисертаційному дослідженні визначає транспарентність як «рівень організації судової влади в демократичному суспільстві, який забезпечує громадянам вільний доступ до правосуддя, судових процедур та судових рішень, до формування корпусу суддівських кадрів та органів суддівського самоврядування». На її думку, транспарентність судової влади полягає в наявності суспільно доступної інформації про її діяльність, яка є вільною для ознайомлення та необхідною для того, щоб громадяни могли всебічно знати про функціонування суду й суддів, а також контролювати їхню роботу [66, с. 7].

Беручи за основу вищезгадану позицію як методологічний орієнтир побудови взаємодії судової влади та громадськості, правомірно констатувати, що для побудови такої взаємодії необхідними атрибутами громадськості є високий рівень її правової культури і правової активності, а судової влади, своєю чергою, – рівень її транспарентності стосовно громадськості. Варто підкреслити, що

зазначені характеристики є взаємопов'язаними та взаємозалежними між собою: високий рівень правової культури і правової активності громадськості правовими засобами змушує судову владу бути більш транспарентною, а транспарентність судової влади дозволяє підвищувати рівень правової культури та правової активності громадськості. Відповідно, вони можуть чинити взаємний вплив одне на одного.

1.3. Форми комунікативної взаємодії судової влади і громадськості

У сучасному інформаційному суспільстві як судова влада, так і громадськість мають можливість використовувати широкий спектр інструментів для взаємного спілкування. Дослідники, які вивчають комунікації у сфері публічного управління, зазначають, що до таких засобів належать сайти державних установ, періодичні видання, телебачення, електронна пошта, офіційні сторінки державних установ у соціальних мережах, заяви та коментарі, призначені для засобів масової інформації, інформаційні бюлетені, пости у соціальних мережах як повідомлення, короткі зустрічі з журналістами, відеоматеріали, SMS-повідомлення, проведення опитувань та багато іншого. Особливо під час пандемії COVID-19 значно зросла роль нових засобів зв'язку, таких як соціальні мережі (Facebook, Instagram, YouTube), платформи для комунікації (Skype, Zoom, Microsoft Teams), месенджери (WhatsApp, Telegram) та урядовий портал Дія [11].

Ефективне використання такого широкого спектра засобів комунікації потребує професійного підходу та значних затрат часового ресурсу, що унеможлиблює виконання цієї роботи як додаткового «суспільно корисного» навантаження посадовими особами судової влади, для яких це не є основним напрямком діяльності.

Цю ідею розвиває П. Каблак у роботі «Взаємовідносини судової влади та громадськості (правові і організаційні аспекти)», зазначаючи, що у багатьох країнах для підтримки зв'язку між судами та суспільством працюють

пресслужби та пресекретарі. Вони співпрацюють із суддями, персоналом суду, адвокатами, журналістами та громадськістю. Пресекретар суду виконує організаційні та координаційні функції, виступає як представник суду, інформує суспільство, готує матеріали для публікації, використовує різні канали комунікації (прес-конференції, екскурсії, дні відкритих дверей, пресрелізи, буклети), реагує на негативні публікації, консультує суддів і працівників щодо спілкування з медіа. Така роль вимагає знань як у юриспруденції, так і в журналістиці [35, с. 125]. Загалом це сприяє відкритості судової влади.

Аналізуючи транспарентність судової влади, Т. Гарасимів наголошує, що найбільш значима та змістовна інформація з точки зору її впливу на суспільство – це та, яка спрямована на широку (необмежену) аудиторію. Автор виділяє п'ять ключових категорій такої інформації, які сприяють підвищенню прозорості судової системи та довіри до неї з боку суспільства, а саме:

1) Інформація про організацію судової системи в державі

Це дані, що стосуються структури судів, їхньої предметної та територіальної юрисдикції, розмежування судової спеціалізації, ієрархії судових інстанцій тощо. Така інформація допомагає громадянам зрозуміти, як влаштована судова система і до якого суду звертатися у конкретній ситуації.

2) Процесуальний аспект діяльності судової системи

Сюди входять відомості про склад суду та порядок його формування, порядок звернення до суду, процедуру оскарження судових рішень, інформацію про судову практику, а також про право на захист і правничу допомогу. Ці дані забезпечують доступність і зрозумілість судових процесів для громадян.

3) Відомості про суддів і адвокатів

Ця категорія охоплює інформацію про доступ до суддівської та адвокатської професії, дані про кандидатів на посаду суддів, суддівську кар'єру, а також про притягнення суддів і адвокатів до відповідальності. Прозорість у цих питаннях сприяє довірі до осіб, які здійснюють правосуддя або надають правову допомогу.

4) Інформація про резонансні судові справи

Це відомості про хід та результати розгляду резонансних справ, які привертають значну увагу суспільства. Відкритість у таких справах дозволяє громадськості переконатися у справедливості судових рішень.

5) Дані про судову реформу

Ця інформація розкриває мету та цілі реформування судової системи, конкретні заходи, терміни їх реалізації, а також очікувані результати. Прозорість реформ показує суспільству, як судова влада адаптується до сучасних викликів.

Отже, за Т. Гарасимівим, саме ці п'ять типів інформації є ключовими для забезпечення транспарентності судової влади. Їхня доступність для широкої аудиторії сприяє зміцненню довіри до судової системи та підвищенню її ефективності в очах суспільства [24, с. 53].

Представники громадськості як індивідуально, так і через об'єднання громадян також вступають у комунікативну взаємодію із судовою владою шляхом формування відповідних повідомлень у текстовому, відео, аудіо, аудіо-візуальному чи вербальному форматі та поширюють їх доступними засобами комунікації, які ми згадували вище (наприклад, через інтернет-сайти, блоги, соціальні мережі, засоби масової інформації, проведення круглих столів з проблем діяльності судової влади тощо) [31, с. 224].

У ході такої зворотної комунікації громадськості із судовою владою часто на поверхню підіймається ряд проблем у її функціонуванні, остання піддається критиці, змушена реагувати на неї, а через неорганізованість процесів комунікативної взаємодії це призводить до виникнення конфліктів із громадськістю, втратою нею довіри. Таких наслідків можна уникнути завдяки належно організованій комунікативній взаємодії.

Сказане, а також широке коло суб'єктів громадськості з якими судовій владі необхідно будувати комунікацію, актуалізує нагальність пошуку та синтезу практичних рішень, що дозволять комунікативній взаємодії набути діалогового характеру та створити умови для ефективної співпраці із громадськістю, за якої буде можливим вирішення суперечностей, що виникають.

До таких рішень можемо, зокрема, віднести: по-перше, створення умов для правильного розуміння контексту комунікації всіма учасниками такого процесу; по-друге, забезпечення проактивності судової влади в інформуванні про свою діяльність, а також залучення представників судової влади (суддів, працівників суду тощо) до безпосередньої комунікації із громадськістю; по-третє, нормативне визначення організаційних засад комунікативної взаємодії судової влади із громадськістю.

У контексті першого рішення (створення умов для правильного розуміння контексту комунікації всіма учасниками такого процесу), влучною видається теза відомого американського теоретика комунікації У. Шрамма, який зазначив: «Комунікація (принаймні людська комунікація) – це те, що здійснюється людьми. Сама по собі, без людей, – вона не існує. У ній немає нічого магічного, крім того, що в неї вкладають люди, вступаючи в комунікаційні зв'язки. У повідомленні немає іншого змісту, крім того, яке в нього вклали люди. Хто вивчає комунікацію, той вивчає людей, які вступають у стосунки між собою, своїми групами, організаціями і суспільством у цілому. Вони впливають одні на одних, інформують одних і стають поінформованими з боку інших, навчають одних і вчаться в інших... Щоб зрозуміти процес людської комунікації, потрібно зрозуміти, як люди спілкуються між собою» [143, с. 143].

Беручи за основу твердження У. Шрамма, пропонуємо розглянути проблеми, до яких може призвести нерозуміння (викривлене розуміння) сторонами контексту комунікації на прикладі взаємовідносин судової влади із журналістською громадськістю.

Коли мова заходить про забезпечення інформування громадськості про діяльність судової влади – класичним засобом такої комунікації, який в першу чергу спадає на думку, є засоби масової інформації, до яких ми відносимо телебачення, радіо, друковані видання та онлайн-медіа.

У науковому середовищі панує однастайність у питанні необхідності налагодження співпраці судової влади із засобами масової інформації. Водночас дискусійні форми такої взаємодії, її межі та правила, які повинні бути дотримані

в процесі цієї взаємодії. Для того, щоб побудувати якісний діалог судової влади із засобами масової інформації, насамперед пропонуємо з'ясувати, що для обох цих суб'єктів є спільними інтересами у питаннях їх діяльності, а що викликає розбіжності. То ж розглянемо більш детально їх цілі, цінності та потреби, які зумовлюють відповідну поведінку у процесах спільної взаємодії.

Вплив засобів масової інформації на формування громадської думки з тих чи інших питань по праву вважається настільки значним, що деякі науковці іменують засоби масової інформації “четвертою владою” в державі, поряд із законодавчою, виконавчою і судовою.

Така вагома роль засобів масової інформації в житті держави та суспільства зумовила необхідність врегулювання її діяльності на рівні окремих Законів України “Про медіа” [85] та “Про державну підтримку медіа, гарантії професійної діяльності та соціальний захист журналіста” [77].

Формування об'єктивної громадської думки, насамперед залежить від достовірності інформації про діяльність судової влади та недопущення випадків її викривлення, а також неприпустимості втручання у судові справи під час їх розгляду. Підготовкою такої інформації до поширення через засоби масової інформації займаються журналісти, які є центральною фігурою в цих процесах.

Журналісти прагнуть підготувати та оприлюднити матеріали, що привернуть увагу суспільства своїм сенсаційним характером. Проте, як зазначає Я. Ширченко, ця діяльність має відбуватися з дотриманням етичних норм, закріплених у кодексах журналістської етики – таких у світі існує понад 97 [120]. В Україні Кодекс етики журналіста, який визначає основні моральні принципи професійної діяльності, було затверджено 12 грудня 2013 року на пленумі Національної спілки журналістів України [77] відповідно до п. 1 ч. 2 ст. 11 Закону України “Про державну підтримку медіа, гарантії професійної діяльності та соціальний захист журналіста” [152].

Надзвичайно важливим аспектом, який значною мірою впливає на взаємовідносини судової влади та журналістської громадськості є належність останньої до професійної громадськості, а також одночасно й належність до

одного із засобів комунікації судової влади із громадськістю в цілому. Це зумовлює необхідність побудови з нею особливого діалогу.

Так, журналісти, які через засоби масової інформації поширюють повідомлення про діяльність судової влади є групою людей, яка складається з окремих осіб і організацій, що діють згідно з національним законодавством або практикою, об'єднаних за певних обставин спільним інтересом для його захисту, які у взаємодії із судовою владою: по-перше, своїми діями беруть активну участь у житті суспільства та держави; або по-друге, на чий свободи, права, інтереси, обов'язки, можливості їх реалізації можуть вплинути або впливають рішення (дії, бездіяльність) судової влади, її посадових і службових осіб.

Належність журналістів до громадськості, як наслідок, вимагає від представників судової влади будувати з нею діалог «однією мовою», яка буде легко сприйматися засобами масової інформації, а відповідно, й аудиторією, на яку вони працюють.

Тоді як журналістській громадськості важливе оперативне оприлюднення інформації, яка носитиме сенсаційний характер, справедливе вирішення соціальних конфліктів судовою владою, вимагає досконалого їх вивчення, щоб розрішити його у відповідності до закону, надати можливість сторонам конфлікту підготуватися до розгляду справи, зібрати докази тощо. Дотримання таких процедур є обов'язком суду згідно із законодавством та потребує часу на їх проведення. Інтересом журналіста, як ми вже зазначали, крім, знаходження істини та об'єктивного інформування суспільства про події, є пошук сенсації вже сьогодні, що інколи призводить до не найкращих результатів.

Показова в цьому контексті справа «Буш проти Гора» [127], яка розглядалась Верховним судом Сполучених Штатів Америки. У своїй статті «Нездатність спілкування» Чемерінські Е. зазначив про ті події таке.

У ніч на вівторок, 12 грудня 2000 р., близько 22.00 год. за східним часом, Верховний суд Сполучених Штатів Америки оприлюднив своє рішення у справі «Буш проти Гора» та одразу надав копії тексту судового рішення журналістам. Десятки журналістів під стінами суду намагалися з'ясувати зміст отриманих

документів та аргументів, які лягли в основу прийняття цього рішення: то шукаючи відповідь в самих цих документах, то консультуючись одне з одним. Громадськості достеменно було відомо тільки одне – суд ухвалив рішення на користь Джорджа Буша молодшого. Відсутність роз'яснень про причини та аргументацію прийняття такого рішення, яке вирішувало результати президентських виборів, на переконання громадськості, було мотивоване партійними переконаннями. Е. Чемерінські описав ту ситуацію як монументальну нездатність суду комунікувати, внаслідок чого більшість журналістів надзвичайно оперативно поширила неперевірену, надуману та викривлену інформацію [128].

Можна припустити, що це було спричинено поспішністю та недостатньо високим рівнем правової культури журналістів, які готували матеріали для інформування громадськості та самої громадськості, яка в переважній своїй більшості, не піддаючи сумніву, споживала таку викривлену інформацію.

Як переконуємося, важливим аспектом в комунікативній взаємодії судової влади та громадськості є врахування першою інтересів та рівня правової культури громадськості, щоб переконатися у тому, що поширюване повідомлення буде правильно сприйняте та усвідомлене нею.

Судова влада, своєю чергою, може впливати на рівень правової культури громадськості через імплементацію у свою діяльність другого, запропонованого рішення – забезпечення проактивності в інформуванні про свою діяльність, а також залучення представників судової влади (суддів, працівників суду тощо) до безпосередньої комунікації із громадськістю.

Консультативною радою європейських суддів з цього питання, судам рекомендовано: 1) поширювати тексти матеріалів судових рішень; 2) організовувати календарі освітніх заходів та/або регулярних зустрічей, відкритих для громадян, громадських організацій, осіб, що визначають політику, студентів тощо; 3) організовувати відвідування слухань, «круглих столів»; 4) створювати можливості для аудіовізуального запису судових засідань засобами масової інформації [10].

Закон України “Про судоустрій і статус суддів” передбачає, що дані про суд, який розглядає справу, учасників спору, предмет позову, дату подання позовної заяви, апеляційної чи касаційної скарги, заяви про перегляд рішення, стадію розгляду, місце, дату та час засідання, а також переміщення справи між судами є відкритими і мають бути негайно оприлюднені на офіційному вебпорталі судової влади, за винятком випадків, визначених законом. Крім того, для забезпечення однакового правозастосування Пленум Верховного Суду зобов’язаний узагальнювати практику використання матеріального та процесуального законодавства, систематизувати та публікувати правові позиції Верховного Суду з посиланнями на відповідні судові рішення [95].

Підготовка та поширення текстів матеріалів судових рішень, надання роз’яснень щодо фактів або уточнення у справах, які викликають підвищений інтерес громадськості по своїй суті є нічим іншим, як своєрідним «звітуванням» або ж ознайомленням громадськості про діяльність судової влади, де громадськість виступає в ролі «об’єкта впливу». З такої точки зору, цей перелік може бути доповнено ще дайджестом ухвалених судових рішень за певний проміжок часу; роз’ясненнями змісту правопорушень, спорів, які розглядаються певним судом найчастіше; результатами розгляду справ про вчинення дисциплінарних правопорушень суддями; роз’ясненнями щодо правомірності поведінки громадян в тих чи інших життєвих ситуаціях; звітуваннями про діяльність судової влади в кількісних (кількість розглянутих справ, прийнятих рішень тощо) та якісних (узагальнений короткий зміст рішень, прийнятих судовою владою, помилки, які допускають сторони під час розгляду справ або звернень до суб’єктів судової влади тощо) показниках; ознайомлення громадськості із біографією та професійною діяльністю суддів, які вирішують спори на території тої чи іншої адміністративно-територіальної одиниці.

Поряд із цим, окремої уваги заслуговує робота, яка ведеться Верховним Судом через офіційну сторінку в соціальній мережі facebook (www.facebook.com/supremecourt.ua). Його сторінка відрізняється з-поміж інших постійними публікаціями стосовно діяльності згаданого суду: публікація новин,

які стосуються суду та його працівників; анонси майбутніх подій; огляди судової практики Верховного Суду; дайджести судової практики Великої Палати Верховного Суду; кількість справ, заяв, клопотань та скарг, що були розглянуті Верховним судом за визначений період; кількість нових справ, що надійшли на розгляд за визначений період; ознайомлення з професійною діяльністю суддів Верховного суду тощо.

Обов'язок публікації такої інформації у соціальних мережах не має свого нормативного закріплення в законодавстві України, однак справляє позитивний вплив на створення довірливих відносин між судовою владою і громадськістю. Примітним є й те, що написані ці публікації простою мовою, яка є зрозумілою громадськості, яка може не мати юридичної освіти.

Описане вище є реалізацією принципу гласності та відкритості судового процесу, а також водночас й реалізацією правоінтерпретаційної функції судової влади. Як бачимо, така діяльність може здійснюватися як у рамках нормативно визначених процедур, передбачених Законом України «Про судоустрій і статус суддів», так і в позанормативному порядку через соціальні мережі та інші засоби комунікації, що дозволяє нам поділяти комунікативну взаємодію судової влади і громадськості на формальну (тобто, та, яка передбачена нормативними актами) та неформальну.

Важливість поширення судовою владою інформації про свою діяльність підкреслюється Європейським судом з прав людини. ЄСПЛ застерігає про те, що за відсутності активної позиції судової влади у поширенні інформації про власну історію та компетенцію, вона ризикує тим, що посил, який громадськість отримає натомість, може бути неправдивим та порушуватиме основні права людини [130].

До того ж, у висновку № 18 від 2015 року Консультативна рада європейських суддів наголошує, що судова влада має обов'язок пояснювати іншим гілкам влади та суспільству, як саме вона використовує свої повноваження, компетенції та незалежність, особливо з огляду на зростаючу роль судів у демократичних країнах [11].

У цьому контексті, важлива безпосередня участь представників судової влади у комунікативній взаємодії із громадськістю шляхом участі в різноманітних конференціях, круглих столах, відкритих зустрічах, а також через цифрові сервіси соціальної взаємодії (ведення блогів, колонок у друкованих ЗМІ тощо).

Гарним прикладом взаємодії представників судової влади та громадськості в цьому плані є проведення майстер-класів для молоді, як то «Шлях до успішного юриста», який проводили судді Придніпровського районного суду міста Черкаси в рамках Всеукраїнської науково-практичної конференції в жовтні 2023 року [73]. Проведення таких заходів не тільки знайомить громадськість із діяльністю представників судової влади, а й позитивно впливає на рівень правової культури та правосвідомості учасників таких заходів, дозволяє їм самостійно сформулювати свою думку про суддів, як представників судової влади, та поширювати свою думку серед колег.

Під час безпосередньої взаємодії представників судової влади із громадськістю, судова влада в очах громадськості починає набувати конкретних облич та імен її представників, стає ще ближчою та зрозумілішою громадськості.

Водночас, неможливо обійти увагою й наявність проблемних питань особистої комунікативної взаємодії представників судової влади із громадськістю. Така комунікація, хоч і є процесом яскраво індивідуальним, проте її вплив виходить далеко за межі особистісних зв'язків та формує громадську думку про судову владу в цілому. В зв'язку з цим, й негативні наслідки дій одного представника судової влади можуть завдати шкоди авторитету всієї системи судової влади.

У 2023 році значного розголосу набула справа, пов'язана з корупційним скандалом у Верховному Суді України. Одна з посадових осіб цього суду, яка, окрім своїх основних обов'язків, виконувала ще й представницькі функції, була звинувачена у прийнятті пропозиції, обіцянки або одержанні неправомірної вигоди. Цей інцидент викликав широкий суспільний резонанс і занепокоєння щодо можливих наслідків. Експерти зазначили, що ця подія може мати серйозні

політичні та правові наслідки, серед яких: згортання судової реформи – скандал може підірвати довіру до судової системи та зупинити процес її оновлення; переобрання суддів Верховного Суду – виникла загроза кадрових змін у найвищому судовому органі; зміни в презумпції невинуватості – йшлося про можливе обмеження чи скасування цього принципу для певних категорій державних службовців; введення юрисдикції міжнародного суду – розглядалося залучення міжнародних інституцій до окремих категорій справ. Ця ситуація мимоволі нагадує резонансне рішення Конституційного Суду України 2020 року щодо незаконного збагачення. Тоді один із суддів, виступаючи доповідачем у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів, виніс рішення, яке скасувало кримінальну відповідальність за декларування неправдивої інформації. Це фактично зупинило боротьбу з топ-корупцією в Україні, викликавши значний резонанс. Реакція на рішення 2020 року була такою: міжнародний резонанс – реакція міжнародної спільноти виявилася набагато сильнішою, ніж внутрішні дискусії в Україні; відновлення відповідальності – зрештою, під тиском громадськості та міжнародних партнерів кримінальну відповідальність за незаконне збагачення повернули до Кримінального кодексу України. Таким чином, корупційний скандал у Верховному Суді 2023 року та рішення Конституційного Суду 2020 року мають спільні риси: обидва випадки підняли питання довіри до судової системи, боротьби з корупцією та її правових наслідків. Утім, якщо у 2020 році проблему вдалося частково вирішити шляхом відновлення відповідальності, то наслідки скандалу 2023 року ще чекають на своє остаточне врегулювання [38].

Нажаль, в суспільстві вже установилася думка щодо політичної упередженості та заангажованості судової влади, оскільки вона по визначенню є однією з гілок влади, яка в спірних питаннях між державою та громадськістю найбільш ймовірно буде на стороні першої. Цьому, й справді, сприяють дії окремих представників судової влади, ефект від чого підсилюється ще й почасти їх безкарністю за незаконні, в очах громадськості, дії.

У цьому контексті варто пригадати комунікативну взаємодію (або її відсутність) судової влади та громадськості у справах, що розглядались, на сьогодні вже ліквідованим [84], Окружним адміністративним судом міста Києва (ОАСК) впродовж 2013 – 2020 рр.

З огляду на коло питань, які були віднесені до підсудності ОАСК – переважна більшість справ, що ним розглядались набували широкого розголосу та резонансу, а також викликала значне обурення представників громадськості. Саме цей приклад є цікавим тим, що, по-перше, деякі рішення, ухвалені ОАСК, були переглянуті іншими судами після його ліквідації або оскаржені в апеляційній інстанції та отримали, в переважній більшості випадків, зовсім протилежну оцінку. По-друге, в засобах масової інформації під час розгляду цих резонансних справ неодноразово мали місце публікації, в яких йшлося про політичну упередженість суддів, що також справляло значний вплив на формування громадської думки. У листопаді-грудні 2013 року судді ОАСК під час Революції гідності забороняли проведення мирних мітингів у Києві; у 2017 році зобов'язали поновити на посаді колишнього голову Державної фіскальної служби України, якого підозрювали у зловживанні службовим становищем; у 2019 році задовольнили позов одного з колишніх власників ПриватБанку до Національного банку України та Кабінету Міністрів України та визнали незаконною націоналізацію згаданого банку (у листопаді 2023 року рішенням Шостого апеляційного адміністративного суду Києва було підтверджено, що націоналізацію було здійснено у відповідності до законодавства); влітку 2019 року було фактично заблоковано перехід Збройних Сил України на каталогове харчування відповідно до стандартів НАТО (реформу було відновлено в 2020 році) тощо.

Усі із наведених рішень викликали зворотну реакцію в громадськості, яка публічно висловлювала свою позицію стосовно них доступними засобами комунікації як різко негативного, так і схвального характеру (важливо зазначити, що комунікацію ОАСК із громадськістю в згаданих справах, в частині інформування, важко назвати діалоговою). Пропонуємо поглянути на ці ситуації

не з точки зору правомірності ухвалених рішень, а з точки зору комунікативної взаємодії суду із громадськістю до, під час та після їх ухвалення. Переважна більшість цих рішень, крім того, що вони виходили за межі розуміння справедливого та несправедливого в свідомості громадськості, не знайшли в неї підтримки ще з декількох причин: 1) недостатньої прозорості судових процедур; 2) «закритості» та ймовірної політичної упередженості суддів; 3) низький рівень комунікативної взаємодії судової влади на рівні інформування як до, під час, так після цих подій через відсутність комунікаційної стратегії.

Громадськість, навпаки, достатньо чітко та з високим ступенем організації висловлювала та продовжує висловлювати своє ставлення до тих подій у формі інформування, поширюючи відповідні повідомлення: довідник «Судді Майдану» [22], підготовлений громадською організацією «Всеукраїнське об'єднання «Автомайдан»; статистичний аналіз суддівської практики (2013-2014) «Як «судили» Автомайдан», підготовлений Українським центром суспільних даних [124]; публікації журналістів-розслідувачів, зокрема, СлідствоІнфо «Революція гідності»: що сталося з суддями Майдану через 10 років» [103] тощо. Назви зазначених публікацій говорять самі за себе та не потребують додаткового роз'яснення їх змісту. Це, насправді, не є предметом нашого дослідження, важливим для нас є інше – якщо проаналізувати більшість таких публікацій, громадськість змушена здійснювати пошук матеріалів і формувати свою думку з цих питань самотійно, що призводить до одностороннього їх викладу та поглиблює прірву недовіри між судовою владою та громадськістю.

Сказане підкреслює важливість проактивної участі судової влади в комунікативних процесах поширення інформації про свою діяльність, що могло би пролити світло на факти, які цікавлять громадськість, зробити їх оцінку більш об'єктивною.

Вирішення поставленого завдання може бути виконане через нормативне визначення організаційних засад комунікативної взаємодії судової влади із

громадськістю, що дозволить забезпечити керованість комунікативною взаємодією.

Перший крок до визначення організаційних засад комунікативної взаємодії судової влади із громадськістю зроблено у 2013 році, коли рішенням XI чергового з'їзду суддів України від 22 лютого 2013 року було вперше схвалено Концепцію інформаційно-комунікаційної стратегії діяльності ради суддів [122]. Безперечно, зазначена концепція не враховувала проблем комунікаційної діяльності всієї судової влади, а тільки питання діяльності Ради суддів України, проте нею було закладено основи, які в майбутньому дозволили більш широко поглянути на проблеми комунікативної взаємодії судової влади.

Управління комунікативною взаємодією судової влади із громадськістю може бути забезпечено шляхом затвердження З'їздом суддів України Концепції комунікативної взаємодії судової влади, в якій буде окреслено основні принципи та цілі комунікативної діяльності судової влади. Координація комунікативної взаємодії судової влади та громадськості, а також опрацювання змін та доповнень до Концепції може здійснюватися через Раду суддів України. Контроль виконання, аналіз практики застосування та методичне забезпечення виконання положень згаданої Концепції може бути покладено на Державну судову адміністрацію України. З огляду на необхідність науково-теоретичного забезпечення такої діяльності, а також здійснення підготовки суддів та інших працівників судової влади з питань комунікативної взаємодії із громадськістю в Національній школі суддів України повинні бути запроваджені відповідні курси підготовки (підвищення кваліфікації) із зазначених питань.

Впровадження запропонованої вище системи комунікативної взаємодії судової влади та громадськості з збереженням інструментів керованості цими процесами в єдиній ієрархічній структурі дозволить значно підвищити рівень транспарентності судової влади, довіри до неї з боку суспільства, а також її спроможності до інтеграційної та інституційної взаємодії.

Прикладом практичного впровадження цього підходу є рішення Ради суддів України від 04 травня 2023 року № 18 [104], яким було схвалено проєкт

Концепції розвитку комунікаційної політики судової влади. Її мета – забезпечити відкритість, прозорість і доступність інформації про роботу судів, підвищити довіру до судової системи та розуміння її принципів через інформування суспільства за участю ЗМІ, громадян та інших зацікавлених осіб.

Проектом Концепції передбачається запровадження діяльності суддів-речників, помічників суддів-речників, визначаються особливості утворення пресцентрів (пресслужб) при органах та установах судової гілки влади тощо, що в цілому дозволить не тільки організувати відповідну роботу на рівні областей з питань комунікації судової влади із громадськістю, а й забезпечити належний рівень присутності судової влади в українському інформаційному просторі.

Згадане рішення Ради суддів України є багатообіцяючим кроком по підвищенню рівня транспарентності судової влади, а також доступу громадськості до інформації про судові процедури, що, безперечно, може справити позитивний вплив на рівень правової культури та правової активності громадськості, за умови належної реалізації положень концепції на місцях.

У проєкті Концепції зазначено, що основна комунікація щодо повсякденної діяльності судів має відбуватися на рівні конкретних судів, які розглядають справи, і охоплювати дані про справи, рішення та інші деталі судового процесу.

Для цього проєктом Концепції визначено основних суб'єктів комунікації, яких можна розділити на три категорії: 1) суди (місцеві, апеляційні, касаційні, спеціалізовані, Верховний Суд); 2) судові інституції (Рада суддів України, Вища рада правосуддя, Вища кваліфікаційна комісія суддів України); 3) судові інформаційно-медійні центри (центральний, на рівні окремих регіонів).

Нововведенням стало впровадження в судах суддів-речників та їхніх помічників як ключових осіб для реалізації комунікаційної політики суду. Суддя-речник обирається зборами суддів кожного суду (першої, апеляційної чи касаційної інстанції) з-поміж своїх колег. Він має право на додаткового помічника, який допомагає у впровадженні комунікаційної політики, а іноді й

самостійно виконує ці функції. На основі пропозицій судді-речника збори суддів щороку затверджують комунікаційну політику суду.

Слід зауважити, що проєктом концепції пропонується диверсифікований підхід до визначення суб'єктів, які можуть реалізовувати комунікаційну політику суду. В окремих установах та організаціях судової влади ці обов'язки можуть бути покладені на інших працівників суду – прессекретарів або прес-центри, визначені рішеннями уповноважених на те осіб.

Створення інформаційно-медійних центрів є достатньо новою ідеєю, яка знайшла своє відображення в тексті проєкту Концепції та є своєрідним розвитком пропозицій, які були розглянуті З'їздом суддів у 2013 році.

Для покращення комунікації між судами, громадськістю, ЗМІ та іншими зацікавленими сторонами на регіональному та міжрегіональному рівнях пропонується створювати судові інфо-медіа центри за рішенням Ради суддів України після узгодження з Державною судовою адміністрацією. Центральною установою для координації цієї роботи має стати загальнодержавний інфо-медіа центр судової влади при Раді суддів України, який займатиметься популяризацією судової системи, висвітленням важливих судових справ і роз'ясненням громадянам їхніх прав та обов'язків. Автори Концепції також передбачили, що цей центр має бути оснащений сучасними студіями для запису та поширення програм і матеріалів на судову тематику.

Питання створення судового телеканалу вперше було порушене в тому ж таки 2013 році [122]. Водночас, підхід, який пропонується в проєкті Концепції щодо створення програм та матеріалів на судову тематику видається більш практичним з огляду на те, що організація роботи телеканалу є зовсім невласивою функцією для судової влади, тоді як, створення контенту відповідними фахівцями із залученням представників судової влади дозволить поширювати його через засоби масової інформації та інші засоби комунікації, які вже мають відповідну аудиторію. Це значно підвищить ефективність такої комунікації судової влади із громадськістю.

При цьому, ознаками, які свідчитимуть про ефективність комунікації, пропонуємо визначити: 1) постійний, системний, безперервний характер; 2) обов'язковість двосторонності зв'язку; 3) активність такої діяльності (тобто, взаємодія повинна виражатись у конкретних заходах, діях, механізмах та засобах такої взаємодії); 4) цілеспрямованість (тобто, націленість на результат, яким є досягнення конкретної мети, а також визначені для її досягнення завдання); 5) правовий характер (тобто, побудова взаємодії держави та громадськості на основі ключових вимог права та правових цінностях, принципах та ідеалах) [55, с. 138-139].

У цьому питанні ми знову повертаємось до важливості наявності в судової влади комунікаційної стратегії як для ведення постійної планової комунікації у формах інформування, консультування чи діалогу. До прикладу, правильно сформовані та поширені належними засобами комунікації повідомлення (меседжі) на рівні інформування, можуть позитивно вплинути на рівень правової культури та правової активності громадськості (що є обов'язковими її атрибутивними характеристиками для участі в формальних комунікаціях на більш високих рівнях взаємодії судової влади та громадськості), а також дозволить отримати зворотній зв'язок, вхідну інформацію, яку можна використати на рівнях консультування та діалогу, що в цілому підвищить ефективність взаємодії та релевантність прийнятих рішень на цих рівнях взаємодії.

Досягти значущих результатів у комунікативній взаємодії судової влади та громадськості неможливо без розуміння важливості та проактивного залучення до цієї діяльності суддів та працівників органів судової влади як в межах всієї її системи, так і в межах окремо взятої її організаційної одиниці. Безумовно, не кожний працівник суду може та й не повинен виступати комунікатором у таких процесах, оскільки, в такому випадку, буде втрачено керованість цими процесами. Більше того, не кожний працівник судової влади наділений такими повноваженнями в частині здійснення представницьких функцій. Однак, наявні

інші способи залучення всіх представників судової влади, без винятків, до процесів поліпшення діяльності судової влади у цій частині.

Шведською науковицею М. Хагсгард здійснено дослідження можливих способів поліпшення діяльності шведських судів у сферах внутрішніх та зовнішніх діалогових комунікацій. Зокрема, перевірено гіпотезу, згідно якої для покращення діяльності суду у внутрішніх та зовнішніх діалогових комунікаціях необхідно залучати суддів і працівників суду, прокурорів та інших відвідувачів суду для оцінки поточної ситуації, аналізу, пропозицій та фактичного впровадження нових підходів, а також оцінки їх результатів. Фактичне використання цього способу шведськими судами, за твердженням дослідниці, засвідчило його ефективність: у ході запровадженого експерименту не було зафіксовано зростання нерозглянутих справ (оскільки така робота займає час та відриває від класичної «судової діяльності»), навпаки, більшість суддів зменшили кількість справ під час впровадження запропонованого методу [137].

Залучення зазначених вище осіб до внутрішніх та зовнішніх діалогових комунікацій судової влади та громадськості дозволило суддям налаштувати якісну комунікативну взаємодію у ментальному вимірі, що підвищило ступінь розуміння сторонами одне одного, усунуло інші комунікаційні бар'єри.

Не менш важливим є залучення судовою владою до процесів спільної комунікативної взаємодії тих представників громадськості, які безпосередньо не взаємодіють із нею, а саме: представників професорсько-викладацького складу, студентів, представників місцевого самоврядування та політичних кіл тощо за місцем свого знаходження. Це дозволить судовій владі закласти фундамент для співпраці із громадськістю на більш високих рівнях взаємодії, до яких ми можемо віднести участь таких представників громадськості в діяльності судової влади в якості присяжних, мирових суддів, закласти основу для підготовки належно навчених кадрів, які в майбутньому можуть розпочати (продовжити) свою професійну діяльність в системі органів судової влади.

Організація процесів комунікативної взаємодії, з одного боку, являє собою широке коло можливостей для застосування творчого підходу представниками

судової влади, на які покладено такі функції. З іншого боку, ці процеси потребують систематизації та забезпечення керованості ними в єдиній ієрархічній структурі, принаймні, з основних питань.

Таке управління комунікативною взаємодією судової влади із громадськістю також може бути забезпечено шляхом затвердження З'їздом суддів України Концепції комунікативної взаємодії судової влади із громадськістю, в якій буде окреслено основні принципи та цілі комунікативної діяльності судової влади. Координація комунікативної взаємодії судової влади та громадськості, а також опрацювання змін та доповнень до Концепції може здійснюватися через Раду суддів України, яка відповідно до пункту 1 Положення про Раду суддів України, у період між з'їздами суддів України є вищим органом суддівського самоврядування, а відповідно до підпункту 1 пункту 6 згаданого Положення, на Раду суддів України покладено обов'язок щодо поліпшення стану організаційного забезпечення діяльності суддів [69].

Контроль виконання, аналіз практики застосування та методичне забезпечення виконання положень згаданої Концепції може бути покладено на Державну судову адміністрацію України. З огляду на необхідність наукового забезпечення такої діяльності, а також здійснення підготовки суддів та інших працівників судової влади з питань комунікативної взаємодії із громадськістю в Національній школі суддів України повинні бути запроваджені відповідні курси підготовки (підвищення кваліфікації) із зазначених питань.

Впровадження запропонованої вище системи комунікативної взаємодії судової влади та громадськості із збереженням інструментів керованості цими процесами в єдиній ієрархічній структурі дозволить значно підвищити рівень транспарентності судової влади, довіри до неї з боку суспільства, а також її спроможності до інтеграційної та інституційної взаємодії із громадськістю.

Висновки до 1-го розділу

Узагальнюючи отримані результати за розділом першим, можна зробити такі висновки.

1. Поняття взаємодії судової влади і громадськості є складним міждисциплінарним явищем, що включає правові, соціальні, комунікативні, інтеграційні та інституційні аспекти. Судова влада як незалежна гілка державної влади відіграє ключову роль у забезпеченні правопорядку, справедливості та захисту прав громадян. Однак її ефективність значною мірою залежить від рівня довіри громадськості, що, своєю чергою, визначається якістю та прозорістю комунікації між ними. Саме тому критично важливим є встановлення механізмів ефективної взаємодії, які забезпечать баланс між незалежністю судової влади та її відкритістю перед громадськістю.

Взаємодія судової влади та громадськості ґрунтується на принципах відкритості, прозорості та діалогу, які у свою чергу є запорукою демократичної правової держави. Саме через таку взаємодію, будучи транспарентною, судова влада формує власний авторитет у суспільстві, сприяє підвищенню рівня правової культури громадськості, її правової активності та забезпечує верховенство права. Без належної взаємодії між судовою владою та громадськістю можливе виникнення правового нігілізму, що підриває основи правопорядку та сприяє росту недовіри до судової системи.

2. Розуміння взаємодії між судовою владою та громадськістю базується на необхідності розробки чіткої термінології, що дозволить уникнути термінологічної плутанини та уніфікувати підходи до аналізу та правозастосування.

На сьогодні існують різні концепції визначення судової влади та громадськості в науковій літературі, а також законодавстві. Громадськість, з огляду на багатозначність цього терміна у правовій та соціологічній літературі, постає міждисциплінарним явищем. Зазначене зумовлює необхідність

визначення цих понять саме в контексті взаємодії судової влади та громадянськості.

Так, у контексті взаємодії із громадськістю, судову владу запропоновано розглядати як самостійну гілку влади, що належить судам, які утворюють єдину судову систему, єдність якої забезпечується єдиними засадами організації та діяльності судів, головним завданням яких є вирішення на основі закону соціальних конфліктів між державою, фізичними та юридичними особами; захист прав осіб, в їх відносинах з органами виконавчої влади та посадовими особами; контроль за додержанням прав громадян при розслідуванні злочинів та проведенні оперативно-розшукової діяльності; встановлення найбільш значущих юридичних фактів.

З метою врахування не лише формальних, а й практичних механізмів взаємодії із судовою владою, пропонується під «громадськістю» розуміти будь-яку групу людей, яка складається з окремих осіб і організацій, що діють згідно із національним законодавством або практикою, об'єднаних за певних обставин спільним інтересом для його захисту, які у взаємодії із судовою владою: 1) своїми діями беруть активну участь в житті суспільства та держави; або 2) на чий свободи, права, інтереси, обов'язки, можливості їх реалізації можуть вплинути або впливають рішення (дії, бездіяльність) судової влади, її посадових і службових осіб.

3. Механізм взаємодії судової влади та громадянськості потребує структурного розмежування та, з огляду на практичні аспекти побудови взаємовідносин між ними, складається з трьох рівнів:

по-перше, комунікативна взаємодія – охоплює інформування, консультування та діалог;

по-друге, інтеграційна взаємодія – передбачає партнерство судової влади та громадянськості;

по-третє, інституційна взаємодія – включає громадський контроль за діяльністю судової влади.

4. Комунікативна взаємодія судової влади та громадськості є одним із ключових елементів формування прозорого та справедливого правосуддя. Розглядаючи комунікативну взаємодію судової влади та громадськості, важливо розуміти її концептуальну основу, яка полягає в налагодженні між ними дієвої комунікації. Взаємодія судової влади із громадськістю, з позиції комунікативного підходу, базується на обміні інформацією через різні комунікаційні моделі, які водночас є й формами комунікативної взаємодії. Серед цих моделей (форм):

інформування – судова влада забезпечує громадськість необхідною інформацією, використовуючи ЗМІ, офіційні сайти, соціальні мережі, публічні виступи та пресконференції.

консультування – судова влада організовує обговорення суспільно важливих правових питань, проводить зустрічі із зацікавленими сторонами, здійснює роз'яснювальну роботу.

діалог – передбачає активну взаємодію із суспільством через публічні консультації, безпосереднє спілкування представників судової влади із громадськістю, залучення представників громадськості до судових реформ тощо.

Важливим аспектом комунікативної взаємодії є її інтерактивність, яка умовно поділяється на три рівні: неінтерактивна (одностороння комунікація), реактивна (відповідь на комунікативні дії) та інтерактивна (безпосередній діалог). Чим більше інтерактивною є комунікація, тим ефективніше вона сприяє побудові довірливих відносин між судовою владою та громадськістю. В ідеалі комунікація між судовою владою та громадськістю має тяжіти до інтерактивної форми, що передбачає безперервний діалог.

5. Судовій владі та громадськості доступний широкий спектр засобів (каналів) комунікації, які відрізняються між собою ступенем доступної інтерактивності, який зумовлює набуття такою комунікацією відповідної форми. Судова влада та громадськість для спільної взаємодії можуть послуговуватися такими засобами (каналами) комунікації: 1) комунікація через засоби масової

інформації (надання коментарів засобам масової інформації; участь у телевізійних програмах; ведення колонок у регіональних та національних друкованих засобах масової інформації; проведення пресконференцій чи брифінгів тощо); 2) комунікація через цифрові сервіси соціальної взаємодії (ведення інтернет сторінок, сторінок у соціальних мережах; проведення онлайн зустрічей; написання статей щодо діяльності судової влади з публікацією на цифрових платформах тощо); 3) комунікація шляхом безпосередньої особистої взаємодії (участь у круглих столах, конференціях, відкритих зустрічах; читання лекцій студентам, школярам; проведення «днів відкритих дверей» у судах, діяльність громадських, консультаційних рад тощо); 4) комунікація через громадські (консультативні) органи, утворені при суб'єктах судової влади; 5) комунікація в порядку, визначеному процесуальним законодавством під час розгляду судами справ (залучення у справу експертів; звернення за роз'ясненням судового рішення в порядку, визначеному процесуальним законодавством).

Використання цифрових технологій у комунікації дозволяє значно розширити охоплення аудиторії, забезпечити оперативність реагування на запити громадян і сприяти правовій обізнаності населення.

6. Одним із головних викликів та аспектів взаємодії судової влади із громадськістю є необхідність організації ефективної комунікативної стратегії, що забезпечить прозорість та зрозумілість судових процесів для громадськості. Основними практичними рішеннями для поліпшення комунікативної взаємодії є:

- запровадження проактивної комунікації судової влади, що передбачає не лише інформування громадськості про правові процеси, а й активне залучення громадськості до безпосереднього діалогу із представниками судової влади;
- функціонування суддів-речників та прес-служб судів, які забезпечуватимуть ефективний зворотний зв'язок із суспільством, реагуватимуть на критику та дезінформацію;

- створення єдиної концепції комунікативної взаємодії судової влади та громадськості, що забезпечить системний підхід до організації комунікаційних процесів;

- на сам кінець, нормативне закріплення механізмів комунікативної взаємодії – визначення законодавчих основ функціонування судових прес-служб, розробка комунікаційної стратегії судової влади, регламентація процедур інформування громадськості.

Отже, комунікативна взаємодія судової влади та громадськості є багатовимірним процесом, що включає інформування, консультацію та діалог. Вона впливає на рівень суспільної довіри до судової системи та визначає ефективність її функціонування. Успішна реалізація комунікаційної взаємодії полягає у проактивній інформаційній політиці судової влади, розширенні функцій судових пресслужб, створенні єдиної концепції комунікації судової влади та законодавчому врегулюванні механізмів комунікативної взаємодії. Виконання цих завдань сприятиме підвищенню рівня транспарентності судової влади та поліпшенню її взаємодії із суспільством.

РОЗДІЛ 2

ІНТЕГРАЦІЙНА ВЗАЄМОДІЯ СУДОВОЇ ВЛАДИ І ГРОМАДСЬКОСТІ

2.1. Форми інтеграційної взаємодії судової влади і громадськості

Утвердження демократичних ціннісних орієнтирів та принципів подальшого розвитку національної судової системи, взаємодії судової влади та громадськості в Україні актуалізує пошук можливих способів їх взаємної інтеграції. Це зумовлено тим, що завдяки залученню громадськості до діяльності судової влади, остання легітимізується, як одна з гілок державної влади у демократичному суспільстві, а напрацювання дієвих концепцій її взаємодії із громадськістю, дозволяє наблизити результати здійснення правосуддя до очікувань громадськості в частині забезпечення (відновлення) справедливості у суспільстві.

Інтеграція за своїм змістом передбачає зближення окремих елементів, об'єднання їх в єдине ціле. Під інтеграційною взаємодією судової влади та громадськості можна розуміти їх об'єднання в нормативно визначених формах для виконання завдань, здійснення функцій, передбачених для судової влади або ж здійснення впливу на її діяльність.

Звідси кристалізуються основні форми інтеграції громадськості в діяльність судової влади: по-перше, через можливості участі громадськості в діяльності відповідних органів, що утворюються для забезпечення організаційної діяльності судової влади (громадські (консультаційні) ради, участь представників громадськості в роботі Вищої ради правосуддя тощо); по-друге, залучення представників громадськості в ролі експерта в ході розгляду судових спорів; по-третє, через забезпечення функціонування інституту присяжних; та по-четверте, через забезпечення функціонування інституту мирового судді.

М. Вільгушинський зауважує про те, що в «підґрунтя ідеї про право народу (громадськості) брати участь в управлінні державними справами у сфері функціонування судової влади, а також у здійсненні правосуддя, покладене класичне розуміння демократії, що тлумачить її як специфічну форму і спосіб організації суспільно-політичного життя, коли громадяни та їх об'єднання мають реальну можливість брати участь у процесі реалізації державної влади, впливати на формування і реалізацію державної політики» [8].

Зазначена концепція лягла в основу конституційного підходу, який підкреслює важливість забезпечення права людини брати участь у вирішенні державних питань. Закордонні науковці зазначають, що органи державної влади мають взаємодіяти з громадськістю, активно та результативно залучаючи її до пошуку найкращих шляхів розв'язання проблем [138].

Невідворотність процесів інтегрування громадськості в діяльність, у тому числі, судової влади, передбачена й конституційними приписами статті 5 Конституції України, якою встановлено, що виключно народ – єдине джерело влади в Україні [41].

Виходячи з таких принципів, а також спираючись на Резолюцію Генеральної Асамблеї ООН від 25 вересня 2015 року № 70/1, яка визначила глобальні цілі сталого розвитку до 2030 року, та їх адаптацію до українських реалій, відображену в Національній доповіді «Цілі сталого розвитку: Україна», Президент України затвердив національні Цілі сталого розвитку до 2030 року. Ціль № 16 передбачає сприяння створенню мирного й доступного суспільства задля сталого розвитку, гарантування всім доступу до правосуддя та формування ефективних, прозорих і відкритих інституцій на всіх рівнях [97].

Для досягнення завдань, визначених ціллю сталого розвитку № 16, Президентом України затверджується Стратегія розвитку правосуддя та конституційного судочинства на відповідні роки. Остання така Стратегія прямо передбачала декілька підзавдань, які стосуються інтеграційних процесів взаємодії судової влади та громадськості, а саме:

1) передбачається вдосконалення статусу, процедур створення та правових основ діяльності громадських органів, залучених до відбору кандидатів на посади суддів і кваліфікаційного оцінювання суддів. Метою є забезпечення ефективної співпраці з кваліфікаційними органами, підвищення відкритості їхньої роботи, обґрунтованості прийнятих рішень та відповідальності членів цих органів;

2) На початковому етапі планується створення суду присяжних для розгляду справ про злочини, що передбачають довічне ув'язнення, де присяжні визначатимуть винуватість особи. У майбутньому повноваження такого суду розширяться на справи про злочини з покаранням у вигляді позбавлення волі понад 10 років. Додатково будуть розроблені процесуальні гарантії неупередженості присяжних та встановлено перехідний період для поступового впровадження цього інституту участі громадян у правосудді;

3) опрацювання питання щодо запровадження інституту мирового судді [98].

Ці заходи спрямовані на зміцнення довіри до судової системи, підвищення її прозорості та активне залучення громадськості до процесів правосуддя.

Нормативне закріплення подальшого сталого розвитку України зазначеним вектором, актуалізує пошук та необхідність наукового обґрунтування дієвих механізмів інтеграційної взаємодії судової влади та громадськості [26, с. 40].

Водночас, українськими колегами й досі підкреслюється недостатнє розуміння інституту громадської участі національною правовою доктриною та її конституційно-правовим осмисленням [24, с. 277], що потребує додаткового аналізу для комплексного вирішення проблем захисту прав і свобод осіб через правові та соціальні передумови формування демократичних судових інституцій.

В цьому контексті важко не погодитися із висновками Н. Відмара, який узагальнив основні необхідні умови, які повинні бути забезпечені в державі для ефективного функціонування системи участі громадськості в діяльності судової

влади. Висновки, зроблені дослідником ґрунтуються на дослідженнях британських, німецьких, американських вчених і практиків, опублікованих протягом останніх двохсот років. Серед цих умов слід виділити такі: 1) члени суспільства повинні бути достатньо освіченими, щоб розуміти свої обов'язки, включно з бажанням відкинути упередження, які вони можуть мати; 2) громадськість повинна бути згодна із законами, які вона зобов'язана виконувати; 3) культура суспільства має бути такою, щоб підтримувати ідею участі громадськості у здійсненні правосуддя; 4) країна повинна бути в змозі дозволити собі витрати на систему участі громадськості у діяльності судової влади; 5) сама правова культура, включаючи суддів та інших представників юридичної професії, повинна підтримувати ідею участі громадськості у здійсненні правосуддя; 6) сам уряд має бути демократично налаштованим [133, с. 373].

Як бачимо, дотримання цих умов для впровадження в Україні ефективної системи громадської участі, а по суті, інтеграції громадськості в діяльність судової влади, повинна передбачати побудову комплексної стратегії поступового (еволюційного) розвитку взаємовідносин судової влади та громадськості. Безумовно, в першу чергу, необхідно забезпечити ефективну комунікативну взаємодію судової влади та громадськості, яка дозволить виконати умови 1-3 та 5, шляхом гарантування транспарентності судової влади, а також високого рівня правової культури й активності громадськості, на чому ми наголошували вище. Решта умов, наведених Н. Відмаром виходять за межі питань правового регулювання інтеграційної взаємодії судової влади та громадськості, а радше відносяться до економічних та соціально-політичних умов, які не відносяться до предмету нашого дослідження.

Забезпечення ефективної комунікативної взаємодії судової влади та громадськості дозволяє організувати їх належну діалогову співпрацю в рамках партнерства на інтеграційному рівні взаємодії.

Насамперед, партнерство у контексті взаємодії судової влади та громадськості, неодмінно повинно передбачати нормативно-правову визначеність такої взаємодії через відповідні механізми та у порядку,

передбаченому законодавством. Під нормативно-правовою визначеністю ми маємо на увазі нормативне закріплення форм такої участі, в ході чого відбуватиметься комунікативна взаємодія (наприклад, інформування, консультування, діалог через відповідні громадські (консультативні) ради) або ж здійснюватиметься громадський контроль за діяльністю судової влади (участь у процесах відбору суддів на посади, контроль використання коштів на утримання судової влади тощо). Нормативно-правова визначеність такої взаємодії дозволяє піднести її до інтеграційного рівня, а також визначити права та обов'язки сторін такої взаємодії, що в кінцевому результаті відрізнятиме її від базисного комунікативного рівня, коли комунікація між сторонами не передбачає настання тих чи інших правових наслідків (проведення круглих столів, наукових конференцій тощо).

Тлумачний словник української мови визначає «партнерство» як узгоджені, злагоджені дії учасників спільної справи [107]. Виходячи із такого визначення згаданого поняття, додаткового підтвердження набуває необхідність нормативно-правового закріплення форм інтеграційної взаємодії судової влади та громадськості. Це зумовлено тим, що, в разі інтегрування громадськості в діяльність судової влади, тобто можливість взаємодіяти із останньою в ролі партнерів, громадськість (народ) постає не тільки джерелом державної влади, а й одночасно суб'єктом впливу на діяльність однієї з гілок державної влади.

Це вимагає застосування до громадськості в таких правових відносинах окремих положень Конституції, зокрема тих, що забороняють будь-кому привласнювати державну владу та зобов'язують державні органи й їхніх посадовців діяти виключно на основі, в межах повноважень і в порядку, визначених Конституцією та законами України [41].

Конституційний Суд України в своєму рішенні, тлумачить узурпацію державної влади як неконституційне або незаконне її захоплення, в тому числі, громадянами чи їх об'єднаннями [41], в зв'язку з чим, інтеграційні форми взаємодії судової влади та громадськості повинні передбачати безумовну нормативно-правову визначеність.

Отже, інтеграційною взаємодією судової влади та громадськості є їх об'єднання в нормативно визначених формах для виконання завдань, здійснення функцій, передбачених для судової влади або ж здійснення впливу на її діяльність.

Формами інтеграційної взаємодії судової влади та громадськості у вигляді партнерства, в свою чергу, є: громадські та інші органи, що утворюються для забезпечення організаційної діяльності судової влади; залучення представників громадськості в якості експерта в ході розгляду судових справ; інститут присяжних; інститут мирового судді.

Партнерські відносини судової влади та громадськості в Україні сьогодні отримали достатньо широке поширення через утворення при органах судової влади відповідних громадських (консультаційних) рад. Ці громадські (консультаційні) ради відрізняються між собою повноваженнями, якими наділені представники громадськості під час участі в них: в одних випадках представники громадськості наділені правом дорадчого голосу, а в інших випадках – вони наділені більш вагомою роллю, яка передбачає прямий вплив на організаційну діяльність судової влади через нормативне закріплення відповідних повноважень.

5 лютого 2015 року Рада суддів України ухвалила Положення про Громадську раду при Раді суддів України. Цей орган створено як постійно діючий, колегіальний, виборний і дорадчий, щоб стимулювати активну участь громадян у державному управлінні, зокрема в судовій сфері. Громадська рада працює безперервно як колегіальний і виборний орган, виконуючи консультативно-дорадчі функції при Раді суддів України. Її заснування має на меті: залучення громадян до державного управління; створення умов для належної роботи судів і суддів; посилення незалежності судової системи; запобігання втручанню в діяльність суддів під час здійснення правосуддя; підвищення рівня довіри суспільства до судів; удосконалення співпраці між судовими органами та громадськістю; урахування суспільної думки при формуванні й реалізації судової політики держави. Ключові завдання

Громадської ради охоплюють: забезпечення умов для реалізації громадянами конституційного права брати участь у державному управлінні в судовій сфері; здійснення громадського нагляду за діяльністю суддівського самоврядування; залучення юридичної спільноти до роботи органів суддівського самоврядування; сприяння врахуванню позиції юридичної спільноти під час формування та втілення державної політики у сфері правосуддя [20]. Отже, Громадська рада при Раді суддів України відіграє важливу роль у налагодженні зв'язків між судовою владою та суспільством, гарантуючи прозорість, незалежність і підтримку судової системи з боку громадськості.

Аналіз норм згаданого вище Положення свідчить про те, що в межах однієї форми інтеграційної взаємодії судової влади із громадськістю можуть відбуватися як суто комунікативна їх взаємодія (тобто, консультування з тих чи інших питань або діалогу із громадськістю при вирішенні завдань судовою владою) так і забезпечуватися елементи громадського контролю, який відноситься до інституційного рівня взаємодії.

Ще однією особливістю взаємодії судової влади з громадськістю є обмежене коло суб'єктів, з якими така співпраця можлива. Відповідно до статті 47 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», при Верховному суді створено Науково-консультативну раду [95]. До її складу можуть входити висококваліфіковані правники, які дали згоду на участь у її роботі та мають науковий ступінь доктора або кандидата юридичних наук (доктора філософії) чи інших дисциплін. Також до діяльності ради можуть залучатися науковці, практикуючі фахівці та експерти з різних галузей, які не є її членами. Пропозиції щодо складу Науково-консультативної ради можуть подавати судді Верховного Суду, а також керівники вищих навчальних закладів і наукових установ за згодою кандидатів на членство [86].

У наведених нормативних приписах яскраво виражено, по-перше, обмеженість кола суб'єктів із якими може відбуватися інтеграційна взаємодія зазначеного характеру, а, по-друге, коло повноважень, якими наділені суб'єкти такої взаємодії (мається на увазі нормативна визначеність повноважень членів

Науково-консультативної ради та дорадчий характер голосу запрошених вчених і практиків з інших галузей знань).

Можливості для взаємодії з громадськістю створено в межах Державної судової адміністрації України, яка відповідає за організаційне та фінансове забезпечення роботи судових органів, щоб гарантувати належні умови для функціонування судів і діяльності суддів [78]. Із липня 2005 року при Державній судовій адміністрації України діє консультативно-дорадчий орган – Громадська рада. Її головні завдання полягають у: по-перше, сприянні реалізації громадянами їхнього конституційного права брати участь у державному управлінні; по-друге, забезпеченні врахування думки громадськості під час підготовки та виконання рішень Державної судової адміністрації України. Голова Державної судової адміністрації України залучає до роботи ради представників громадських організацій, профспілок, інших об'єднань громадян, органів місцевого самоврядування та засобів масової інформації [68].

Як бачимо, взаємодія Державної судової адміністрації України із громадськістю через відповідну громадську раду також обмежується колом суб'єктів, які можуть залучатися до такої взаємодії, а саме представниками відповідних об'єднань громадян та інших юридичних осіб. Тобто, до кандидатів у члени згаданої громадської ради не висувається додаткових вимог, які стосуються рівня їх освіти, професійного досвіду тощо. Отже, коло таких представників може бути значно ширшим, якщо порівнювати його з категоріями представників громадськості, які можуть залучатися до роботи Науково-консультативної ради при Верховному Суді України.

Такий підхід до залучення громадськості цілком логічний, оскільки будь-яка форма інтеграційної взаємодії утворюється із певною метою. Тому, цілком логічно є залучення до такої взаємодії тих представників громадськості, які сприятимуть досягненню визначеної мети, для чого необхідним є володіння ними відповідним рівнем знань у певній галузі, професійного досвіду, навичок та вмінь, зокрема, й належного рівня правової культури та правової активності.

У цілому, залучення громадськості до інтеграційної взаємодії із судовою владою, незалежно від відведеної ролі в такій взаємодії, дозволяє виявляти проблеми у діяльності судової влади або її взаємодії із громадськістю, висвітлювати їх та впливати на їх вирішення правовими засобами. Зокрема, І. Жаровська підкреслює значну роль участі громадськості у взаємодії із судовою владою в контексті моніторингу її діяльності, що дозволяє виявляти та викривати факти корупції, створюючи умови для чесного та прозорого управління [35, с. 278].

Діяльність громадських рад може проявлятися й у функціонуванні екзаменаційних комісій із прийняття кваліфікаційного екзамену на посаду судді, залучення громадських експертів чи експертних комісій до проведення громадської експертизи, а у суто процесуальному значенні інтеграційна взаємодія судової влади із громадськістю проявляється у формі залучення представників громадськості в якості експерта в ході розгляду судових справ.

В Україні активно застосовуються механізми залучення громадськості до відбору суддів через Вищу кваліфікаційну комісію суддів – державний колегіальний орган суддівського врядування, що постійно діє в системі правосуддя України. Комісія складається з 16 членів, яких Вища рада правосуддя призначає з-поміж суддів і правників за результатами конкурсу. Значну роль у цих процесах відіграє Громадська рада доброчесності – незалежний громадський орган, створений відповідно до статті 87 Закону України «Про судоустрій і статус суддів». Вона допомагає Вищій кваліфікаційній комісії суддів оцінювати діючих суддів і відбирати кандидатів на суддівські посади [95].

Для підтримки Вищої кваліфікаційної комісії суддів України в оцінюванні кандидатів на посади у Вищому антикорупційному суді створено Громадську раду міжнародних експертів. Її завдання – сприяти перевірці відповідності кандидатів критеріям доброчесності, зокрема моральності, чесності та непідкупності; законності походження їхнього майна; відповідності рівня життя кандидата та його сім'ї задекларованим доходам; а також відповідності способу життя кандидата його статусу. Крім того, рада оцінює, чи володіють кандидати

достатніми знаннями та практичними навичками для розгляду справ, що належать до компетенції Вищого антикорупційного суду. Таким чином, створення цього органу спрямоване на забезпечення об'єктивного й ґрунтовного аналізу професійних і особистих якостей кандидатів [76].

Під час роботи у згаданих громадських органах, представники громадськості у визначеному законом порядку та спосіб здійснюють заходи, спрямовані на досягнення, визначених цілей. У випадку із функціонуванням Громадської ради доброчесності та Громадської ради міжнародних експертів – це сприяння Вищій кваліфікаційній комісії суддів України у процесах призначення суддів на посади. Так, відповідно до законодавчих приписів, згадані громадські ради під час здійснення своїх повноважень мають право збирати, перевіряти і аналізувати інформацію стосовно кандидатів на посади суддів та надавати Вищій кваліфікаційній комісії суддів України інформацію (висновки) щодо призначення суддів на посади. Іншими словами, представниками громадськості здійснюється громадська експертиза із визначених питань.

Самий процес проведення громадської експертизи полягає в комунікативній взаємодії представників громадськості та судової влади, під час якої відбувається збір інформації, ведеться двостороння комунікація з метою з'ясування об'єктивної дійсності та враховуються думки (позиції) зацікавлених сторін. Результат цієї комунікативної взаємодії виявляється у формі надання оцінки об'єкту громадської експертизи.

З огляду на викладене, у взаємовідносинах судової влади та громадськості, під «громадською експертизою» пропонується розуміти проведення представниками громадськості досліджень, аналізу ефективності діяльності судової влади та підготовки пропозицій щодо розв'язання суспільно значущих проблем для їх врахування судовою владою у своїй діяльності, а також надання оцінки об'єкту громадської експертизи за нормативно визначеною процедурою з метою встановлення його відповідності діючому законодавству та суспільним інтересам.

В цьому контексті, необхідне з'ясування різниці між проведенням громадської експертизи у поза судовому порядку та залученням представників громадськості в якості експерта в ході судового розгляду справ. Перш за все, слід зазначити, що під час розгляду судових справ, представником останньої здійснюється експертиза в порядку визначеному процесуальним законодавством, що вирізняє її від громадської експертизи. За результатами проведеної експертизи надається обґрунтований та об'єктивний письмовий висновок на поставлені йому питання. Отже, суд має можливість отримати об'єктивні дані стосовно досліджуваних питань, які впливатимуть на вирішення справи по суті, коли зміст цих питань відноситься до певних специфічних галузей знань, а у визначених випадках, висновок експерта є процесуальним джерелом доказів.

Водночас норми процесуального законодавства допускають залучення до матеріалів справи висновків експертів з питань права (крім кримінального процесуального законодавства), рішення про що, ухвалюється судом. Висновок експерта з питань права не є доказом, але має допоміжний (консультативний) характер і не обов'язковий для суду.

Судовий експерт як представник професійної громадськості, який володіє відповідними спеціальними знаннями й у порядку, визначеному процесуальним законодавством, а також Законом України «Про судову експертизу» провадить судово-експертну діяльність. Судова експертиза, в свою чергу, є дослідженням на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду [96].

Партнерство судової влади із громадськістю у зазначеній формі є важливим елементом справедливого й законного вирішення справ у ході судового розгляду. Через громадськість, яка виступає в ролі експертів у суді, суд може отримати експертизу в тих галузях знань, якими не володіє, або ж заручитися підтримкою громадськості в особливо складних справах через залучення експерта з питань права.

Отже, проведення громадської експертизи та залучення представника громадськості в якості експерта в ході судового розгляду справ відрізняється тим, що громадська експертиза спрямована на те, щоб здійснити вплив на організаційну діяльність судової влади, тоді як участь експерта в ході розгляду судових справ обмежена процесами безпосереднього здійснення правосуддя.

Громадські (консультаційні) ради, що утворюються для забезпечення організаційної діяльності судової влади, відрізняються між собою повноваженнями, якими наділені представники громадськості під час участі в них: в одних випадках представники громадськості наділені правом дорадчого голосу, а в інших випадках – вони наділені більш вагомою роллю, яка передбачає прямий вплив на організаційну діяльність судової влади через нормативне закріплення відповідних повноважень.

В залежності від кола цих повноважень, інтеграційна взаємодія створює умови для підсилення ефективної комунікативної (інформування, консультування та діалог) або забезпечення інституційної (громадський контроль) взаємодії із судовою владою. В разі, відсутності повноважень щодо безпосереднього впливу на організацію діяльності судової влади через згадані ради – громадськість отримує можливість безпосередньої діалогової комунікації із судовою владою, що дозволяє їй бути належно поінформованою про її діяльність, виявляти проблеми та в подальшому впливати на їх вирішення правовими засобами. В іншому випадку, який передбачає наявність нормативно визначених повноважень, громадськість отримує можливість застосування інструментів громадського контролю та прямого впливу на діяльність судової влади.

Якщо підходити більш узагальнено до питання створення згаданих громадських (консультаційних) рад при органах судової влади, вони, за своїм змістом, постають т. зв. «майданчиками інтеграційної взаємодії» судової влади із громадськістю. З такої точки зору, орган судової влади для взаємодії із громадськістю може не обмежуватися створенням виключно однієї громадської чи консультаційної ради, а в залежності від необхідності та ступеня

зацікавленості діяльністю судової влади на певній території, утворювати майданчики інтеграційної взаємодії за напрямками (наприклад, громадські ради науковців, правозахисних організацій, майбутніх правників, присяжних тощо). Такий підхід сприятиме підвищенню інтерактивності комунікаційних процесів взаємодії та довіри до судової влади з боку окремої категорії громадськості.

З огляду на викладене, у відносинах партнерства судової влади та громадськості, доцільним вбачається широке залучення представників останньої до взаємодії через відповідні майданчики інтеграційної взаємодії, діяльність яких повинна бути нормативно визначена.

Мережею таких комунікативних майданчиків інтеграційної взаємодії повинна бути пронизана вся ієрархічна структура судової влади (починаючи від місцевих судів), до якої повинні бути залучені представники об'єднань громадян, вищих навчальних закладів та наукових установ, органів місцевого самоврядування та державної влади, адвокатури, засобів масової інформації тощо.

У кінцевому результаті, функціонування згаданих майданчиків інтеграційної взаємодії створює підвалини для розвитку взаємовідносин судової влади та громадськості у вищих формах інтеграційної взаємодії через інститут присяжних і мирового судді, де громадськість, застосовуючи набуті досвід комунікації та інтеграції із судовою владою, залучатиметься безпосередньо до процесів здійснення правосуддя.

2.2. Інтеграційна взаємодія суду присяжних із громадськістю

Інститут присяжних за своїм змістом є формою безпосередньої участі народу у здійсненні правосуддя, що являє собою партнерство судової влади та громадськості, а також одночасно стає інструментом досягнення справедливості у випадках, коли закон недосконалий.

Партнерська взаємодія судової влади та громадськості через інститут присяжних дозволяє забезпечити прозорість судового процесу, гарантувати

відповідність результатів судочинства інтересам суспільства. Залучення громадськості до здійснення правосуддя як присяжних сприяє зменшенню корупційних ризиків під час розгляду справ та підвищує довіру громадян до правосуддя через прозорість судових процедур.

Бангалорські принципи поведінки суддів наголошують, що довіра суспільства до судової системи, а також до її морального авторитету, чесності та непідкупності є критично важливою в сучасному демократичному суспільстві [2]. Віра громадян у судову систему є ключовою умовою для визнання її справедливою та дієвою. Якщо люди не переконані, що судові процеси відбуваються чесно, а рішення ухвалюються безсторонньо, навіть найнезалежніша судова влада втрачає свою вагу. Довіра підтримує легітимність судів, роблячи їх справжнім інструментом захисту прав і свобод громадян.

Зазначене підтверджують результати дослідження, проведеного в Японії після запровадження там суду присяжних. Результати дослідження показали, що довіра до системи правосуддя визначається не стільки інтересом до неї з боку громадськості, а скільки очікуванням справедливості та якості судового розгляду. Тобто, запровадження моделі здійснення правосуддя за участі присяжних, яка б задовольняла очікування громадськості в справедливому та якісному судовому розгляді в кінцевому результаті призведе до росту рівня довіри до судової влади в цілому [134, С. 173].

Ф. Фукуяма, викладач Стенфордського університету, аналізував довіру як фундаментальну складову суспільних відносин. Він описував її як переконання людини в тому, що інші будуть діяти послідовно, справедливо і з повагою до спільних принципів. На думку Ф. Фукуями, процвітання країни значною мірою залежить від того, наскільки її громадяни готові покладатися один на одного. Він наголошував, що там, де довіра сильна, співпраця між людьми відбувається природніше, економіка функціонує продуктивніше, а соціальна згуртованість зростає. Отже, довіра виступає не просто етичною цінністю, а й суттєвим чинником розвитку суспільства [131, с. 52]. Виходячи із сказаного, для забезпечення довірливих відносин судової влади та громадськості необхідною є

також побудова такої моделі їх партнерства через інститут присяжних, яка б створювала передумови для взаємодії, орієнтованої на чесну та ефективну співпрацю судової влади та громадськості в досягненні спільної мети – забезпечення справедливості у суспільстві.

Досягнення зацікавленості суспільства питанням якості судового процесу є складним та довготривалим еволюційним процесом, який вимагає, насамперед кристалізації ідеї, яка дозволить об'єднати судову владу та громадськість [32, с. 68]. Такою центральною ідеєю в питаннях пошуку їх гармонійної інтеграційної взаємодії в частині функціонування суду присяжних, може стати забезпечення балансу між незалежністю судової влади, присяжних та дотриманням прав підсудних.

Незалежність судової влади під час здійснення правосуддя є ключовим принципом правової держави, і в Україні вона детально врегульована законодавством. Основи цього принципу закладені в Конституції України, зокрема у статтях 126 і 129, які зазначають, що судді, виконуючи свої обов'язки, є незалежними та підкоряються виключно закону. Додаткові механізми забезпечення цієї незалежності прописані у Законі України «Про судоустрій і статус суддів», зокрема в статті 6, де визначено низку правових інструментів для захисту суддів від зовнішнього впливу. Ці правові засоби формують цілісну систему захисту судової влади, дозволяючи суддям виконувати свої функції без страху перед тиском чи втручанням, що сприяє ефективному правосуддю та підвищує довіру громадян до судів як інституції, що стоїть на сторожі верховенства права.

Основні правові засоби забезпечення незалежності суддів включають:

- 1) заборону втручання у правосуддя, що охоплює не лише пряме втручання у процес здійснення правосуддя, а й неповагу до суду, а також збирання, зберігання чи поширення інформації з метою завдати шкоди авторитету суддів або вплинути на їхню безсторонність; 2) особливий порядок призначення та звільнення суддів, який ускладнений спеціальними вимогами, що унеможлиблює довільне маніпулювання їхнім статусом і сприяє стабільності судової системи;

3) недоторканість та імунітет суддів, які захищають їх від необґрунтованих переслідувань чи зовнішнього тиску, забезпечуючи можливість ухвалювати рішення без страху за власну безпеку; 4) незмінюваність судді, що означає, що суддя не може бути переведений до іншого суду без його згоди, що додатково зміцнює його автономію та незалежність у роботі; 5) процесуальні гарантії, до яких належать порядок судочинства, визначений процесуальними законами, а також таємниця ухвалення судових рішень, що створюють додатковий бар'єр проти зовнішнього впливу; 6) фінансова та організаційна автономія судів, які мають окремий порядок фінансування, що дозволяє їм функціонувати незалежно від інших гілок влади, знижуючи ризик залежності від політичних чи економічних чинників; 7) матеріальне та соціальне забезпечення суддів, зокрема належна винагорода та соціальні гарантії, що зменшують ризики корупції та роблять їх менш вразливими до зовнішнього тиску; 8) органи суддівського самоврядування, які забезпечують внутрішню незалежність судової системи, дозволяючи суддям самостійно вирішувати питання, пов'язані з їхньою діяльністю; 9) захист особистої безпеки суддів, їхніх сімей та майна, що є важливим елементом для роботи в умовах потенційних загроз; 10) право на відставку, що дозволяє суддям добровільно залишити посаду, що є ще одним проявом їхньої автономії та незалежності [123].

Наприклад, якщо суддя стикається зі спробами впливу, заборона втручання та його імунітет стають юридичним щитом, який гарантує можливість ухвалення справедливого рішення. Водночас фінансова автономія та гідна оплата праці усувають економічні важелі тиску, а органи суддівського самоврядування зміцнюють внутрішню стабільність системи. Таким чином, законодавство України створює комплексний підхід до гарантування незалежності судової влади, що є запорукою справедливого правосуддя та верховенства права.

Незалежність присяжних може бути забезпечена через активний вплив громадськості на процедури відбору присяжних, що є основою для забезпечення справедливості і різноманітності судового процесу. Цей вплив повинен реалізовуватися через застосування цілого ряду процедур, які гарантуватимуть

безсторонність присяжних в ході судового розгляду та відображатимуть «справедливий зріз суспільства» у складі суду присяжних. Під «справедливим зрізом суспільства» ми маємо на увазі створення таких процедур відбору присяжних із числа представників громадськості, які якнайкраще будуть відображати інтереси цього суспільства, що в свою чергу, захищатиме від застосування свавільної влади, інтегрує розсудливість суджень громадян в розгляд справ, убезпечить від допущення помилки сторони обвинувачення або її «надмірних потуг», і, як наслідок, зміцнить довіру громадськості до суду та процесуальної справедливості.

Саме з таких процедур відбору представників громадськості до складу суду присяжних починається побудова взаємозв'язку судової влади та громадськості. Їх взаємодія в цих процесах дозволяє врахувати суспільну думку та моральні норми, характерні для конкретного суспільства, що знаходять свій вияв у моральній свідомості цього суспільства.

Моральна свідомість є проявом суспільної свідомості, що відображає суспільне життя людей через цінності, норми, ідеали та прагнення до вдосконалення [65, с. 158]. Врахування моральної свідомості представника громадськості, залученого до виконання обов'язків присяжного, є логічним етапом його відбору, адже рішення щодо особи, підозрюваної у злочині, має ухвалювати людина з високим рівнем моральної свідомості, яка дотримується власних ідеалів і захищає їх.

Оцінка рівня моральної свідомості потенційного присяжного дійсно може здійснюватися за допомогою спеціалізованих методик, які дозволяють дослідити як моральні судження, так і особистісну зрілість. Одним із ключових підходів є методика Л. Колберга, заснована на його теорії стадій морального розвитку. Цей метод передбачає аналіз моральних дилем, у яких стикаються норми права і моралі, а також цінності різного рівня. Такий підхід дає змогу зрозуміти, чи здатна людина виносити моральні судження, що ґрунтуються на універсальних етичних принципах, а не лише на зовнішніх правилах чи особистих інтересах [136].

Використання цих підходів дозволяє відібрати присяжних із достатнім рівнем моральної свідомості та зрілості, що є критично важливим у судових процесах. Рішення присяжних можуть мати серйозні наслідки для життя людей, тому їхня здатність до об'єктивного і етичного судження є запорукою справедливості.

Таким чином, методика Л. Колберга разом із діагностикою особистісної зрілості створюють комплексний інструмент для оцінки потенційних присяжних, враховуючи як їхній моральний розвиток, так і емоційну готовність до виконання обов'язків.

Схожу думку висловлює С. Банах, який пропонує здійснювати обрання присяжних на конкурсній основі на підставі психологічних та правничих тестів, що на думку автора забезпечило б розгляд справ присяжними, які мають базові юридичні знання та сприяло б об'єктивності та законності судового рішення [1, С. 109–110]. У підтримку своєї позиції науковець наводить твердження В. Терешника, який вважає, що доручати людям, неосвіченим у юриспруденції, вирішувати суто юридичні питання – це, по суті, дискредитувати саму ідею суду присяжних. Згідно з думкою Терешника, присяжні, які не мають належної юридичної підготовки, можуть неадекватно оцінювати складні правові аспекти справи. Це, своєю чергою, може призводити до несправедливих судових рішень. Така критика підкреслює, що для ефективного функціонування суду присяжних важлива юридична компетентність його учасників [111, С. 223]. Таким чином, науковець, спираючись на позицію Терешника, ставить під сумнів доцільність залучення непрофесіоналів до вирішення юридичних проблем, наголошуючи на необхідності професійного підходу в цій сфері.

Для формування потенційно неупередженого складу суду присяжних, як перспективний напрям подальшого розвитку, пропонується використовувати комплексний психологічний тест для визначення упередженостей (стереотипів) та рівня моральної свідомості потенційного присяжного. При цьому, проходження такого тесту можна забезпечити ще до прибуття потенційних присяжних в залу судового засідання, у віддаленому цифровому форматі. Це

дозволить суттєво заощадити кошти платників податків на оплату витрат потенційних присяжних, які за результатами первинного відбору можуть бути визнані недопустимими до розгляду справи.

Підтримуючи ідею застосування згаданих тестів, як умови допуску представника громадськості до виконання обов'язків присяжного, необхідно враховувати, що правнича складова таких тестів має бути орієнтована на з'ясування загальних уявлень особи про закон та справедливість, а не перевірку детального знання норм матеріального чи процесуального права, оскільки це не відповідає природі залучення громадян, які не мають юридичної освіти, до виконання обов'язків присяжного.

Участь громадськості у здійсненні правосуддя через інститут присяжних полягає у взаємному доповненні судової влади та громадськості тими особливими характеристиками, якими інша сторона не володіє. Це зумовлено істинною природою ролі присяжних в судовому процесі, яка полягає в тому, щоб зважити докази, представлені у суді, із законом, совістю та загальними уявленнями про справедливість. Якщо належна оцінка доказів на відповідність основним уявленням про совість та справедливість у суспільстві може бути забезпечена через використання процедур допуску до виконання обов'язків присяжного, які ми згадали вище, то зваження доказів на відповідність закону присяжними, потребує безпосередньої взаємодії та підтримки їх з боку судової влади.

З цих міркувань, принципи функціонування збалансованої моделі інтеграційної взаємодії судової влади та громадськості через інститут присяжних, а також нормативно закріплені процедури їх взаємодії під час розгляду справ, повинні бути спрямовані на: 1) підвищення якості та справедливості судових рішень, які будуть доповнені незаангажованим, «свіжим» поглядом на ту чи іншу правову ситуацію з точки зору життєвого досвіду громадян, які не є професійними юристами, що збалансує чисто юридичний підхід до розгляду справи професійними суддями; 2) забезпечення присяжних юридичним інструментарієм з боку професійних суддів, щоб

допомогти першим краще розібратися в юридичних тонкощах справи та зменшити ризики допущення помилок суто правового характеру.

У правовій доктрині, серед основних проблем функціонування суду присяжних, виділяють такі: 1) загроза «деструктивного» впливу професійних суддів на присяжних, коли участь останніх в процесі стає відверто номінальною та пасивною (найчастіше такі процеси мають прояв в континентальній моделі); 2) відсутність правових знань та оцінка обставин справи, яка ґрунтується радше на емоційному її сприйнятті, а не раціональному (характерне для присяжних як класичної, так й континентальної моделі суду присяжних); 3) відсутність юридичних та фактичних обґрунтувань прийнятих присяжними рішень при дотриманні прав підсудних.

Аналізуючи теоретичні аспекти класичної та континентальної моделей суду присяжних з метою реалізації судової реформи у площині мінімізування ризиків негативних ефектів можна констатувати:

по-перше, у професійних суддів переважає раціоналізм, а у присяжних – емоційний аспект. При цьому пересічний громадянин у ролі присяжного, не маючи юридичної підготовки, прирівнюється до судді та виносить рішення на основі власного переконання без необхідності юридично обґрунтовувати свій вибір. Ця система відображає баланс між правовою логікою та суспільним уявленням про справедливість [106, с. 170];

по-друге, пасивність присяжних та «сліпе» слідування рішенням, проекти яких готуються професійними суддями, про що свідчить майже повна відсутність окремої думки присяжного у справах, які розглядаються судом присяжних в Україні. Це зумовлено вимогами процесуального законодавства України, які допускають до виконання обов’язків присяжного осіб, які не мають юридичної освіти [119].

При цьому, заслуговує на увагу припущення, згідно якого, професійний розгляд справи суддею є як перевагою, що створює складну, проте єдину систему прийняття рішень, яка базується виключно на доказах і чітко регламентованих процедурах доказування, так і одночасно є обмеженням, яке призводить до

випадків, коли через недосконалість тих чи інших процедур або вплив людського фактору, ухвалюються рішення, які є діаметрально протилежними очікуванням суспільства. Тобто, рішення, які приймаються професійним суддею будуть цілком аргументованими та базуватись на законі, на відміну від рішень присяжних в класичній моделі, проте бажаного результату – забезпечення справедливості – усіма зацікавленими сторонами все одно досягнуто не буде.

З огляду на зазначене, набуває актуальності пошук такої моделі прийняття рішень судом присяжних, за якої б: 1) присяжні були убезпечені від надмірного впливу чи залежності від професійних суддів в ході обговорення справи та прийняття рішення; 2) присяжних, які, як правило, не мають юридичної освіти було б забезпечено інструментарієм, який допоможе їм розібратися в тонкощах правових аспектів справи.

Перспективною, з міркувань вирішення окреслених проблем, може бути модель, за якої буде передбачено збільшення кількості присяжних у складі суду до, принаймні, дев'яти та запровадження прийняття рішення про винуватість особи спільно із професійними суддями у кількості трьох осіб. При цьому, присяжними повинно здійснюватися самостійне обговорення справи без втручання професійних суддів, а рішення про винуватість може бути ухвалено кваліфікованою більшістю змішаної колегії: хоча б шести присяжних та двох професійних суддів.

Необхідність обґрунтування присяжними своїх рішень була сформульована Європейським судом з прав людини у справі «Такскет проти Бельгії», де зазначено, що обвинувачені мають право знати причини винесеного вироку [136, с. 174]. Ця рекомендація відображена у статті 365-1 Кримінального процесуального кодексу Франції, яка вимагає, щоб головуючий суддя або інший призначений ним професійний суддя складав мотивувальну частину рішення. У разі визнання особи винною, у цій частині мають бути вказані докази, які переконали суд у її провині [106, с. 170]. В Іспанії законодавство зобов'язує суддів складати перелік питань для присяжних, а присяжні, у свою чергу,

повинні надати юридично обґрунтовані відповіді, які стають основою їхнього вердикту [136, с. 170].

Встановлення як однієї, так і другої вимоги щодо необхідності обґрунтування свого рішення присяжними, направлене на вирішення третьої окресленої нами проблеми, а саме дотримання прав підсудних. Проте, найбільш прийнятною, з нашої точки зору, є вимога, що застосовується у Франції з огляду на природу інституту присяжних, яка передбачає використання досвіду представників громадськості, який не завжди пов'язаний із юриспруденцією.

Також, не можна відкидати необхідності у забезпеченні присяжних набором інструментів, які допоможуть їм краще розібратися у тонкощах правових аспектів справи. Такими традиційними інструментами, які не викликають бурхливої дискусії серед науковців та практиків є ведення присяжними нотаток, наявність роздрукованих інструкцій, яких слід дотримуватись під час розгляду справи та ін.

Одним з таких інструментів, який набирає популярності в світі є використання т. зв. «дерева рішень» або «шляху рішень» [136, с. 171]. За своїм змістом «дерево рішень» – це логічна послідовність питань, які стосуються основних правових аспектів справи, на які мають відповісти присяжні, щоб винести свій вердикт. «Дерево рішень» може формуватися представниками суду індивідуально під кожную справу, в залежності від обставин, які є важливими для встановлення істини та динамічно змінюватись в ході розгляду справи, в разі виявлення нових обставин. Використання цього інструменту повинно допомогти присяжним сформулювати своє внутрішнє переконання шляхом надання відповідей на питання, які мають юридичне значення для вирішення справи.

Отже, модель «дерева рішення» – інструмент, який допомагає присяжному зрозуміти, на які саме обставини провадження йому слід звернути увагу з метою прийняття рішення відповідно до закону та загальних уявлень про справедливість.

Ще одним інструментом, який може допомогти присяжним в складних правових аспектах справи та гарантувати врахування вимог закону під час

розгляду справи може стати залучення секретаря судового засідання до консультування присяжних в ході обговорення справи, який, в разі необхідності та за запитом присяжних, може надавати їм інформацію юридичного характеру стосовно обставин справи.

З цього питання проводилось дослідження іспанськими вченими, які показали, що секретарі судових засідань стали важливими посередниками між суддями та присяжними, а також допомогли присяжними уникнути неповних або суперечливих відповідей на питання, які ставилися судом [136, с. 170].

Питання довіри до державно-владних інститутів, яка стала рушієм до поширення безпосередньої участі народу (громадськості) у здійсненні правосуддя й досі залишилось актуальним для різноманітних суспільств, коли мова заходить про вибір моделі суду присяжних, яка застосовуватиметься в національних правових системах (суду присяжних класичної (англо-американської) або континентальної моделей).

У цьому контексті цікавими видаються результати дослідження (опитування), яке проводилось науковцями серед держав-членів Ради Європи щодо участі непрофесійних суддів у здійсненні правосуддя. Дослідниками було виявлено різницю в тенденціях розвитку суду присяжних в країнах, які входять до Європейського Союзу та пост-радянськими чи авторитарними країнами.

В країнах Європейського Союзу, які характеризуються більш усталеною демократичною традицією та відносно високим рівнем довіри до державно-владних інститутів, прослідковувалась чітка тенденція до обмеження або зменшення розгляду судових справ непрофесійними суддями, на відміну як в других – існувало тяжіння до запровадження класичної моделі суду присяжних, щоб відрізнити її від континентальної (німецької, французької) моделі [133, с. 371] та надати можливість громадськості через присяжних обмежувати свавілля державної влади.

Підтвердженням цьому є результати компаративного аналізу функціонування судів присяжних у світі. Так, близько 50 країн світу використовують суди присяжних за участі громадян, для яких це не є основною

професійною діяльністю [136, с. 166]. При цьому, використання судів присяжних з часом то збільшувалось, то зникало [144].

На європейському континенті станом на 2005 рік у Великій Британії, Республіці Ірландія, Австрії, Бельгії, Данії, Мальті, Норвегії, Іспанії, Швеції та деяких швейцарських кантонах діяв традиційний (класичний) суд присяжних. Відтоді, Данія відмовилась від класичного суду присяжних у 2008 році [146], Швейцарія пішла тим самим шляхом у 2012 році, а Норвегія у 2017 році [140].

Автори одного з досліджень використання судів присяжних у світі виявили, що такі країни як Албанія, Вірменія, Азербайджан, Боснія і Герцеговина, Кіпр, Грузія (до 2009 року), Литва, Люксембург, Молдова, Нідерланди, Румунія та Туреччина взагалі не залучали громадськість до здійснення правосуддя [133, с. 374].

Примітним є той факт, що деякі країни, хоч і декларативно, допускали функціонування суду присяжних, водночас так і не запровадили його на практиці. До цих країн відносяться: Латвія (до 05 червня 1996 року Конституція Латвії передбачала функціонування суду присяжних на підставі окремого закону, однак такі суди та і не були створені) [151], Азербайджан (його функціонування було задекларовано, проте так і не реалізовано на практиці) [145].

Інша ситуація в Грузії, яка запровадила в себе класичну модель суду присяжних, схожу до американської з 01 жовтня 2010 року [153], а в Казахстані 13 березня 2024 року було здійснено спробу запровадження т. зв. англо-саксонської моделі суду присяжних на заміну змішаному складу суду, в якому справи розглядались спільно професійним суддею та присяжними із рівним процесуальним статусом.

В Україні модель суду присяжних більше нагадує німецьку, коли двоє професійних суддів засідають разом із трьома присяжними, щоб вирішувати питання про винуватість і винесення вироку як одна колегія. Україна є другою після Казахстану країною на пострадянському просторі, яка запровадила змішану судову систему, але назвала її системою «присяжних». Нова українська

система має багато спільних елементів із німецькою системою, роблячи її «присяжного» квазісуддею з практично всіма правами та обов'язками професійного судді [133, с. 375-376].

Отже, можна констатувати, що хоча й дискусія стосовно ролі й місця суду присяжних в національних правових системах держав світу, яка точиться навколо питань довіри державно-владної системи та громадськості одне до одного, досі триває, проте не йдеться про недоцільність його функціонування. Радше, здійснюється пошук гармонійної та збалансованої моделі його інтеграції в національні системи здійснення правосуддя.

Можливість участі громадськості у здійсненні правосуддя легітимізує судову владу, як одну з гілок державної влади та є невід'ємним атрибутом системи управління, яка сповідує демократичні ідеї та принципи. Саме це спонукає демократичні держави до запровадження інституту присяжних та здійснення постійного пошуку дієвих механізмів інтеграційної взаємодії судової влади та громадськості, які спонукатимуть до росту взаємної довіри судової влади (й державної влади в цілому) та громадськості, зокрема, через інститут присяжних.

Пошук збалансованої інтеграційної моделі взаємодії судової влади та громадськості через інститут присяжних повинен бути спрямований на вирішення таких проблем функціонування суду присяжних: 1) загроза «деструктивного» впливу професійних суддів на присяжних, коли участь останніх в процесі стає відверто номінальною та пасивною (найчастіше такі процеси мають прояв в континентальній моделі); 2) відсутність правових знань та оцінка обставин справи, яка ґрунтується радше на емоційному її сприйнятті, а не раціональному (характерне для присяжних як класичної, так й континентальної моделі суду присяжних); 3) відсутність юридичних та фактичних обґрунтувань прийнятих присяжними рішень при дотриманні прав підсудних.

Отже, запровадження розширеного складу суду присяжних (принаймні дев'яти присяжних та трьох професійних суддів), який прийматиме рішення про

винуватість підсудного кваліфікованою більшістю голосів (принаймні шести присяжних та двох професійних суддів) може стати моделлю функціонування суду присяжних, яка б дозволила забезпечити гармонійне поєднання сильних сторін всіх учасників процесу для досягнення спільної мети – забезпечення справедливості в суспільстві. Досягнення поставленої мети передбачає також дотримання таких умов:

- 1) запровадження спільного голосування присяжними та професійними суддями стосовно питання факту вчинення злочину, а питання визначення міри покарання залишити за професійними суддями;
- 2) доповнення процесуального законодавства вимогою щодо необхідності присяжним посилатися на докази, які переконали їх у винуватості особи;
- 3) забезпечення присяжних юридичним інструментарієм, який гарантуватиме врахування ними складних правових аспектів справи та вимог закону, де помилки трапляються найбільш часто, шляхом нормативного закріплення використання «дерева рішень», а також залучення секретаря судового засідання в якості консультанта присяжних з правових питань під час обговорення справи.

Практична імплементація зазначеного може стати першим кроком на шляху до запровадження такого судового розгляду справ судом присяжних, який би забезпечив баланс між незалежністю присяжних, судової влади та дотриманням прав підсудних.

Важливо, щоб процес взаємодії з громадськістю не порушував конфіденційність розгляду конкретних справ та не створював ситуацій для публічних маніпуляцій, адже присяжні приймають рішення інтуїтивно на відміну від професійних суддів. Ризик стати жертвою публічної маніпуляції для присяжного виникає тоді, коли присяжний намагається самостійно здійснити пошук інформації стосовно справи, в якій бере участь поза зоною судових засідань.

Хоча й мотиви таких дій, як правило, носять позитивний характер, однак очевидним є їх деструктивний вплив на якість судового розгляду. Сучасні технології представляють широкий спектр інструментів для швидкого доступу до інформації, що інколи спокушає присяжних до пошуку додаткової інформації про справу у засобах масової інформації, соціальних мережах, на інших сторінках у мережі Інтернет. Це впливає на формування їх внутрішнього переконання, яке базуватиметься не на допустимих доказах, представлених в суді, та змагальності сторін у судовому процесі, а на інформації, достовірність якої викликає сумніви.

Сполучені Штати Америки, Велика Британія, Австралія, які мають стійкі традиції функціонування суду присяжних протягом тривалого часу, використовували різні стратегії для того, щоб утримати присяжних від використання Інтернету та соціальних мереж під час розгляду справи. Ці стратегії включають в себе як запровадження штрафів, тюремного ув'язнення за такі дії, так і більш мотивуючі форми, як то надання присяжним матеріалів обговорення справи в Інтернеті, соціальних мережах, але вже після завершення розгляду справи. Крім цього в судах розроблено спеціальні інструкції для присяжних, які повторюються їм протягом всього процесу. Метою використання цих інструментів є збереження неупередженості присяжних [134, С. 167].

Серед інших заходів передбачено заборону присяжним до завершення судового процесу вести розмови про нього – як між собою, так і з сторонніми особами, включно з рідними, а також переглядати телевізійні програми чи читати публікації в пресі, пов'язані зі справою, що розглядається, тощо. Суддя має право замінити присяжного на запасного, якщо виникають обґрунтовані сумніви щодо його неупередженості. У виняткових ситуаціях, коли існує ризик зовнішнього впливу на присяжних, суддя може ухвалити рішення про їхню ізоляцію на період слухань.

Очевидно, що повністю уникнути випадків порушення згаданих правил присяжними неможливо, однак можливо зменшити їх кількість шляхом задоволення їх потреб у додатковій вузькоспеціалізованій інформації через

залучення до справи відповідних експертів безпосередньо в залі судових засідань. Експерти можуть професійно та, що важливо, в рамках судових процедур сприяти присяжним в розгляді справи, а також нівелювати їх потребу в пошуку додаткової інформації в Інтернеті, соціальних мережах, засобах масової інформації.

У зв'язку з тим, що через недотримання присяжними правил, які обумовлюють збереження їх неупередженості під час розгляду справи, може виникнути інша проблема, яка потребує нормативно визначених механізмів її вирішення – порядок дій стосовно присяжних щодо яких встановлено факт упередженого ставлення вже під час виконання обов'язків.

Доказами упередженого ставлення присяжного можуть бути будь-які фактичні дані, що дозволятимуть встановити факт упередженого ставлення присяжного. Джерелами таких доказів можуть бути, зокрема: 1) публікування присяжним повідомлень в соціальних мережах, які свідчитимуть про його упереджене ставлення; 2) встановлення факту обговорення присяжним справи чи пошуку ним іншої інформації стосовно справи в мережі Інтернет чи в будь-який інший доступний спосіб, не передбачений законодавством; 3) встановлення факту знайомства, родинних чи інших зв'язків присяжного із учасниками справи, що може вплинути на прийняття ним рішення тощо.

За доцільне вбачається надання можливості присяжному як самостійно заявити про такий факт, так і надання можливості порушення питання про упередженість присяжного судом та сторонами у справі.

Контраверсійним в цьому контексті може бути питання прийняття рішення про упередженість присяжного, на підставі якого він може бути звільнений від виконання обов'язків у суді. Насамперед, таке рішення може бути прийнято судом на підставі представлених доказів.

Стаття 390 Кримінального процесуального кодексу України передбачає можливість виключення присяжного з подальшої участі в судовому розгляді лише за ініціативи головуючого судді. Таке рішення ухвалюється більшістю складу суду присяжних (два судді та три присяжні) у нарадчій кімнаті й

оформлюється мотивованою ухвалою у випадках: 1) невиконання присяжним обов'язків, передбачених частиною другою статті 386 КПК України; 2) наявності підстав вважати, що через незаконний вплив присяжний утратив неупередженість, необхідну для розгляду кримінального провадження відповідно до закону [49].

Як бачимо із змісту зазначених норм, хоча законодавцем звернено увагу на необхідність неупередженого розгляду справи присяжним, проте порушення питання про його упередженість є виключним повноваженням головуючого тільки в разі наявності обґрунтованих підстав вважати, що неупередженість була втрачена внаслідок незаконного впливу. Така юридична конструкція залишає поза увагою випадки, за яких неупередженість було втрачено не внаслідок незаконного впливу, а внаслідок об'єктивних обставин (участь у справі свідка, який, до прикладу, є особою, яка пов'язана із присяжним, що неможливо було встановити під час формування складу суду присяжних) або інших обставин (публічне висловлення присяжним упередженого ставлення до підсудного або сторони обвинувачення тощо).

З цих позицій, пропонується доповнити законодавство можливістю: 1) порушення питання про упередженість присяжного також і сторонами по справі та самим присяжним; 2) залишити питання встановлення факту упередженості та усунення присяжного від подальшої участі в судовому розгляді кримінального провадження за судом присяжних, що є моделлю гармонійної взаємодії судової влади та громадськості; 3) встановити юридичну відповідальність для присяжних, якщо втрата ними упередженості була допущена внаслідок вчинення ними відповідних дій.

2.3. Інтеграційна взаємодія мирових судів із громадськістю

З точки зору взаємного проникнення, порозуміння та довіри між судовою владою та громадськістю, створення можливостей для останньої, відігравати роль мирових суддів у вирішенні спорів між громадянами, є найвищим щаблем

їх інтеграційної взаємодії. Адже вирішення спорів громадськістю у мировому суді не тільки розвантажує судову систему від малозначних справ та створює можливості швидкого доступу до відновлення справедливості, а також дозволяє громадськості на практиці реалізувати навички, досвід, набутий в результаті комунікації із судовою владою на попередніх рівнях взаємодії. Саме інститут мирового суду дозволяє створити умови для спільної відповідальності судової влади та громадськості за правопорядок в інших сферах суспільного буття, крім вирішення справ про вчинення найбільш небезпечних злочинів.

Традиційні суди, на жаль, часто розглядаються як забюрократизовані та негнучкі механізми зі сталими традиціями, які важко адаптовуються до вимог сучасного світу, що швидко змінюється. Цими вимогами диктується необхідність наближення та орієнтування судової системи на її користувачів – громадськість.

Так, актуалізується питання доступу до правосуддя, як фундаментального права відповідно до Хартії основоположних прав Європейського Союзу [116], а також базису для функціонування демократії. Ризики реалізації цього права виникають в той момент, коли судові процеси відлякують громадськість через їх нерозуміння, або ж через надто високу вартість доступу до правосуддя чи великі втрати часу на досягнення справедливості через бюрократизм судових процедур. З огляду на викладене, логічним шляхом для вирішення окреслених проблем є як вдосконалення процесів судового розгляду професійними суддями в традиційних судах, організація належної комунікації на комунікативному рівні взаємодії, так і запровадження можливостей розв'язання спорів без застосування надто бюрократизованих процедур, що вимагають значного часу на їх проведення [131].

Досягнення по-справжньому значимих результатів у цьому напрямку неможливе без розділення відповідальності за забезпечення справедливості в суспільстві між основними надавачами такої послуги – професійними суддями та громадськістю, яка є основним споживачем такої послуги, через залучення останньої до безпосереднього вирішення спорів.

Розділення цієї відповідальності, через запровадження відповідних правових механізмів, зближує судову владу та громадськість, а також створює умови для знаходження консенсусу в кризові часи в найбільш резонансних справах. Залучення громадськості до діяльності в якості мирових суддів дозволяє зберігати баланс в загальній системі забезпечення справедливості, коли інший її елемент піддається критиці. При цьому, механізми взаємозваження та взаємопідтримки судової влади і громадськості через інститут мирових судів, потребують уважного розгляду та аналізу перед їх впровадженням в життя з огляду на доволі різну практику їх функціонування в світі.

Отже, пропонуємо розглянути основні принципи функціонування мирового суду в деяких країнах світу, визначити його основні характеристики, на основі яких сформувати пропозиції щодо створення такої моделі мирового суду, яка б забезпечувала гармонійну інтеграцію судової влади та громадськості, базисом якої є взаємна довіра та підтримка.

Насамперед, слід зазначити, що інституту мирового судді притаманна широка популярність серед населення тих країн, в яких він функціонує через стійкий зв'язок із громадськістю, яка проживає на певній території. Цей зв'язок проявляється у можливостях залучення до виконання обов'язків судді найбільш авторитетних представників громади.

У Великій Британії мирові судді відіграють важливу роль у судовій системі, маючи давню історію та заслужену повагу серед населення. Їхнє призначення та діяльність базуються на унікальних принципах, які поєднують традиції та практичність. Мирові судді призначаються з числа авторитетних членів суспільства, які відзначаються глибокою повагою до закону. Ця посада є почесною, а тому не передбачає оплати, що підкреслює, що люди, які займають цю роль, керуються не матеріальними інтересами, а прагненням служити правосуддю та громаді. Однією з головних відмінностей англійської системи мирових судів є поєднання адміністративних та судових функцій. До адміністративних функцій належать видача наказів про арешт, виклик до суду, проведення попереднього розгляду справ про злочини, що переслідуються на

підставі обвинувального акту. Судові функції охоплюють розгляд справ без участі присяжних. Ця двоїста роль дозволяє мировим судам ефективно функціонувати як перша ланка судової системи, вирішуючи широкий спектр питань – від дрібних правопорушень до підготовки серйозніших справ для подальшого розгляду у вищих судах. Мирові суди у Великій Британії існують протягом багатьох століть, що свідчить про їхню стійкість і адаптивність. За цей час вони заслужили велику довіру та повагу серед населення. Ця довіра ґрунтується на їхній здатності підтримувати справедливість на місцевому рівні, а також на тому, що судді є представниками самої громади, які добре розуміють її потреби та цінності. Таким чином, система мирових судів у Великій Британії є унікальним прикладом того, як поєднання традицій, почесного служіння та ефективного виконання адміністративно-судових функцій може забезпечити стабільність і авторитет у судовій системі країни [56].

У процедурах призначення мирових суддів на посади застосовуються різні підходи, які дозволяють зайняти цю посаду як шляхом адміністративного призначення, так і через вибори. Наприклад, у Бразилії мирових суддів обирають громадяни за допомогою прямого, загального та таємного голосування, тоді як у Новій Зеландії їх призначення здійснює генерал-губернатор [115].

Широка підтримка мирового суду також забезпечується через залучення до виконання обов'язків мирового судді тих представників громадськості, які можуть не мати юридичної освіти. Зазначене та авторитет в межах певної громади зумовлює одну з основних особливостей мирового суду, якщо порівнювати його із традиційним судом, яка полягає в тому, що мирові судді розглядають справи відповідно до закону, проте можуть при цьому керуватися правом справедливості (*equity law*), а також попередніх судових прецедентів [8].

Так, наприклад, вирішення справ мировими судьями в Італії містить вимогу, згідно з якою суддя повинен керуватися нормами права у випадках, якщо тільки закон не дає йому права приймати рішення відповідно до справедливості (законом дозволено вирішувати справи відповідно до справедливості, якщо ціна позову не перевищує 2 500 євро). Крім цього, згідно зі статтею 114 Цивільного

процесуального кодексу Італії, суддя може вирішувати справу відповідно до справедливості, коли вона стосується наявних прав сторін і вони подають таке спільне клопотання.

Вирішення справи відповідно до справедливості передбачає заслуховування обґрунтувань сторін та вирішення справи без конкретного посилення на норми права та застосування письмової процедури. При цьому, статтею 116 визначено обов'язок судді зважувати докази за своєю розумною оцінкою, якщо інше не передбачено законом, а також повноваження мирового судді виводити доказові аргументи з відповідей, які дають сторони, безпідставної відмови від проведення перевірок, які призначено мировим суддею і загалом з поведінки сторін у судовому процесі [142].

При цьому, слід зазначити, що відсутність юридичної освіти в деяких правових системах все ж може стати перешкодою для представника громадянськості у виконанні обов'язків мирового судді.

У різних країнах роль мирового судді може суттєво відрізнятися, що добре ілюструють приклади Італії та Ізраїлю. В Італії мировий суддя не має професійної юридичної освіти і займається виключно цивільними справами, які стосуються невеликих сум позовів. Це означає, що їхня компетенція обмежена дрібними спорами, а для роботи на цій посаді не потрібна кваліфікація юриста. В Ізраїлі, натомість, мировий суддя є професійним юристом із відповідною освітою та досвідом. Такі судді розглядають ширший спектр справ, включно з цивільними, сімейними та кримінальними. Крім того, вони мають повноваження виносити серйозні рішення, зокрема призначати покарання у вигляді позбавлення волі на строк до семи років.

Ці відмінності підкреслюють, як професійний статус і юрисдикція мирових суддів можуть варіюватися залежно від правової системи країни [115].

Предметна підсудність мирового суду характеризується невеликою ціною позову та малозначністю справ, які входять до його компетенції. Наприклад, згідно зі статтею 7 Цивільного процесуального кодексу Італії, до компетенції мирового судді входять справи, що стосуються, зокрема: 1) рухомого майна,

вартість якого не перевищує 10 000 євро; 2) відшкодування шкоди, заподіяної рухом транспортних засобів і човнів, за умови, що ціна позову не перевищує 25 000 євро; 3) врегулювання спорів між власниками або утримувачами нерухомості, яка використовується як житло щодо надмірного шуму, тепло- та водовідведення (тобто, питання надання комунальних послуг) тощо; 4) відсотків або несвоєчасної виплати соціального страхування або соціальної допомоги; 5) незаконного володіння нерухомим майном і правами на нерухоме майно, розподіл майна (земля, джерела та водні шляхи, дерева, будівлі та інші споруди тощо), зазначеного у розділі II книги 3 Цивільного кодексу Італії, якщо вартість такого майна не перевищує 30 000 євро.

Мировий суд також дозволяє гарантувати доступність правосуддя завдяки простим процедурам звернення з позовом, порівняно із традиційним судом.

Звернутися із позовом до мирового судді можна й усно. В цьому випадку мировий суддя протоколює звернення та протягом п'яти днів видає ухвалу (декрет) із призначенням слухання, який повинен містити інформацію про суд, сторони, а також виклад фактів із зазначенням предмета спору (стаття 316). В призначений день слухання справи суддя опитує сторони та намагається їх примирити, що фіксується в протоколі у разі, коли це вдалося. Якщо досягти примирення не вдалося, мировий суддя призначає ще одне слухання. В установленій суддею строк до проведення такого слухання, сторони мають можливість подати додаткові докази та аргументи, які будуть розглянуті судом (стаття 320). Після проведення обговорення справи у призначеному слуханні мировим суддею виносяться рішення протягом 15 днів (стаття 321).

Стаття 339 Цивільного процесуального кодексу Італії встановлює неможливість апеляційного оскарження рішень мирових суддів, якщо справа розглядалась відповідно до справедливості, крім випадків порушення процедури розгляду справи, порушення конституційних норм або регулятивних принципів справи. При цьому, апеляційне оскарження таких рішень відбувається до відповідного окружного суду, в юрисдикції якого знаходиться мировий суддя [142].

Аналогічна система оскарження рішень мирових суддів запроваджена в Ізраїлі, коли апеляційний розгляд судових рішень мирових суддів здійснюється відповідним окружним судом [150]. Однак, мировий (магістратський) суд в Ізраїлі має доволі цікаву розгалужену систему судів за предметною підсудністю.

По-перше, це звичайний магістратський суд, який є судом першої інстанції у кримінальних і цивільних справах у межах своєї юрисдикції. По-друге, суд з малозначних позовів, який розглядає справи, ціна яких не перевищує нормативно визначену, зокрема, щодо: 1) фінансових позовів; 2) позовів зі скасування угод, повернення чи ремонту товару; 3) справи про завдання та відшкодування шкоди внаслідок дорожньо-транспортних пригод. По-третє, це сімейний суд, який має право розглядати спори, що виникають із сімейних відносин, а також справи про спадкування, питання опіки (піклування) та усиновлення. По-четверте, суд дорожнього руху, до компетенції якого віднесено справи про порушення правил дорожнього руху, страхування транспортних засобів, оскарження рішень поліції про вилучення посвідчення водія чи заборони користування транспортним засобом через порушення правил дорожнього руху [147].

Насамперед, розгалуження мирових судів за предметною підсудністю, дозволяє забезпечити професійний та швидкий розгляд справ. Незалежно від того чи здійснюється розгляд справ мировим суддею, який має юридичну освіту, чи суддею, в якого вона відсутня. Розгалуження за предметною підсудністю дозволяє: 1) професіоналізувати судовий розгляд через запровадження відповідних курсів для мирових суддів певної спеціалізації при районних чи апеляційних судах; 2) уніфікувати судову практику застосування законодавства у справах, які належать до компетенції мирового суду на певній території; 3) зменшити кількість часу, який витрачається на розгляд конкретної справи, завдяки нагромадженому досвіду мировим суддею, який може швидко та чітко виокремити саме ті обставини справи, які мають значення для належного її вирішення.

Однак викладене вище не є виключним переліком переваг використання мирового суду в національних правових системах. У кількох словах, принципи функціонування інституту мирового суду можна звести до одного твердження – мировий суд є судом, який відправляється людьми та для людей. Саме через такий підхід забезпечується стійкий зв'язок між судовою владою та громадськістю, який дозволяє гарантувати наближеність до потреб громадськості на місцях та забезпечити орієнтованість мирового суду на задоволення місцевих потреб суспільства, якщо порівнювати його із традиційним судом.

Запровадження мирового суду дозволяє залучити до здійснення правосуддя значно ширші громадські кола, що збагачує судову систему їх досвідом. Це зумовлено тим, що підготовка професійних суддів передбачає обов'язкову наявність юридичної освіти, що є цілком виправданим, проте дозволяє залучати до здійснення правосуддя фахівців виключно із представників професійної юридичної громадськості. Натомість, як функціонування мирового суду дозволяє судовій владі використовувати досвід представників різноманітних громадських кіл, які залучаються до виконання обов'язків мирових суддів.

Більше того, здійснення правосуддя непрофесійними юристами з широких кіл громадськості у мирових судах дозволяє чітко продемонструвати останній, що закон є не особливою «територією» суддів, адвокатів чи прокурорів, а загальним благом, який мають можливість застосовувати, а не тільки дотримуватись, всі представники громадськості – такі самі жінки та чоловіки, яких кожний представник громадськості щодня може зустріти на вулиці.

Британські дослідники, аналізуючи переваги та недоліки функціонування мирового суду, зазначають, що його діяльність, у свій час, допомогла пережити турбулентність післявоєнних часів 20 століття, оскільки він був консенсусним рішенням між інтересами уряду та широкими колами громадськості, завдяки: 1) глибокому корінню в британській соціальній системі та схильності англійців шанувати традиції; 2) здатності мирових суддів протягом століть

пристосовуватися до мінливих умов; 3) внутрішнім перевагам системи, яка, якщо її ретельно вдосконалювати, набуває особливої привабливості, якої не пропонує жодна інша форма судового розгляду спорів [149, с. 143].

На території сучасної України інститут мирового суду то виникав, то згасав, що не дозволило вибудувати сталі традиції його функціонування. Саме тому доцільно зосередитись на науково-юридичній стороні питання. З цих міркувань, уже перевірені часом переваги мирового суду, які ми згадали вище, видаються значним фундаментом для балансування судової влади та забезпечення її стійкого зв'язку із громадськістю.

При цьому недоцільно та неможливо відкидати професіоналізації судового розгляду справ мировими суддями й необхідність дотримання ними нормативно визначених процедур розгляду справ, хоча й суттєво спрощених, порівняно із традиційним судом. Вирішення цього питання полягає у запровадженні ефективної системи підготовки мирових суддів до виконання покладених перед ними завдань, яка повинна передбачати можливості передачі інституційного досвіду судової влади мировим суддям.

У зв'язку із цим, набуває актуальності питання професійної підготовки мирових суддів. У світовій практиці підготовки мирових суддів застосовується декілька підходів, проте ми пропонуємо зосередитись на тих, які передбачають можливість виконання обов'язків мирового судді непрофесійними юристами.

У Великій Британії для підготовки представників громадськості, які не мають юридичної освіти, до виконання обов'язків мирового судді передбачено проходження обов'язкового курсу навчання. Цей курс розроблений таким чином, щоб забезпечити необхідний рівень знань і навичок для ефективного виконання суддівських функцій. Процес підготовки включає кілька етапів: по-перше, майбутній мировий суддя відвідує суд як спостерігач, що дозволяє йому ознайомитися з реальною роботою судової системи та зрозуміти, як проходять судові засідання; по-друге, кандидатам надають базові знання про ключові судові рішення, які формують основу для винесення вердиктів, оскільки правова система Великої Британії ґрунтується на прецедентному праві; по-третє,

протягом 12 місяців майбутні судді вивчають засади функціонування судової системи, включаючи її структуру, процедури та основні принципи правосуддя; по-четверте, кандидати відвідують заклади виконання покарань, щоб краще зрозуміти наслідки своїх рішень.

На всіх етапах підготовки процес проходить під наглядом більш досвідчених мирових суддів, що забезпечує практичну підтримку та допомагає новачкам адаптуватися до своїх майбутніх обов'язків. Завдяки поєднанню теоретичного навчання, практичного досвіду та супроводу від досвідчених колег система підготовки у Великій Британії дозволяє людям без юридичної освіти ефективно виконувати функції мирового судді, гарантуючи, що вони набувають необхідних компетенцій для роботи в судовій системі [8].

У контексті здійснюваного нами дослідження, ми хочемо звернути увагу, що, насправді, процеси підготовки представників громадськості до виконання обов'язків мирового судді своїм корінням сягають набагато глибше того часу, коли особа виявила бажання стати мировим суддею та пройти відповідний курс професійної підготовки, протягом якого вона зможе побачити роботу судової системи, та й взагалі, органів юстиції, зсередини. Цей факт стає очевидним, якщо застосувати до його дослідження комплексний підхід до розгляду питань побудови та розвитку концепцій взаємодії судової влади та громадськості, який поділяється на три умовні рівні: комунікативна, інтеграційна та інституційна взаємодії.

Ми наголошували, що саме якісно організована комунікація судової влади та громадськості на нижчих рівнях взаємодії повинна ставати базисом для побудови такої взаємодії на вищому рівні. В контексті розгляду проблематики взаємодії судової влади та громадськості через інститут мирового судді ми хочемо підкреслити, що, навіть за умови, організації 12-місячних курсів підготовки мирових суддів на найвищому методичному рівні, під час застосування набутих знань, усе ж будуть допускатися помилки, яких буде важко уникнути.

Здійснення правосуддя давно стало окремою галуззю професійної діяльності, яка вимагає від її представників не тільки наявності теоретичних знань, а й наявності відповідних практичних навичок, що набуваються із часом, внаслідок формування власного досвіду.

Запровадження відповідних курсів практичної підготовки представників громадськості до виконання обов'язків мирового судді є важливим елементом забезпечення належного функціонування інституту мирового суду. Такі курси, могли б бути запроваджені на базі Національної школи суддів України із видачою особам, які пройшли такий курс, відповідного сертифіката, який надаватиме їм право на здійснення такої діяльності. Звичайно, вартою уваги може бути пропозиція щодо забезпечення юридичної підтримки мирового судді, який немає юридичної освіти через відповідних консультантів, які можуть знаходитися в штаті канцелярії мирового суду. Проте проведення попередньої підготовки потенційних мирових суддів видається більш перспективним з точки зору раціональної витрати фінансового ресурсу. Оскільки, значно дешевше впровадити підготовку мирових суддів, ніж постійно утримувати достатньо великий штат консультантів.

Отже, процес відправлення правосуддя потрібно не тільки знати та вміти застосовувати, а й відчувати, з огляду на те, що кінцева мета – є досягнення справедливості в суспільстві, що в певній мірі є філософською категорією.

Це зумовлює необхідність для судової влади демонструвати громадськості те, яким чином відбувається розгляд справ, а також результати такого розгляду, не тільки шляхом запрошення громадськості до зали судових засідань, а й шляхом ведення онлайн, телевізійних трансляцій судових засідань.

На доцільності для судової влади демонструвати власні компетентності та сфери, в яких вони можуть бути застосовані, наголошується у висновку № 18 від 2015 року Консультативної ради європейських суддів [11]. При цьому, саме мировий суд є тим майданчиком, який якнайкраще підходить для таких цілей з декількох причин:

по-перше, він позбавлений необхідності дотримання складних юридичних процедур, які важко зрозуміти переважній більшості громадськості, в разі вирішення спорів відповідно до справедливості (вирішення справи без конкретного посилання на норми права та застосування письмової процедури);

по-друге, розгляд справи відповідно до справедливості робить можливим представництво власних інтересів сторонами самотійно, тобто інші представники громадськості бачитимуть в таких справах людей та їх пояснення стосовно справи, які їм зрозумілі та близькі;

по-третє, інтерес громадськості до перегляду такого роду записів (трансляцій) підкріплюється тим, що до компетенції мирового суду, як правило, відносять розгляд малозначних справ, з якими кожний може зустрітись у власному житті.

І насамкінець, можливість ознайомлюватися із вирішенням спорів через мировий суд вибудовує стандарти правомірної поведінки в суспільстві, допомагає сформувати власне розуміння справедливого та несправедливого широким колам громадськості на певній території, а також створює підвалини для розвитку позасудових способів врегулювання спорів, коли громадськості широко відома усталена позиція суду стосовно того чи іншого питання.

У прихильників традиційної романо-германської правової системи справедливо може виникнути заперечення, що можливість вирішення спорів відповідно до справедливості без посилання на правові норми, які регламентують ті чи інші правові відносини, може призвести до різного їх застосування в аналогічних справах. Проте, по-перше, важко в різноманітті сучасного світу знайти аналогічні справи, обставини яких повною мірою відповідали б одна одній; по-друге, хоча й закон є набором нормативно закріплених принципів, який дозволяє неупереджений розгляд правових конфліктів, проте сам по собі закон неможливо назвати неупередженим і безстороннім, оскільки він відображає політичні, економічні та інші установки суспільства; по-третє, основною метою як професійних, так і мирових суддів є вирішення справи та, як результат, відновлення справедливості, законних прав

та інтересів сторін, що досягається шляхом прийняття рішення у справі, яке ґрунтується, зокрема, на внутрішньому переконанні судді.

Останнє, не викликає жвавої дискусії в теоретиків і практиків, коли мова йде про традиційний суд. Наша позиція полягає в тому, що враховуючи малозначність справ, які відносять до компетенції мирового суду, а також використання мировими суддями того ж самого інструменту, яким послуговуються професійні судді для вирішення справи – формування власного внутрішнього переконання, – недоцільно порівнювати (ставити під сумнів) «якість» внутрішнього переконання професійного чи мирового судді без юридичної освіти.

У контексті проведення підготовки представників громадськості до виконання обов'язків мирового судді, постає ще одне питання, яке стосується зайнятості мирових суддів у мирових судах та доцільності запровадження розгляду справ мировими суддями, як основного виду їх діяльності. Насправді, з огляду на те, що ми припускаємо, що розгляд справ у мирових судах може здійснюватися представниками громадськості, які не мають юридичної освіти, та які не мають досвіду роботи у системі судової влади, логічним буде припустити, що такі представники громадськості можуть мати інший основний вид діяльності, яким заробляють на життя.

З точки зору символічної легітимізації судової влади, робота особи у мировому суді в якості другого неосновного виду її діяльності, є цілком прийнятною. Проте, з точки зору процесуальної доцільності, очевидно є виникнення проблеми ймовірного затягування розгляду справ, у разі зловживання сторонами, інтереси яких можуть представляти професійні юристи-адвокати, своїми процесуальними правами. Таке затягування може проявитися в обґрунтуванні сторонами необхідності перенесення розгляду справи з тих чи інших причин, а з огляду на неповну зайнятість мирового судді, виникатиме потреба, крім іншого врахування його графіку роботи в суді.

Вирішити зазначену проблему можливо шляхом створення відповідної канцелярії мирового суду, до роботи в якій можуть залучатися професійні

юристи на постійній основі, а також студенти-юристи вищих навчальних закладів на умовах часткової зайнятості, на яких буде покладено завдання, зокрема, щодо: 1) прийняття позовних заяв (складання протоколів позовів), які надходять до мирового суду; 2) витребування у сторін справи документів, пояснень, які необхідно отримати до проведення судового засідання за участі мирового судді; 3) надання попередньої оцінки готовності справи для розгляду мировим суддею в залі судового засідання та визначення попередньої дати проведення такого засідання; 4) надання мировим суддям відповідних консультацій з питань права та застосування норм законодавства для належного вирішення справи тощо.

Залучення студентів-юристів до роботи такої судової канцелярії, в першу чергу, створює умови для набуття ними досвіду практичної діяльності в широкому спектрі юридичної практики, дозволяє проводити різноманітні дослідження в різних сферах права, а також підвищує швидкість опрацювання документів, які надходять до мирового суду.

Залучення студентів-юристів до проходження практики як в урядових, так і неурядових організаціях, а також у судах, широко використовується в світі та Україні. Саме практична підготовка є невід'ємною складовою освітнього процесу і має велике значення у підготовці конкурентноспроможних фахівців у сфері юриспруденції.

Наприклад, у Чикаго, студенти протягом навчання можуть залучатися до проходження практики в різноманітних організаціях за місцем розташування університету, а протягом літніх канікул можуть працювати у місцях, які знаходяться за межами Чикаго. Крім цього, Північно-Західний юридичний коледж (Чикаго), пропонує цілий ряд програм з міжнародного стажування з базами практики, зокрема, у Міжнародному кримінальному суді, Верховному суді Ізраїлю, Верховному суді Індії тощо [139].

В Україні можливість для студентів-юристів працювати в мирових судах гармонійно доповнює практику створення та діяльності юридичних клінік при юридичних факультетах, головною метою яких є набуття студентами

практичних навичок у правничій професії через надання безоплатної правової допомоги [37, с. 115]. Крім того, стаття 51 Закону України «Про вищу освіту» зобов'язує вищі навчальні заклади організовувати практичну підготовку студентів шляхом проходження практики на підприємствах, в установах і організаціях відповідно до законодавства [100].

Така вимога підкреслює важливість поєднання теоретичного навчання з реальним досвідом роботи в юридичній сфері. Робота в мирових судах та участь у діяльності юридичних клінік дозволяють студентам практично осмислювати юридичну професію, застосовуючи знання у реальних ситуаціях, формувати кваліфікацію, необхідну для майбутньої кар'єри, та розвивати навички спілкування з клієнтами та вирішення правових питань. Таким чином, інтеграція роботи в судах і юридичних клінік у процес навчання сприяє підготовці висококваліфікованих спеціалістів у галузі права, поєднуючи теоретичну базу з практичним досвідом.

В Україні, можливість для студентів-юристів працювати в мирових судах є гармонійним доповненням до практики створення та функціонування т. зв. юридичних клінік при юридичних факультетах, основним завданням яких є набуття студентами практичних навичок професії правника у процесі надання безоплатної допомоги [37, с. 115]. Крім цього, приписами статті 51 Закону України «Про вищу освіту», на вищі навчальні заклади покладено обов'язок організації практичної підготовки осіб, які навчаються у закладах вищої освіти, шляхом проходження ними практики на підприємствах, установах та організаціях у встановленому законодавством порядку [99].

З огляду на сказане, можна констатувати, що залучення студентів-юристів до практики (стажування) в канцеляріях мирового суду має як позитивне практичне значення для всіх учасників такого процесу, так і нормативні підстави для його запровадження.

Водночас, запропоноване хоч і може дозволити оптимізувати процеси розгляду справ у мирових судах, однак не в повній мірі залишається вирішеним

інший аспект, який може гальмувати процеси розгляду справ – неповна зайнятість мирового судді.

Безумовна необхідність дотримання мировим судом загальних вимог процесуального законодавства, а також процедур прийняття рішень в судах, які оформлюються шляхом ухвалення актів реалізації судової влади (ухвал, рішень, постанов, судових наказів), уповноваженими на те особами, до яких ніяк неможливо віднести працівників судової канцелярії. Це повноваження має бути строго віднесено до компетенції осіб, які займають посади мирових суддів.

Іншими словами, хоча в мировому суді й можуть бути застосовані спрощені процедури розгляду справи, проте повинно бути дотримано формалізму їх розгляду в його позитивному розумінні.

Формалізм у юридичному контексті, зокрема в судових процесах, здебільшого сприймається як позитивне явище. Він підкреслює обов'язок усіх суб'єктів (суду та учасників судового процесу) суворо дотримуватися процедур, визначених законодавством. Таке дотримання є важливим, оскільки нехтування цими процедурами може призвести до суттєвих негативних наслідків, як-от порушення прав сторін, непередбачуваність рішень чи втрата довіри до судової системи. Формалізм забезпечує порядок, стабільність і чіткість у функціонуванні судових інститутів, що є основою для ефективного правосуддя.

При створенні чи вдосконаленні системи прийняття рішень у мировому суді необхідно враховувати дві крайності, яких слід уникати: надмірний формалізм і надмірну гнучкість. Ці поняття є протилежними полюсами, кожен із яких має свої ризики, і лише їхній баланс може забезпечити справедливість і раціональність судових рішень.

Надмірний формалізм – це негативне явище, коли вимоги до дотримання процедур стають настільки жорсткими, що ігнорують принцип розумності (доцільності, раціональності). У таких випадках судовий процес перетворюється на бюрократичний механізм, де формальні правила переважають над суттю справи. Наприклад, якщо суд зосереджується виключно на дріб'язкових процедурних моментах, це може призвести до несправедливих або нелогічних

рішень, адже конкретні обставини справи залишаються поза увагою. Отже, надмірний формалізм шкодить гнучкості, яка необхідна для адаптації до особливостей кожної ситуації.

На противагу цьому, надмірна гнучкість означає ігнорування процедур, визначених законодавством, що також має серйозні негативні наслідки. Якщо судді чи учасники процесу надто вільно інтерпретують або обходять встановлені правила, це може призвести до хаосу, непослідовності та непередбачуваності рішень. У таких умовах негативні наслідки недотримання процедур переважають принцип розумності, оскільки відсутність чітких рамок підриває стабільність судової системи та довіру до неї.

Для ефективного функціонування мирового суду ключовим є знаходження балансу між формалізмом і гнучкістю. Це означає, що процедури, визначені законодавством, повинні виконуватися, щоб забезпечити порядок і законність. Водночас судді та учасники процесу мають зберігати можливість адаптувати ці процедури до конкретних обставин справи, щоб уникнути несправедливості чи нераціональних результатів. Такий підхід дозволяє уникнути як надмірної бюрократизації, так і безладу, забезпечуючи справедливість, захист прав усіх сторін і дотримання принципів правосуддя. Баланс між формалізмом і гнучкістю є основою для створення ефективної системи прийняття рішень у мировому суді [114].

Враховуючи викладене, постає питання доцільності забезпечення безперервності функціонування мирового суду в частині дотримання принципу формалізму та оперативного ухвалення процесуальних рішень, які є необхідними для того, щоб підготувати справу до розгляду в залі судових засідань визначеним мировим суддею.

Вирішення зазначеної проблеми може бути знайдено шляхом передбачення в кожному мировому суді постійно діючих оплачуваних мирових суддів, якими будуть вирішуватись порушені вище питання, а також спрямовуватися та координуватися діяльність мирового суду. Варто підкреслити, що кількість таких суддів повинна бути не меншою, ніж три

мирових судді, оскільки в іншому випадку неможливо буде досягти безперервності в діяльності суду, у зв'язку з необхідністю для таких мирових суддів йти у відпустки, звільнення від виконання обов'язків у зв'язку із хворобою тощо.

Відсутність вимоги щодо обов'язкової наявності юридичної освіти для осіб, які бажають стати мировими суддями, насправді, не обмежує осіб, які мають таку освіту, також залучатися до виконання обов'язків мирового судді. Звичайно, існує необхідність встановлення обмеження щодо допуску до виконання обов'язків мирового судді для осіб, які проходять військову службу, державну службу, є діючими прокурорами, суддями, працюють (служать) в правоохоронних органах, органах спеціального призначення з правоохоронними функціями, розвідувальних органах України, що зумовлено характером їх професійної діяльності, який передбачає наявність відносин жорсткої підпорядкованості за принципом єдиноначальності [33, с. 52].

Принцип єдиноначальності розкривається в статті 28 Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України, яка наділяє командира (начальника) повною владою над підлеглими та покладає на нього відповідальність за всі аспекти їхнього життя й діяльності, включно з кожним військовослужбовцем [45].

При цьому, перспективним видається створення можливостей виконання обов'язків мирового судді для професорсько-викладацького складу юридичних вищих навчальних закладів за місцем розташування такого закладу. Такі можливості забезпечать нерозривний зв'язок теорії та практики застосування законодавства, проведення наукових розвідок його вдосконалення, інших досліджень проблем застосування законодавства, а також в цілому можуть підвищити якість надання освітніх послуг у галузі права.

Коло окреслених вище проблем функціонування мирового суду та шляхів їх вирішення, зумовлює необхідність визначення переліку вимог до осіб, які можуть допускатися до виконання обов'язків мирового судді, а також пошук обґрунтованих та ефективних процедур їх призначення на посади мирових суддів.

Науковцями застосовується декілька підходів до формування переліку вимог до кандидатів на посаду мирового судді, які залежать від того, куди ми відносимо мировий суд: до загальної системи судоустрою чи розглядаємо його як окремий позасудовий спосіб врегулювання спорів. Відповідь на це питання буде обумовлювати подальший розвиток концепції взаємодії судової влади та громадськості в частині встановлення цензу, який необхідно подолати громадськості для безпосередньої участі у здійсненні правосуддя.

Як правило, загальні вимоги до судді встановлюються в конституційних актах держав. Більшість конституцій зарубіжних країн визначають загальні вимоги до кандидатів на посаду судді, без диференціації по гілках судової влади, рівню ланок в судовій системі та відсилають до спеціальних законів, якими такі вимоги встановлюються. В Конституції України закріплено доволі лаконічне та без сумніву змістовне формулювання вимог, що пред'являються до суддів. Хоча, варто зауважити, що конституціями деяких країн застосовується менш конкретні, з точки зору змісту, кваліфікаційні вимоги, ніж про це зазначено в Конституції України [45, с. 42].

Стаття 127 Конституції України встановлює загальні вимоги до кандидатів на посаду судді. Згідно з цією статтею, суддею може бути призначений громадянин України, який відповідає таким критеріям: 1) вік (не молодший 30 років і не старший 65 років); 2) освіта (має вищу юридичну освіту); 3) досвід (володіє стажем професійної діяльності у сфері права щонайменше 5 років); 4) особисті якості (є компетентним і доброчесним); 5) мова (вільно володіє державною мовою). Крім того, законодавством України можуть бути передбачені додаткові вимоги для осіб, які претендують на посаду судді. Ці положення забезпечують, що кандидати відповідають високим стандартам, необхідним для здійснення правосуддя [41]. Як бачимо, Основним Законом встановлено ряд вікових, кваліфікаційних, професійних та морально-етичних вимог до кандидатів на посаду судді.

Отже, реалізація концепції, яка передбачає необов'язковість наявності юридичної освіти у кандидата на посаду мирового судді, неможлива без

внесення відповідних змін до Конституції України, якщо відносити мировий суд до загальної системи судоустрою України.

Спроба винести мирові суди за межі загальної системи судоустрою України була здійснена у 2008 році проектом Закону України «Про мирових суддів територіальних громад». Проектом передбачалося запровадження у системі органів місцевого самоврядування України інституту мирових суддів для досудового вирішення правових спорів між членами територіальних громад, визначили порядок обрання мирових суддів, організаційно-правові засади їх діяльності, гарантії та відповідальність мирових суддів, порядок вирішення спорів, які розглядаються ними тощо [81]. Нами вже зазначалося про важливість та необхідність відповідності мирових судів потребам місцевої громади, на території якої вони функціонують. Проте їх функціонування повинно відповідати загальним принципам здійснення правосуддя та державного устрою.

Згаданий проект Закону України було знято з розгляду Верховною Радою України у 2010 році, і це рішення виглядає цілком логічним з огляду на конституційні положення. Зокрема, згідно з частиною першою статті 140 Конституції України, місцеве самоврядування визначається як право територіальної громади (жителів села, селища чи міста) самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції та законів України [41]. Проте здійснення правосуддя не належить до таких питань, адже за своєю природою це є виключною функцією держави. Ця функція реалізується через розгалужену систему судів, яка побудована за принципами територіальності, спеціалізації та інстанційності [95].

На наше переконання, якщо розглядати інститут мирових суддів, то їхній правовий статус і гарантії мають бути не нижчими за ті, що передбачені для суддів сьогодні із дотриманням приписів частини другої статті 124 Конституції України, яка чітко зазначає, що делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами, не допускається. Крім того, такий підхід забезпечує єдність системи судоустрою, що є одним із ключових принципів організації судової влади в Україні.

Таким чином, зняття законопроекту з розгляду у 2010 році було обґрунтованим, оскільки спроба передати функції правосуддя на рівень місцевого самоврядування суперечила б конституційним нормам. Миріві судді, якщо їх вводити, повинні бути повноцінною частиною судової системи держави з відповідним статусом і гарантіями, а не органом, підпорядкованим територіальним громадам.

Процедура розгляду мировими судами справ та винесення ними рішень, за своєю природою є нічим іншим, як здійсненням правосуддя. Пошук обхідних шляхів впровадження розгляду справ за принципами, притаманними мировому суду із винесенням його за рамки загальної системи судоустрою, є безперспективне, якщо розглядати його крізь призму функціонування України як правової держави.

Запровадження функціонування інституту мирового суду в Україні потребуватиме внесення відповідних змін до її Конституції та Закону України «Про судоустрій і статус суддів», якими, зокрема:

- по-перше, передбачити, що правосуддя в Україні може здійснюватися мировими судами відповідно до визначених законом процедур та випадках;

- по-друге, встановити, що: порядок призначення, підстави звільнення мирового судді з посади визначаються законом; судочинство провадиться суддею чи мировим суддею одноособово, колегією суддів чи судом присяжних; за неповагу до суду, мирового суду, судді чи мирового судді винні особи притягуються до юридичної відповідальності; єдність системи судоустрою забезпечується, зокрема, єдиним статусом суддів та мирових суддів, а також єдиним порядком організаційного забезпечення судів та мирових судів;

- по-третє, доповнити: систему судоустрою України мировими судами, як місцевим судом для вирішення визначених законом категорій справ; додатковим повноваженням Громадську раду доброчесності щодо встановлення відповідності кандидата на посаду мирового судді критеріям професійної етики та доброчесності.

Вимоги, які повинні висуватися до особи, яка може претендувати на посаду мирового судді, на наш погляд, мають бути спрямовані на досягнення двох цілей: перша – гарантувати достатність життєвого досвіду та рівня авторитету (не популярності) в межах певної територіальної громади у такої особи; друге – достатній професійний досвід та визнання в професійних громадських колах для здійснення правосуддя у мировому суді за певною спеціалізацією.

Отже, за доцільне вбачається запровадження таких вимог для осіб, які претендують на посаду мирового судді: 1) вікового цензу, не меншого від того, який визначено для судді місцевого суду, тобто, тридцятирічний вік; 2) наявність вищої освіти; 3) успішне проходження курсу підготовки мирового судді, що підтверджується відповідним документом, який може видаватись Національною школою суддів (не обов'язковий, якщо кандидат є суддею у відставці) 4) наявність стажу роботи (служби) за спеціальністю не менше 5 років; 5) володіння державною мовою; 6) проживання на території України не менше 10 років, з яких не менше 3 років у межах територіальної громади, в якій розташований відповідний мировий суд.

Підтвердженням двом іншим критеріям, які стосуються рівня авторитету в межах певної територіальної громади або визнання в професійних громадських колах, може бути запровадження процедури погодження призначення кандидата на посаду мирового судді органом місцевого самоврядування, а також процедури проходження перевірки на відповідність критеріям професійної етики та доброчесності, що може бути покладена на Громадську раду доброчесності, якій в межах такої перевірки, кандидатом можуть бути надані документи (інформація), що свідчитиме про підтримку (авторитет) в професійних громадських колах.

Мировий суд повинен бути інституцією, яка користуватиметься повагою та авторитетом у місцевої громади, тому процедури призначення мирових суддів слід будувати в такий спосіб, щоб не викликати сумнівів у безсторонності та аполітичності мирових суддів, а також в їх бажанні служити закону та захисту

інтересів місцевої громадськості. У зв'язку із цим виникає потреба у виключенні політичного аспекту в призначенні мирового судді на посаду.

На наше переконання, організаційно-розпорядчий акт стосовно призначення особи на посаду мирового судді повинен носити виключно процедурний характер, у разі відповідності кандидата вимогам до посади мирового судді, а також успішного проходження ним перевірки на відповідність критеріям професійної етики та доброчесності, погодження органом місцевого самоврядування.

Недоцільними вбачаються запровадження процедур призначення мирових суддів указом Президента України чи запровадження процедури виборів мирових суддів місцевою громадою, оскільки в обох цих випадках, акценти в діяльності мирового судді будуть зміщуватися у бік політичної зручності та боротьбі за популярність, а не свідчать про авторитетність серед місцевої громадськості.

У такому разі, постає питання, до повноважень яких посадових осіб може бути віднесено призначення мирового судді на посаду. Очевидним є те, що штат мирового суду з посадами мирових суддів, які будуть оплачуватися не може бути необмеженим, оскільки в такому разі втрачається прогнозованість фінансування того чи іншого мирового суду, а також доцільність утримання великої кількості мирових суддів при недостатньому навантаженні на них.

З огляду на зазначене, пропонується запровадження посад мирових суддів, праця яких буде оплачуваною в межах затвердженого штату мирового суду, а також мирових суддів на частковій зайнятості, праця яких не буде оплачуваною, до звання яких може додаватися приставка «почесний».

Ми вже згадували у нашому дослідженні про перспективність утримання в штаті мирового суду постійно діючих оплачуваних суддів, які можуть скеровувати діяльність мирового суду. Призначення таких мирових суддів на посаду може бути віднесено до компетенції голови відповідного апеляційного суду. Призначення почесних мирових суддів у відповідному суді, може бути

прерогативою голови відповідного мирового суду, який працює в такому суді за основним місцем роботи та праця якого оплачувана.

Запровадження такої моделі призначення мирових суддів на посади дозволяє убезпечити інститут мирового суду від політичного впливу, а також залучити до здійснення правосуддя у мировому суді, значну кількість представників громадськості.

Розглядаючи питання публічності судової влади та й взагалі процесу розгляду справ, зокрема мировими судами, неможливо обійти увагою питання меж дозволеної публічності судового розгляду. Ми хочемо звернути увагу на це питання в контексті висловленої пропозиції щодо ведення онлайн, телевізійних трансляцій вирішення справ мировими судами.

Розгляд цього питання потребує врахування деяких міжнародно-правових та конституційних норм щодо: 1) права на справедливий і публічний розгляд справи; 2) права на вільний доступ до інформації та її поширення; 3) права на повагу до гідності особи.

Право на справедливий і публічний суд гарантується статтею 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року. Це право передбачає, що кожна справа має бути розглянута: справедливо; публічно; протягом розумного строку; незалежним і безстороннім судом.

Судовий розгляд має відповідати кільком ключовим вимогам. По-перше, рішення суду завжди проголошується відкрито. Проте доступ преси та публіки до залу засідань може бути обмежений – як протягом усього розгляду, так і на окремих його етапах. Такі обмеження допускаються за певних умов, зокрема якщо це необхідно для: захисту моралі; забезпечення громадського порядку; гарантування національної безпеки; захисту інтересів неповнолітніх; збереження приватного життя сторін.

Крім того, суд може ухвалити рішення про обмеження публічності, якщо вважатиме це суворо необхідним. Таке рішення можливе в особливих випадках, коли відкритість судового розгляду може завдати шкоди інтересам правосуддя.

Обмеження застосовуються лише в тій мірі, яку суд визнає обґрунтованою та пропорційною [71].

Таким чином, стаття 6 Конвенції встановлює баланс між правом на публічний розгляд справи та можливістю введення обмежень для забезпечення справедливості й захисту інших важливих цінностей.

У зазначеному вище відображено, крім іншого, дотримання й двох наступних конституційних приписів щодо права на вільний доступ до інформації та її поширення, а також права на повагу до гідності особи, оскільки, з одного боку, повинно бути забезпечено можливість публічності судового процесу, а з іншого боку, враховано інтереси сторін та вплив такого висвітлення на розгляд справи. Сказане є важливим з огляду на те, що судом повинен витримуватися чіткий баланс між забезпеченням транспарентності та недопущенням перетворення процесу розгляду справи на фарс, а зали судових засідань на циркову арену.

Якщо в цілому відкритість судового розгляду чинить позитивний вплив на побудову довірливих відносин між судовою владою та громадськістю, то в окремих випадках необмежений доступ журналістів, телевізійних камер, репортерів до зали судових засідань може негативно вплинути на окремих учасників справи, як-от сторін, свідків, через надмірну увагу до їх особи, певною мірою, психологічний тиск, а також небажання бути публічним. Надмірна суспільна увага, а також предмети, які можуть відволікати учасників процесу в залі судових засідань (телекамери, яскраве світло, спалахи фотокамер) створюють ризики негативного впливу на якість представлення інтересів (надання свідчень) у суді.

За своїм змістом, прийняття рішення про висвітлення процесу розгляду справи у засобах масової інформації, ведення онлайн-трансляції є питанням управління ризиками та роботою над зміцненням довіри. Ефективність висвітлення процесу розгляду справи у публічній площині в інтересах суспільства залежить від рівня співпраці всіх зацікавлених сторін, які залучені

до процесу розгляду справи та повинно залежати від них з значною роллю мирового судді як модератора цього процесу.

Як правило, за наявності технічної можливості, пропонується, за замовчуванням, здійснювати розгляд справи у мировому суді публічно із веденням аудіо- та відеозапису у спосіб, що не буде відволікати учасників справи, використовуючи методи прихованого здійснення такого запису із розміщенням відповідних повідомлень про його ведення у приміщенні зали судових засідань. При цьому необхідно наділити мирового суддю процесуальним повноваженням щодо припинення здійснення запису в разі: 1) подання відповідного клопотання стороною (в такому випадку, рішення щодо припинення запису приймається мировим суддею), 2) в разі, коли обидві сторони подали відповідне клопотання; 3) наявності (виявлення) обставин, які на розсуд мирового судді є достатніми для припинення здійснення запису в інтересах моралі, громадського порядку чи національної безпеки, якщо того вимагають інтереси неповнолітніх або захист приватного життя сторін, або завдання шкоди інтересам правосуддя.

Такий підхід може піддаватися критиці з огляду на зниження рівня транспарентності судової влади. Проте повноваження щодо обмеження публічності розгляду справи в цілому або її окремої частини, продиктовано потребою в наділені судової влади інструментарієм, який допоможе їй в реалізації згаданих нами вище невід'ємних прав особи: права на повагу до гідності особи та невтручання в особисті сфери життя.

Більше того, право на справедливий та публічний розгляд справи є насамперед правом особи, яке вона може реалізувати в установленому законом порядку, що зумовлює обов'язок держави створити відповідні правові механізми його реалізації.

У контексті взаємодії судової влади та громадськості через інститут мирового суду, який правомірно можна розглядати як інструмент побудови взаємно довірливих відносин, хочемо також згадати про можливості використання потужностей інфо-медіа-центру судової влади в разі його

створення. На базі такого центру можна здійснювати виготовлення телепередач розгляду найбільш типових справ у мировому суді як за участі професійних акторів, так і шляхом професійної телевізійної обробки записів розгляду справ у справжніх мирових судах.

Висновки до 2-го розділу

Узагальнюючи отримані результати за розділом другим, можна зробити наступні висновки.

1. Інтеграція громадськості у діяльність судової влади є ключовим чинником її легітимізації в демократичному суспільстві, оскільки дозволяє наблизити правосуддя до суспільних очікувань справедливості. У розділі зазначається, що це досягається через чотири основні форми: участь у громадських органах (наприклад, Громадська рада доброчесності при Вищій кваліфікаційній комісії суддів сприяє прозорості добору суддів), залучення експертів у судові справи для надання спеціалізованих висновків, інститут присяжних, який забезпечує народний погляд на правосуддя, та інститут мирових суддів, що вирішує локальні спори з урахуванням місцевих потреб. Ці форми, як підкреслено в тексті, спираються на статтю 5 Конституції України про народ як джерело влади та міжнародні стандарти (Ціль №16 сталого розвитку), сприяючи довірі до судів і відповідності їхньої діяльності суспільним інтересам.

Отже, інтеграційна взаємодія судової влади та громадськості постає сукупністю нормативно визначених форм об'єднання судової влади та громадськості для спільного виконання завдань та здійснення функцій, покладених на судову владу або ж впливу на організацію її діяльності на партнерських засадах. До форм інтеграційної взаємодії судової влади та громадськості належать: 1) участь громадськості в громадських (консультаційних) органах (громадські та науково-консультаційні ради, Вища рада правосуддя тощо); 2) участь представників громадськості в ролі експертів

під час розгляду судових справ; 3) інститут присяжних; 4) інститут мирових суддів.

2. Ефективність інтеграційної взаємодії судової влади та громадськості залежить від чіткого нормативного регулювання, яке підносить її до партнерського рівня, відмінного від ситуативної комунікації (наприклад, круглих столів). У тексті наголошується, що участь у громадських органах, таких як ради при Раді суддів України, має нормативну базу (Положення від 05.02.2015), яка визначає права громадськості на консультування та контроль. Залучення експертів у судові справи регулюється процесуальним законодавством і Законом "Про судову експертизу", забезпечуючи обґрунтовані висновки. Інститут присяжних потребує законодавчого закріплення процедур відбору та незалежності, а інститут мирових суддів – змін до Конституції та Закону "Про судоустрій і статус суддів" для інтеграції в систему судоустрою. Нормативна визначеність, як зазначено, унеможливорює узурпацію влади та гарантує правові наслідки взаємодії.

3. Громадські (консультаційні) органи, такі як ради при ДСА чи Верховному Суді України, є основними платформами інтеграційної взаємодії, що об'єднують судову владу та громадськість для вирішення організаційних завдань. У тексті підкреслюється їхня різноманітність: від дорадчої ролі (Науково-консультативна рада) до прямого впливу (Громадська рада доброчесності) на організацію діяльності судової влади. Ці органи сприяють інформуванню, консультуванню та контролю, наприклад, через моніторинг суддівських призначень. Громадські ради мають широкий організаційний фокус, створюючи основу для прозорості та довіри, що є передумовою для розвитку вищих форм інтеграції, таких як суд присяжних, мировий суд.

4. Залучення представників громадськості як експертів у судових справах є формою інтеграції, що підсилює правосуддя спеціалізованими знаннями, недоступними суддям. Зазначене регулюється процесуальним законодавством: експерти надають висновки з питань науки, техніки чи права (допоміжного характеру), які стають доказами чи консультаційною базою. На

відміну від громадських рад, що впливають на організацію судів, експерти діють у межах конкретних справ, наприклад, антикорупційних у Вищому антикорупційному суді за участі Громадської ради міжнародних експертів. Ця форма підвищує якість рішень і довіру до судів, демонструючи партнерство з освіченою громадськістю.

5. Інститут присяжних, як форма інтеграції, забезпечує безпосередню участь громадськості у здійсненні правосуддя, підвищуючи його прозорість і справедливість. Нормативними актами в Україні вже сьогодні передбачено запровадження суду присяжних для вирішення питань винуватості у тяжких злочинах, з поступовим розширенням повноважень. На відміну від громадських рад чи експертів, присяжні вносять суспільну мораль і життєвий досвід, балансуючи юридичний підхід суддів. Умови Н. Відмара (освіченість, згода з законами) і пропозиція тестів моральної свідомості (Л. Колберга) дозволять забезпечити відбір неупереджених присяжних, що зміцнить довіру до судів.

6. Інститут мирових суддів інтегрує громадськість у правосуддя, наближаючи його до місцевих громад через розгляд малозначних справ. Наголошено на потребі внесення змін до Конституції України для включення мирових судів у систему судоустрою, з нормативним визначенням їхньої ролі (спрощені процедури, спеціалізація). На відміну від присяжних, мирові судді діють одноособово, використовуючи життєвий досвід громадськості, а не лише юридичну освіту. Це забезпечує швидкість, доступність і довіру, створюючи “суд, який провадиться людьми та для людей”, хоча потребує впровадження підготовки (курси при Національній школі суддів) і канцелярій для підтримки мирових суддів.

7. Успіх інтеграції через чотири форми залежить від поступового розвитку комунікативної взаємодії судової влади та правової культури громадськості. Підкреслюється, що громадські ради потребують чітких повноважень, експерти – нормативного регулювання, присяжні – процедур відбору (тести, незалежність), а мирові судді – підготовки та інтеграції в судоустрій. Стратегія розвитку правосуддя визначає ці напрями як пріоритетні,

а приклади Громадської ради доброчесності чи мирових судів у Британії показують, що інтеграція підвищує транспарентність і довіру, вимагаючи комплексного підходу до впровадження.

РОЗДІЛ 3

ІНСТИТУЦІЙНА ВЗАЄМОДІЯ

СУДОВОЇ ВЛАДИ І ГРОМАДСЬКОСТІ

3.1. Інституційні взаємозв'язки громадськості, громадянського суспільства та судової влади

Процес реформування та вдосконалення діяльності судової влади безпосередньо пов'язаний із розвитком взаємовідносин судової влади та громадськості. Саме ставлення широких громадських кіл і суспільства в цілому до судової влади, рівень взаємної довіри між ними створюють умови для ефективного, а не номінального вдосконалення та реформування останньої із врахуванням інтересів усіх учасників таких процесів. Сталість, плановість і прогнозованість взаємодії судової влади із громадськістю може бути забезпечена завдяки інституалізації останньої.

Інституалізація (від лат. *institutum* – устрій, установа) – це багатогранний процес, який має кілька ключових значень, залежно від контексту. Ось як його можна розуміти:

1. Процес розвитку стійких і формальних зразків поведінки людини, які складають інститут. Інституалізація в цьому сенсі – це формування сталих моделей поведінки, які з часом стають загальноприйнятими в суспільстві. Такі зразки регулюються соціальними нормами і складають основу інститутів, наприклад, сім'ї, освіти чи релігії. Це перехід від спонтанних дій до структурованих практик.

2. Вироблення норм права в якій-небудь галузі суспільних відносин. Інституалізація також пов'язана з розробкою та впровадженням законів, правил і процедур, які регулюють певні сфери життя – економіку, політику, шлюб тощо. Наприклад, інститут власності чи інститут громадянства виникають завдяки чітко визначеним правовим нормам, що забезпечують порядок і стабільність.

3. Процес перетворення якого-небудь явища або руху в організовану установу. Тут інституалізація описує, як неформальні явища чи рухи набувають офіційної структури. Наприклад, група ентузіастів може перетворитися на зареєстровану організацію зі своїми статутами, правилами та процедурами, стаючи повноцінним інститутом.

4. Процес визначення і оформлення організаційних, правових та інших структур для задоволення суспільних потреб. Цей аспект стосується створення або реформування інститутів – таких як державні органи, освітні заклади чи соціальні служби – щоб вони ефективно обслуговували суспільство. Інституалізація тут спрямована на забезпечення стабільності та відповідності потребам людей [12].

Усі ці значення об'єднує ідея переходу від неформального, неструктурованого стану до формальних, стійких систем, які сприяють порядку, передбачуваності та гармонійному функціонуванню суспільства.

При пошуку визначення поняття «інституалізація громадськості», в контексті відносин «судова влада – громадськість» необхідно враховувати основні характеристики громадськості, важливі з точки зору дослідження можливих концепцій їх взаємодії. Так, поняття «громадськість» охоплює будь-яку групу людей, яка складається з окремих осіб і організацій, що діють згідно з національним законодавством або практикою, об'єднаних за певних обставин спільним інтересом для його захисту, які у взаємодії із судовою владою: 1) своїми діями беруть активну участь у житті суспільства та держави; або 2) на чій свободи, права, інтереси, обов'язки, можливості їх реалізації можуть вплинути або впливають рішення (дії, бездіяльність) судової влади, її посадових і службових осіб.

Як бачимо, з наведеного вище поняття, «громадськість» - це ситуативне об'єднання окремих індивідів або організацій, які мають певний набір спільних характеристик, для задоволення або в разі порушення їх інтересів. Водночас, інституалізація повинна передбачати наявність сталих зв'язків, тобто гарантувати перетворення певного ситуативного явища в організований суб'єкт

правовідносин, який через нормативно закріплені механізми на постійній основі бере участь у відносинах взаємодії із судовою владою.

Отже, інституалізацією громадськості у відносинах взаємодії із судовою владою є встановлення та нормативне закріплення організаційних, правових та інших механізмів (організаційних структур), через які громадськість бере участь у сталій та постійній взаємодії із судовою владою для задоволення суспільних потреб.

У цьому контексті кристалізується необхідність надання характеристики суб'єкту взаємодії із судовою владою, який постає шляхом інституалізації громадськості.

Б. Гребенюк стверджує, що поняття «громадськість» є «сполучною ланкою» між індивідуальною та колективною політичною участю, між розвиненим громадянським суспільством у стабільній демократії та початковими формами громадсько-політичної активності в поставторитарний і перехідний періоди [16]. Як наслідок – інституалізація громадськості у взаємовідносинах із судовою владою приводить до формування та побудови громадянського суспільства, що є важливим індикатором глибини його демократичного розвитку.

Проте в науковому середовищі погляди на співвідношення понять «громадськість» та «громадянське суспільство» не такі однозначні.

Доволі поширена думка про те, що громадськість та громадянське суспільство співвідносяться як частина і ціле. При цьому громадськість визначають як соціально найактивнішу та, як правило, найбільш організовану частину громадянського суспільства, що потенційно спроможна забезпечувати участь громадян та інститутів громадянського суспільства в державному управлінні [14, с. 101].

Цю думку доповнює теза, що громадянське суспільство виникає спонтанно для вирішення певних проблем, викликів або порушень громадянських прав і свобод. При цьому підкреслюється, що однією з ключових ознак громадянського

суспільства є визнання людини як громадянина та члена спільноти, тобто як частини «громадськості» [17, с. 130-131].

Проте підхід до визначення громадянського суспільства як спонтанного (ситуативного) утворення для розв'язання тих чи інших проблем почасти співзвучний із запропонованим нами визначенням поняття «громадськість» та, на наше переконання, не повною мірою відповідає змісту існування та побудови громадянського суспільства. Це може бути зумовлено тим, що означення того чи іншого явища завжди обмежується сферою його правового застосування. Тому питання характеристики, виокремлення та визначення співвідношення понять «громадськість» та «громадянське суспільство» при з'ясуванні взаємодії судової влади та громадськості й досі залишається актуальним.

Феномен громадянського суспільства можна аналізувати з двох ключових перспектив: науково-теоретичної та нормативної. У науковій літературі виділяють кілька підходів до його характеристики, кожен з яких підкреслює різні аспекти цього явища. Розглянемо їх детально:

1. Історичний підхід. Цей підхід, представлений такими мислителями, як Р. Арон, В. Гавел, Е. Гелнер, Д. Кін, В. Клаус, Д. Кола та К. Поппер, трактує громадянське суспільство як одну з фаз розвитку суспільства. Воно розглядається як результат історичного поступу, що настає на певному етапі, коли суспільство досягає необхідного рівня зрілості та здатності до самоорганізації [108, с. 272].

2. Підхід «Л-традиції» Дж. Локк, А. Смітт, Т. Пейн та їхні послідовники визначають громадянське суспільство як спільноту осіб, яка існує поза межами політичної сфери. У цьому контексті акцент робиться на реалізації громадянами своїх приватних і корпоративних інтересів, незалежно від державного регулювання чи втручання.

3. Підхід «М-традиції». Ш. Монтеск'є, А. де Токсвіль, Б. Констан та інші мислителі цього напрямку розглядають громадянське суспільство як посередника між громадянином і державою. Його роль полягає в тому, щоб слугувати буфером, який захищає права та свободи індивідів від надмірного

тиску чи диктату з боку держави, зберігаючи їхнє приватне та суспільне життя поза політичним впливом [19, с. 179].

4. Позадержавний підхід. Цей напрям, підтриманий такими авторами, як Д. Даль, Г. Ділігенський, Д. Жовтун, А. Зінов'єв, Г. Йоаш, Ф. Кондорші, М. Маркус, М. Молнар, В. Мостовий, А. Селіджмен, А. Уледов та Е. Ханкіш, розглядає громадянське суспільство як сукупність суспільних відносин, що функціонують поза державною владою. Воно протистоїть авторитету держави через такі інститути, як громадські організації, політичні партії та незалежні медіа, впливаючи на владу або чинячи їй опір у разі зростання авторитарних тенденцій.

5. Сферний підхід. Згідно з цим підходом, громадянське суспільство є однією зі сфер суспільного життя, поряд із публічною, економічною та сімейною сферами. Його основне завдання – контролювати як державу, так і капітал, запобігаючи їхнім зазіханням на особисту, політичну, культурну та громадську свободу громадян [42, с. 219].

Ці п'ять підходів демонструють багатогранність концепції громадянського суспільства, висвітлюючи його як історичне явище, автономну спільноту, посередника, комплекс відносин або сферу контролю. Кожен із них підкреслює унікальні функції та значення громадянського суспільства в контексті взаємодії між індивідумом, державою та іншими суспільними інститутами.

Як підведення підсумку з окреслених підходів до визначення поняття «громадянське суспільство», доволі влучною видається теза, висунута М. Ленцером, згідно з якою громадянське суспільство виступає синтетичною конструкцією, яка об'єднує різноманітні форми колективної дії громадян у суспільній сфері. На макроконцептуальному рівні громадянське суспільство відображає мікроемпіричні дії, що реалізуються в матеріальній, організаційній та ідеологічній площинах, спрямованих на досягнення політичних цілей. Ця ідея не лише пояснює абстрактну природу громадянського суспільства, а й підкреслює його значення як «поля» для активності громадян, де кожен може зробити свій внесок у розвиток суспільства [135, с. 172].

Беручи за основу зазначену тезу, деякі дослідники доходять висновку, що громадянське суспільство є явищем, яке виникає спонтанно для розв'язання тих чи інших проблем, викликів чи недотримання громадянських прав і свобод та зникає до моменту виникнення необхідності у розв'язанні наступної проблеми [17, с. 130].

Проте, на нашу думку, у характеристиці, запропонованій М. Ленцером, заховано дещо глибший зміст, який залишається поза увагою, якщо розглядати громадянське суспільство як спонтанне явище.

М. Ленцер підкреслював, що громадянське суспільство є концептуальною конструкцією, яка передбачає можливість індивідів через певні форми колективної громадської дії впливати на матеріальні, організаційні та ідеологічні сфери життя суспільства. Отже, можна припустити, що громадянське суспільство виникає разом із відповідними організаційними структурами (інститутами громадянського суспільства), через які громадськість отримує можливість впливати на прийняття державних рішень, що стосуються різних сфер життя суспільства. Таке твердження обґрунтовується ще й тим, що феномен громадянського суспільства відносять до одного з атрибутів демократії, яка включає необхідність побудови правової держави, в якій реалізація відповідних прав забезпечується юридичними засобами з метою недопущення свавілля у суспільстві. Саме тому громадянське суспільство повинно передбачати мережу власних організаційних структур (інститутів), через які громадськість, у визначеному законодавством порядку, отримує можливість впливати на матеріальні, організаційні та ідеологічні сфери життя суспільства.

Розгляд громадянського суспільства з таких позицій дозволяє кристалізувати його роль у системі зв'язків «суспільство – громадськість – громадяни – громадянське суспільство». За такого підходу, суспільство є найбільш загальним поняттям, яке включає громадськість, громадян та громадянське суспільство. Останнє постає як мережа організаційних структур (інститутів), через які громадськість, громадяни взаємодіють із державою або із судовою владою у нашому випадку, в порядку, визначеному законодавством.

Громадянське суспільство виникає шляхом інституалізації громадськості, результатом чого є створення інститутів громадянського суспільства, з допомогою яких громадськість та громадяни отримують можливість впливати на ухвалення рішень державно-владними структурами.

Також громадянське суспільство є демократичним суспільством, якому притаманні: 1) визнання та втілення верховенства права; 2) єдність права й законодавства; 3) правове регулювання та розподіл повноважень між гілками влади; 4) розвиток суспільства разом із удосконаленням правової держави [110, с. 34-38].

Отже, громадянське суспільство є концептуальною конструкцією, яка включає розмаїття нормативно визначених форм дії громадськості для здійснення контролю за державою та задоволення інших суспільних потреб з допомогою утворених шляхом її інституалізації, інститутів громадянського суспільства.

При цьому для кращого розуміння змісту правовідносин взаємодії громадськості із судовою владою через інститути громадянського суспільства необхідно визначити зміст останнього поняття, а також роль громадян та громадськості у цих правовідносинах.

Вирішення поставленого питання можна знайти, якщо розглянути феномен громадянського суспільства з нормативної точки зору. На такий шлях нас наштовхує те, що поняття «громадяни» є суто юридичною категорією, яка окреслює правовий зв'язок особи з державою, а також те, що механізми взаємодії особи з державою через інститути громадянського суспільства повинні передбачати нормативну визначеність. Не викликає сумніву й те, що поняття «громадяни» правомірно вважати частиною поняття «громадськість», оскільки воно є додатковою характеристикою представника громадськості, яка визначає ступінь його юридичного зв'язку з державою.

Загальні напрями розвитку громадянського суспільства в Україні визначає Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства на 2021-2026 роки [87]. Ця стратегія зазначає, що громадяни та суспільні групи (які за

суттю є синонімом «громадськості») забезпечують самоорганізацію, представництво, реалізацію та захист прав і інтересів через інститути громадянського суспільства.

Конституційні засади, що регулюють залучення громадян до управління державними справами, закріплені у статті 38 Конституції України. Ця стаття створює основу для надання громадянам можливості брати участь у здійсненні правосуддя, як це передбачено статтею 124 Основного Закону [41]. У науковій літературі участь громадян у державному управлінні розглядається як юридична можливість бути залученими до діяльності органів публічної влади – чи то за власним бажанням, чи за пропозицією самих органів – з метою покращення врахування, дотримання та забезпечення інтересів суспільства під час виконання владних повноважень [72]. Таким чином, ці положення створюють правову базу для активного залучення громадян до управління державою, що є важливим елементом демократичного суспільства [118, с. 188].

До правових засад державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства, Національною стратегією, крім Конституції України, також віднесено Закони України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики», «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про громадські об'єднання», «Про благодійну діяльність та благодійні організації», «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності», «Про організації роботодавців, їх об'єднання, права і гарантії їх діяльності», «Про свободу совісті та релігійні організації», «Про професійних творчих працівників та творчі спілки», «Про органи самоорганізації населення» та інші.

На жаль, Національна стратегія не містить визначення поняття «інститут громадянського суспільства», хоча й досить часто в тексті звертається саме до інститутів громадянського суспільства, визначаючи засади сприяння їх розвитку. При цьому в розділі II Національної стратегії констатується значне зростання кількості інститутів громадянського суспільства протягом 2016 – 2020 років, до яких віднесено: громадські організації, громадські спілки, благодійні організації,

релігійні організації, творчі спілки, професійні спілки та їх об'єднання, органи самоорганізації населення.

Визначення поняття «інститут (інститути) громадянського суспільства», щоправда, дещо обмежені за змістом сферою свого правового регулювання, можна знайти в деяких нормативних актах України, згідно з якими інститутом громадянського суспільства є:

1) громадські об'єднання та їх відокремлені підрозділи із статусом юридичної особи, творчі спілки, які, згідно із законодавством, мають право на отримання фінансової підтримки за рахунок бюджетних коштів [101];

2) громадські об'єднання та їх відокремлені підрозділи з статусом юридичної особи, творчі спілки, які, відповідно до законодавства та рішень органів місцевого самоврядування, мають право на отримання фінансової підтримки за рахунок бюджетних коштів [80];

3) громадські об'єднання зі статусом юридичної особи та творчі спілки, які, згідно із законодавством, мають право на отримання фінансової підтримки за рахунок бюджетних коштів [81];

4) громадські об'єднання, релігійні, благодійні організації, творчі спілки, професійні спілки та їх об'єднання, організації роботодавців та їх об'єднання, недержавні засоби масової інформації, легалізовані відповідно до законодавства України [93];

5) неприбуткові організації, що діють відповідно до законодавства України [89].

Як бачимо, нормативні акти України (крім визначення, наведеного в пунктах 4 та 5 попереднього абзацу) під інститутом громадянського суспільства розуміють зареєстровані відповідно до законодавства об'єднання громадян або недержавні засоби масової інформації. Проте, на наш погляд, факт державної реєстрації тієї чи іншої юридичної особи ще не засвідчить про утворення інституту громадянського суспільства, хоча б з огляду на те, що не кожного разу зареєстровані юридичні особи (об'єднання громадян) ведуть активну діяльність із розв'язання суспільних проблем.

За даними Державної служби статистики України, станом на 1 січня 2023 року в Україні зареєстровано 99 556 громадських організацій, 28 757 професійних спілок, 27 091 релігійну організацію, 26 846 благодійних організацій, 2 212 асоціацій громадських об'єднань, 1 762 органи самоорганізації населення та 318 творчих спілок [113]. Однак лише невелика частина з них активно діє в публічній сфері.

Тому, логічним буде припустити, що державна реєстрація цієї чи іншої неприбуткової організації є виключно організаційно-правовою формою діяльності структурного елементу інституту громадянського суспільства. З чого можна зробити висновок, що саме сукупність недержавних організацій відповідної організаційно-правової форми, для яких нормативно регламентовано механізми взаємодії із державою, утворюють собою інститут громадянського суспільства.

Підтвердженням цьому слугують, зокрема, більш широкі визначення поняття «інститут громадянського суспільства» (пункти 4 та 5), які пропонують розуміти під поняттям «інститут громадянського суспільства» саме сукупність юридичних осіб відповідної організаційно-правової форми. Отже, керуючись нормами законів України, якими врегульовуються питання діяльності недержавних організацій, до інститутів громадянського суспільства можна віднести: громадські організації, громадські спілки, благодійні організації, релігійні організації, творчі спілки, професійні спілки та їх об'єднання, органи самоорганізації населення, недержавні засоби масової інформації.

Державна реєстрація неприбуткової організації, яка стає елементом того чи іншого інституту громадянського суспільства дозволяє їй вступати у передбачені законодавством правовідносини, зокрема й із державою з метою задоволення власних або суспільних інтересів.

Інститут громадянського суспільства постає повноцінно сформований у тому разі, коли нормативно визначаються механізми його взаємодії з державою, результатом яких є реальний вплив на прийняття владних рішень

уповноваженими на те державними суб'єктами, тобто виникнення реального обов'язку держави перед представниками громадянського суспільства.

Підтвердженням тому, що неправомірно вважати інститут громадянського суспільства сформованим без встановлення кореспондуючих праву представників громадянського суспільства обов'язків із боку держави, є результати взаємодії тих чи інших громадських кіл (суспільних груп) із державою в авторитарних або тоталітарних країнах. Наприклад, у радянській період панувала монолітна, тотальна партійно-державна ідеологія, яка насичувала громадську свідомість офіційними стереотипами [57, с. 79]. Проте, попри наявність об'єднань трудових колективів, різноманітних професійних та інших спілок, їх вплив на формування державної політики залишався декларативним, тобто без реальних механізмів впливу на ухвалення партією рішень.

Якщо виходити з того, що інститут громадянського суспільства постає в момент нормативного врегулювання питань взаємодії представників громадськості, їх об'єднань із державою, можемо виділити, зокрема, такі інститути громадянського суспільства у відносинах взаємодії громадськості із судовою владою:

1) Інститут адвокатури України, зокрема через Національну асоціацію адвокатів України, представляє інтереси адвокатів у взаєминах з органами державної влади та призначає своїх представників до цих органів відповідно до законодавства [75];

2) Інститут присяжних, що передбачає участь громадян у процесі правосуддя згідно з Конституцією України [41] та Законом України «Про судоустрій і статус суддів» [95];

3) Інститут дорадчої групи експертів, створений при Конституційному суді України, щоб допомагати суб'єктам, які призначають суддів Конституційного Суду, оцінювати моральні якості та професійний рівень кандидатів на посаду судді Конституційного Суду [83];

4) Інститут Громадської ради доброчесності, який створюється для того, щоб допомагати Вищій кваліфікаційній комісії суддів України перевіряти, чи відповідають судді (або кандидати на посаду судді) вимогам професійної етики та доброчесності під час кваліфікаційного оцінювання;

5) Інститут незалежного оцінювання діяльності судді під час судових засідань громадськими організаціями, що передбачає заповнення анкети з оцінкою роботи судді, яка потім може бути додана до його професійного досьє;

6) Інститут конкурсної комісії, яка проводить конкурс на посаду члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів України та формує список кандидатів, що відповідають вимогам доброчесності та професійної компетентності. До складу комісії входять особи, рекомендовані Радою суддів України, Радою прокурорів України, Радою адвокатів України та Національною академією правових наук України [95].

При цьому важливою ознакою інституту громадянського суспільства у питаннях взаємодії із судовою владою є наявність нормативно визначених повноважень для представників громадськості, які беруть участь у такій взаємодії, впливати на прийняття рішень суб'єктом владних повноважень або на організацію його роботи.

Наявність згаданої вище ознаки для констатування сформованості інституту громадянського суспільства безумовна з огляду на те, що законодавчими актами України, крім активної участі громадськості в діяльності органів судової влади з можливістю впливати на прийняття нею рішень або на організацію її роботи, передбачено ще ряд можливостей комунікативної чи інтеграційної взаємодії судової влади та громадськості.

Так, Законом України «Про судоустрій і статус суддів» передбачено можливості: 1) запрошення на засідання Пленуму Верховного Суду представників наукових установ, громадських організацій, засобів масової інформації та інших осіб; 2) присутності представників медіа, громадських об'єднань, адвокатів під час складання кандидатами на посаду судді

кваліфікаційного іспиту; 3) запрошення на збори суддів представників громадських об'єднань, журналістів, інших осіб [95].

Проте в кожному із зазначених механізмів взаємодії представникам громадськості відведено роль спостерігача без можливостей участі в процесах ухвалення відповідних рішень. Така участь громадськості за своїм змістом належить до комунікативної взаємодії, а за формою – до інтеграційної. Віднести таку взаємодію до інституційної взаємодії ми матимемо можливість виключно у випадку, коли роль представників громадськості у такій взаємодії буде закріплена нормативно та матиме реальний вплив на ухвалення рішень або впливатиме на організацію роботи судової влади.

Отже, з нормативної точки зору, під «інститутом громадянського суспільства» слід розуміти об'єднання громадян, легалізовані відповідно до законодавства, які через своїх представників у взаємодії із судовою владою впливають на прийняття нею рішень або на організацію її роботи з допомогою нормативно визначених механізмів взаємодії з метою задоволення суспільних інтересів.

Більш цілісне уявлення про феномен інституту громадянського суспільства дозволяє сформулювати його розгляд у поєднанні з науково-теоретичним підходом. О. Шуміло досліджуючи питання ключових інститутів громадянського суспільства, дійшов висновку, що «інститутом громадянського суспільства є сукупність організацій, структур, груп і механізмів, які функціонують у рамках громадянського суспільства з метою захисту і просування громадянських прав, свобод і інтересів, забезпечення активної участі громадян у суспільному житті та взаємодії з державою» [121, с. 39].

Як бачимо з наведеного визначення, науковим підходом допускається функціонування інституту громадянського суспільства не тільки з метою взаємодії з державою, а й із метою просування громадянських прав, свобод і інтересів у суспільному житті.

Інститути громадянського суспільства відіграють важливу роль у розвитку демократичних суспільств, і їхню діяльність можна охарактеризувати через кілька ключових ознак. Ось основні з них:

1) Добровільність створення. Ці інститути формуються на основі вільного волевиявлення громадян, без примусу з боку держави чи інших структур. Люди об'єднуються за спільними інтересами, цінностями чи цілями, що робить ці організації відображенням справжньої волі суспільства.

2) Реалізація суспільного інтересу завдяки ініціативності членів. Інститути громадянського суспільства працюють на користь суспільства, спираючись на активність та ініціативу своїх учасників. Вони не лише виявляють потреби громадян, а й активно сприяють їх задоволенню, часто виконуючи функції, які держава не може чи не встигає охопити.

3) Нормативна врегульованість при керованості диспозитивними методами. Діяльність цих інститутів регулюється правовими нормами, що забезпечує порядок і законність. Водночас вони мають свободу у виборі способів досягнення своїх цілей завдяки диспозитивним методам управління, що робить їх гнучкими та адаптивними до змін.

4) Органічний тип управлінської структури з переважанням горизонтальних зв'язків. На відміну від жорстких ієрархій, у цих інститутах переважають горизонтальні зв'язки. Рішення часто ухвалюються колегіально, а лідерство є розподіленим, що сприяє демократичному управлінню та залученню всіх членів до процесів [67, с. 24].

Ці ознаки підкреслюють унікальність інститутів громадянського суспільства як самостійних, активних і гнучких структур, які доповнюють діяльність держави та сприяють розвитку суспільства в цілому.

Постає питання, чи є нормативна врегульованість інституту громадянського суспільства обов'язковою його ознакою? Справді, нормативний підхід обмежує можливість виникнення інституту громадянського суспільства вертикальними зв'язками імперативного характеру, які передбачають необхідність законодавчого врегулювання питань взаємодії громадськості із

судовою владою. Водночас науково-теоретичний підхід дозволяє припустити, що інститут громадянського суспільства можна вважати сформованим також на етапі, коли він ще не набув нормативного врегулювання, проте вже має достатній ступінь самоорганізації та спрямований на досягнення загального суспільного блага у площині горизонтальних зв'язків. Так забезпечується сталий розвиток інститутів громадянського суспільства та створюються підвалини для подальшого нормативного закріплення певних процедур взаємодії громадськості із державою для розв'язання суспільно значущих проблем, що постає результатом інституалізації громадськості, яка об'єдналась навколо їх розв'язання.

Про наявність підстав вважати, що інститут громадянського суспільства може виникати шляхом об'єднання та самоорганізації представників громадськості без спеціального нормативного врегулювання їх діяльності з боку держави, свідчить також історичний розвиток громадянського суспільства в Україні.

Наприклад, активна позиція представників громадськості, зокрема тих, хто входив до різних інститутів громадянського суспільства (громадських, благодійних організацій тощо), у 2016 році призвела до законодавчого регулювання питання участі громадськості в оцінці відповідності суддів (або кандидатів на суддівські посади) критеріям професійної етики та доброчесності для кваліфікаційного оцінювання. Це врегульовано Законом України «Про судоустрій і статус суддів», що призвело до створення Громадської ради доброчесності.

Іншими прикладами, які прямо не стосуються питань діяльності судової влади, проте дозволяють продемонструвати процеси виникнення інститутів громадянського суспільства, зокрема, є:

1) створення інституту військового капеланства у Збройних Силах України та інших військових формуваннях в умовах триваючої збройної агресії російської федерації проти України завдяки зусиллям представників релігійних організацій різних конфесій та віросповідань, якими у взаємодії із

представниками Верховної Ради України, Збройних Сил України та інших військових формувань було підготовлено проєкт Закону України «Про Службу військового капеланства», ухвалений у 2021 році. По суті, положеннями згаданого Закону України унормовано та вдосконалено діяльність представників релігійних організацій, яка певною мірою вже фактично здійснювалася та свідчила про наявність ознак інституту громадського суспільства – інституту військового капеланства;

2) створення інституту добровольчих формувань територіальних громад, діяльність яких урегульовано Законом України «Про основи національного спротиву» від 16 липня 2021 року № 1702-IX [88] та Положенням про добровольчі формування територіальних громад, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 року № 1449 [79]. Необхідність врегулювання питань діяльності добровольчих формувань у загальній системі національного спротиву викликано фактичним функціонуванням великої кількості таких об'єднань громадян, починаючи з 2014 року, які не мали можливостей легалізуватися у національному правовому полі.

З огляду на викладене, можемо засвідчити існування громадянського суспільства у площині вертикальних зв'язків інституційної взаємодії («громадськість – держава»), а також у площині горизонтальних зв'язків інституційної взаємодії («громадськість – громадськість»). Як в одному, так і в другому випадках, громадськість, у наслідок її інституалізації, створює інститут громадянського суспільства. При цьому найвищим ступенем інституалізації громадськості є перехід інституту громадянського суспільства до існування в площині вертикальних зв'язків, коли він легалізується шляхом нормативного визнання з боку держави.

Громадянське суспільство та держава як взаємодіючі елементи єдиної суспільної системи впливають одне на одного в процесі розвитку. Зміни в структурі та зрілості громадянського суспільства неминуче впливають на форму та зміст державної політики, зокрема в системі публічного управління. Розвиток

громадянського суспільства триває і суттєво сприяє вдосконаленню публічних інститутів [102, с. 95].

Підтвердженням цьому є й досвід комунікації судової влади та громадськості, яка, зокрема через інститути громадянського суспільства, взаємодіє з першою та розкривається в розгалуженій мережі громадських ініціатив та проєктів, спрямованих на громадський контроль і моніторинг діяльності судової влади [30, с. 6]. Останні більш детально розглянемо в наступному підрозділі.

У межах правового дослідження феномену інституалізації громадськості та створення інститутів громадянського суспільства для взаємодії із судовою владою необхідне детермінування форм та змісту найбільш ефективних механізмів їх взаємодії на інституційному рівні, що потребує розгляду проблемних питань, які виникають під час такої взаємодії.

Випадки деструктивної взаємодії судової влади та громадськості на інституційному рівні, наприклад, можуть проявлятися: 1) у виході представників громадськості за межі правового поля, переслідуючи мету здійснення громадського контролю або ж моніторингу за судовою владою; 2) зловживанні представниками громадськості своїми законними правами.

У цьому зв'язку доречно вказати на ситуації, коли суди зазнавали блокування, окремим особам фізично перешкоджали потрапити до зали суду, а окремі групи людей зривали судові засідання, посиляючись на потребу громадського контролю за розглядом певної справи [59]. Крім цього, статистика розгляду Вищою радою правосуддя поданих дисциплінарних скарг свідчить про: по-перше, суттєве зростання їх кількості з року в рік (приблизно вдвічі); по-друге, залишення без розгляду переважної більшості скарг (близько 80 %) за результатами попереднього аналізу з підстав, визначених законодавством [34].

Так досягається зворотний ефект – замість об'єктивного громадського контролю відбувається спроба впливу на судову владу, за якого неможлива об'єктивна та неупереджена її робота.

З огляду на викладене, набуває актуальності пошук шляхів удосконалення механізмів інституційної взаємодії судової влади та громадськості, за яких законні права та можливості громадськості брати участь або впливати на діяльність судової влади не ставали б інструментом тиску на першу або незаконного втручання в її діяльність.

Велика кількість громадських об'єднань, які постійно взаємодіють із судовою владою на інституційному рівні, добросовісно здійснюючи громадський контроль та моніторинг за її діяльністю, свідчить про сформованість окремого інституту громадянського суспільства у площині горизонтальних зв'язків, метою якого є привернення уваги суспільства до діяльності судової влади.

Проте надмірна активність деяких громадських організацій чи активістів, які представляють себе як громадянське суспільство, шкодить позитивному внеску, репутації та авторитету таких об'єднань. Вони нерідко безпідставно засуджують усю судову систему через одиначне рішення одного судді, при цьому нав'язуючи своє незадоволення тим, хто спостерігає за їхньою діяльністю. Водночас позиція окремої організації чи активіста аж ніяк не відображає погляд усього громадянського суспільства [44].

Такі громадські активісти свідомо або несвідомо інколи стають знаряддям впливу на судову владу, політизуючи та переводячи у фарс навіть найменшу проблему в діяльності судової влади, яка могла б бути швидко розв'язана, якщо до неї підійти професійно та конструктивно.

З одного боку, право на вільне висловлення своєї думки невід'ємне у демократичному суспільстві, а з іншого боку, назріває потреба у внутрішньому збалансуванні інституту громадянського суспільства, який спрямований на взаємодію із судовою владою. Таке збалансування повинно забезпечити добросовісні громадські об'єднання, представників громадянського суспільства від негативного іміджу окремих представників громадськості, які своїми діями нівелюють досягнення більшої частини громадянського суспільства.

Вирішити поставлене питання можна шляхом нормативного закріплення у площині вертикальних зв'язків діяльності окремого інституту громадянського суспільства, призначеного для здійснення громадського контролю та моніторингу діяльності судової влади. Закріплення в нормативно-правових актах функціонування такого інституту громадянського суспільства дозволило б забезпечити більшу правову визначеність у питаннях законодавчого врегулювання форм та методів взаємодії громадськості із судовою владою. При цьому необхідне дотримання органічного типу такої управлінської структури, в якій переважатимуть горизонтальні зв'язки, що може бути забезпечено шляхом створення Ради правозахисних організацій України за прикладом Ради адвокатів України чи Ради прокурорів України.

Актуальність запропонованого підтверджується й тим, що законодавцем станом на сьогодні у нормативних актах України вже неодноразово здійснено спроби пошуку збалансованої моделі залучення громадськості до діяльності судової влади, яка б забезпечувала політичну нейтральність, доброчесність та професійність представників першої.

Але вимоги чи критерії, які законодавець установлює для представників громадськості для співпраці з судовою владою, є надто розмитими та суб'єктивними. Наприклад: 1) до складу Громадської ради доброчесності можуть входити, зокрема, представники правозахисних об'єднань, які є відомими експертами у своїй професійній сфері, мають бездоганну репутацію в професійних колах і відповідають вимогам політичної неупередженості та чесності; 2) для участі у зборах представників громадських організацій, де обирають членів Громадської ради доброчесності, потрібен рекомендаційний лист від міжнародної організації з бездоганною репутацією про успішну співпрацю або від виконавця проєкту міжнародної технічної допомоги; 3) кандидатами на посаду члена Конкурсної комісії, що є допоміжним органом Вищої ради правосуддя та створюється для організації конкурсу на посади членів Вищої кваліфікаційної комісії суддів України й формування списку кандидатів на ці посади, можуть бути особи з бездоганною діловою репутацією, високим

рівнем професійних навичок, суспільним визнанням та відповідністю критерію чесності тощо [95].

Ще одним нововведенням у законодавстві стало запровадження конкурсу для відбору кандидатів на призначення Президентом України на посаду члена Вищої ради правосуддя. Згідно з положенням про цей конкурс, до конкурсної комісії входять визнані фахівці у сфері права з високою кваліфікацією, значним професійним досвідом і бездоганною репутацією [82].

У зв'язку з тим, що зазначені критерії у перелічених вище нормативних актах стосовно високої кваліфікації чи високих професійних якостей, значного досвіду в галузі права, бездоганної професійної чи ділової репутації, суспільного авторитету тощо у кандидата, як уже було зазначено, надто суб'єктивні та абстрактні, не мають чітких параметрів для їх підтвердження, необхідне створення громадського органу чи інституту громадянського суспільства, який дозволить:

по-перше, делегувати для взаємодії із судовою владою найкращих представників громадянського суспільства, які беруть активну та постійну участь у діяльності цього інституту;

по-друге, створити можливості для саморегуляції всередині інституту громадянського суспільства, яка гарантуватиме добросовісне здійснення його представниками громадського контролю та моніторингу за діяльністю судової влади, а в разі вчинення окремими представниками порушень, що негативно впливають на авторитет такого інституту громадянського суспільства, – забезпечить можливості самостійного реагування на них;

по-третє, законодавчо встановити для представників цього інституту громадянського суспільства дієві інструменти впливу та механізми участі в діяльності судової влади (проведення незалежного оцінювання роботи судді, висловлення позиції стосовно судової реформи, участь у роботі Громадської ради доброчесності тощо).

І на останок, запровадження такого інституту громадянського суспільства у вигляді Ради правозахисних організацій України: 1) дозволить розрізнити

думку представників спеціалізованого інституту громадянського суспільства, який покликаний здійснювати громадський контроль та моніторинг діяльності судової влади, від окремих думок представників громадськості, які ситуативно, з тих чи інших причин, намагаються здійснити діяльність із громадського контролю чи моніторингу; 2) може стати своєрідним «знаком якості» для представників громадськості, які входять до його складу та опікуються питаннями діяльності судової влади, а також забезпечення справедливості в суспільстві.

Запровадження діяльності Ради правозахисних організацій України в національну правову систему не обмежуватиме інші громадські об'єднання, які належать до того чи іншого інституту громадянського суспільства та опікуються питаннями верховенства права, незалежності суду, в своїй законній діяльності з інформування суспільства чи захисту суспільних інтересів. Однак це дозволить внести чіткість у взаємовідносини судової влади із громадськістю та громадянським суспільством, а також: по-перше, захистити першу від інформаційних атак та критики недобросовісних організацій, які при цьому прикриваються потребою здійснення громадського контролю чи моніторингу; по-друге, захистити добросовісних представників громадськості та громадянського суспільства від репутаційних втрат через дії інших недобросовісних осіб.

Ще одна важлива перевага реалізації запропонованого – створення постійного діалогу між судовою владою та інститутом громадянського суспільства, який покликаний взаємодіяти з нею. У такий спосіб може забезпечуватися взаємна підтримка та діалог судової влади із громадськістю, яка може стати на захист першої в разі незаконного або деструктивного втручання в її діяльність, зокрема, інших державних органів чи їх посадових осіб, надто в часи перманентного реформування судової влади.

На значну вагу взаємодії судової влади та громадянського суспільства перед лицем нападів на верховенство права, суди та їх незалежність звертають увагу й польські дослідники, підкреслюючи значну роль представників

громадянського суспільства в успішному захисті Верховного суду Польщі в період 2015-2020 років. Підкреслюється нагальна необхідність розвитку культури надання та отримання зворотного зв'язку між судовою владою та інститутами громадянського суспільства, через які забезпечується комунікація судової влади із суспільством [125].

Отже, інституційна взаємодія судової влади та громадськості полягає в діалоговій інтеракції судової влади з інститутами громадянського суспільства, які утворюються шляхом інституалізації громадськості. На інституційному рівні взаємодії судової влади та громадськості кристалізуються співвідношення понять «суспільство», «громадськість», «громадяни», «громадянське суспільство», де:

по-перше, поняття «суспільство» є найбільш загальним та включає поняття «громадськість», «громадяни» та «громадянське суспільство»;

по-друге, під поняттям «громадськість» розуміється ситуативне об'єднання окремих індивідів або організацій, які мають певний набір спільних характеристик, для задоволення або в разі порушення їх інтересів;

по-третє, поняття «громадяни» є частиною більш широкого поняття «громадськість» та допомагає охарактеризувати суб'єкт правовідносин за ступенем його юридичного зв'язку з державою;

по-четверте, громадянське суспільство постає концептуальною конструкцією, яка передбачає розмаїття нормативно визначених форм громадської дії громадськості та громадян для здійснення громадського контролю та моніторингу діяльності судової влади, а також задоволення інших суспільних потреб через утворені шляхом інституалізації громадськості інститути громадянського суспільства.

Інститути громадянського суспільства, своєю чергою, утворюються в двох площинах:

площині горизонтальних зв'язків між окремими представниками громадськості, їх об'єднаннями, в разі набуття високого ступеня самоорганізації та спрямованості на досягнення загального суспільного блага у площині

горизонтальних зв'язків, просування громадянських прав, свобод і інтересів, забезпечення активної участі громадян у питаннях взаємодії із судовою владою без чіткого нормативного врегулювання такої взаємодії;

площині вертикальних зв'язків громадськості з державою, коли нормативно визначаються механізми взаємодії інституту громадянського суспільства із судовою владою, результатом яких є реальний вплив на прийняття владних рішень уповноваженими на те суб'єктами, тобто виникнення реального юридичного обов'язку судової влади перед представниками громадянського суспільства.

При цьому до визначення поняття «інститут громадянського суспільства» можна застосовувати два підходи: нормативний та науково-теоретичний.

Згідно з першим підходом, інститут громадянського суспільства постає як об'єднання громадян, що легалізовані відповідно до законодавства, які через своїх представників у взаємодії із судовою владою впливають на прийняття нею рішень або на організацію її роботи з допомогою нормативно визначених механізмів взаємодії з метою задоволення суспільних інтересів (інститути адвокатури України, присяжних, Громадської ради доброчесності, незалежного оцінювання роботи судді в судовому засіданні тощо).

Науково-теоретичний підхід дозволяє більш широко поглянути на поняття «інститут громадянського суспільства» та засвідчити його виникнення через розгалужену мережу громадських ініціатив і проєктів, спрямованих на взаємодію із судовою владою, яким притаманні високий ступінь самоорганізації та вузька спрямованість, яскравим прикладом чого є створення Громадської ради доброчесності, а також залучення громадськості до процедур відбору суддів унаслідок активної громадянської позиції в ході судової реформи 2016 року.

Отже, еволюційний процес зародження інституту громадянського суспільства, як правило, починається в площині горизонтальних зв'язків інституційної взаємодії та переходить до існування в площині вертикальних зв'язків, коли він легалізується шляхом нормативного визнання з боку держави, що є найвищим рівнем інституалізації громадськості.

Еволюційний розвиток взаємовідносин судової влади та громадськості в Україні, як в площинах горизонтальних, так і вертикальних зв'язків, дозволяє констатувати необхідність нормативного закріплення функціонування спеціального інституту громадянського суспільства, призначеного для спільної взаємодії судової влади та громадськості у вигляді Ради правозахисних організацій України, який дозволить: 1) забезпечити нормативну ясність в питаннях взаємодії громадськості із судовою владою; 2) підвищити ступінь захищеності як судової влади, так і громадськості від репутаційних втрат унаслідок недобросовісних дій окремих представників громадськості; 3) створити постійний сталий зв'язок між судовою владою та громадськістю у питаннях взаємної підтримки, розвитку та взаємодії.

Результатом взаємної підтримки, розвитку та взаємодії судової влади та громадськості стане трансформування суду (судової влади) із суто державного інституту в соціальний, що для останнього є природним статусом [3]. Один із засобів забезпечення сказаного – громадський контроль за судовою владою, який може здійснюватися як окремими представниками громадськості, так і їх об'єднаннями через відповідні інститути громадянського суспільства.

3.2. Форми інституційної взаємодії судової влади і громадськості

Однією з важливих гарантій недопущення випадків зловживання владою та постійного діалогу між демократичним суспільством та державою є громадський контроль, який полягає у праві громадськості контролювати владу, давати оцінку ефективності її діяльності. Завдяки здійсненню ефективного громадського контролю вдосконалюється об'єкт такого контролю, формується справедлива судова система та демократизується судова влада як одна з гілок державної влади. Демократична, справедлива та така, що відповідає сучасним суспільним потребам, судова влада є як необхідністю, так і важливим соціальним запитом українського суспільства.

Деякі дослідники сприймають громадський контроль як своєрідну угоду між державою та громадянським суспільством щодо організації судової системи та здійснення правосуддя, що сприяє забезпеченню автономії судів [74, с. 348]. Інші пропонують більш сміливі концепції, за якими суди можуть бути відокремлені від традиційної системи розподілу влади та інтегровані у систему громадського нагляду за державними органами. У такому разі суди та судді стають незалежними від державного впливу, не піддаються політичному тиску і не відстоюють інтереси держави. Проте автори визнають, що реалізувати таку модель організації судової влади вкрай важко, тому вона існує переважно як теоретична ідея у філософсько-правових дискусіях [47, с. 54].

На більш практичному рівні, громадський контроль характеризують як «систему відносин громадянського суспільства з державою, що ґрунтується на підзвітності органів державної виконавчої влади органам державної законодавчої влади (парламентський контроль) та недержавним структурам («третьому секторові» та ЗМІ)» [18]. Аналізуючи зазначений підхід, П. Каблак справедливо зауважує, що він не зовсім прийнятний в частині визначення суб'єктів здійснення громадського контролю. Законодавча гілка влади, як і судова, насправді, може бути лише об'єктом громадського контролю, а не його суб'єктом [41].

Деякі науковці визначають громадський контроль як серію заходів, які здійснюють громадяни та їхні організації для виявлення та запобігання проблемам і порушенням у державному управлінні, а також для захисту інтересів суспільства [7, с. 17]. Узагальнюючи цей погляд, інші дослідники пропонують розуміти громадський контроль як набір дій і заходів, що їх здійснюють громадяни, громадські організації та інші структури громадянського суспільства для виявлення та запобігання зловживанням з боку органів влади [54, с. 308].

Вивчаючи це явище, Т. Наливайко запропонувала розглядати громадський контроль як форму соціального контролю, що реалізується через громадські об'єднання та окремих громадян. На її думку, це важливий інструмент народовладдя та ефективний спосіб залучення людей до управління державою.

У демократичному суспільстві громадський контроль, за Т. Наливайко, є цілеспрямованим і дієвим способом впливу соціальних акторів на поведінку учасників суспільних процесів [117, с. 9].

В Україні спробували врегулювати форми та зміст громадського контролю через проєкт Закону від 30 квітня 2021 року № 5458 «Про правові та організаційні засади громадського контролю та громадського діалогу в Україні». Цей проєкт визначає громадський контроль як спосіб реалізації конституційних прав народу, що передбачає безоплатний контроль громадян, у тому числі членів політичних партій, громадських об'єднань та інших інститутів громадянського суспільства, за діяльністю органів влади та їхніх посадових осіб. Мета – перевірити, чи відповідає їхня діяльність законодавству та суспільним інтересам, а також чи дотримуються вони державної дисципліни [92].

Варто відзначити, що проєкт не охоплює питання контролю за судовою владою, але передбачає одну з форм взаємодії з судом – подання позовів для оскарження рішень або діяльності органів, що суперечать закону чи суспільним інтересам. Загалом проєкт містить 15 конкретних форм громадського контролю (звернення до органів влади, пропозиції щодо нормативних актів, запити на інформацію, громадська експертиза тощо) і дозволяє здійснювати контроль у будь-якій іншій законній формі.

Наразі громадський контроль за судовою владою в Україні реалізується через кілька ключових механізмів: відкритість судових засідань для ЗМІ та громадян; право учасників процесу вимагати відводу судді; участь присяжних у здійсненні правосуддя; роботу Громадської ради доброчесності, яка допомагає Вищій кваліфікаційній комісії суддів оцінювати відповідність суддів і кандидатів критеріям етики та доброчесності; можливість будь-якої особи подати скаргу до Вищої ради правосуддя на суддю за дисциплінарний проступок; обов'язок суддів декларувати майно та родинні зв'язки; розгляд справ за участі присяжних тощо.

Ці механізми ґрунтуються на ідеї про право народу брати участь в управлінні державними справами, зокрема у судовій сфері, та на класичному

розумінні демократії як системи, де громадяни та їхні об'єднання можуть впливати на державну владу, включаючи судову гілку [40, с. 92]. Крім того, залучення громадян до організації та діяльності судової влади є гарантією незалежності суддів від політичного тиску та забезпечує їхню відповідальність перед суспільством [101, с. 348–349].

З цих позицій, актуалізуються увага до прямої та опосередкованої форм громадського контролю, де перша виражається через безпосередню участь громадян у здійсненні правосуддя (інститути присяжних, інституту мирових суддів), а друга реалізується у формі вільного доступу громадськості до судових рішень, транспарентності судової влади, яка проявляється у відкритості та вільному доступі до судових засідань, громадському обговоренні кандидатів на посаду судді, можливості подання скарги щодо дисциплінарного проступку судді, доступності відомостей щодо майна, доходів та родинних зв'язків судді тощо.

Проте, попри наявність широкого спектру інструментів для контролю та взаємодії громадськості з судовою владою, питання громадського контролю залишається актуальним. Науковці наголошують на необхідності подальшого вивчення форм і методів такого контролю, а також розробки чітких законодавчих механізмів для його реалізації у сфері правосуддя. Це має практичне значення для підвищення ефективності судової системи та відновлення довіри суспільства до судів [100, с. 15].

П. Каблак підтримує цю позицію, зазначаючи, що гармонійна взаємодія влади та громадськості можлива лише за умов солідарності громадян, їхньої зрілості та ініціативності, наявності розвиненої мережі громадських організацій, незалежних ЗМІ та можливості брати участь у вдосконаленні судової системи [90, с. 176–177].

Громадський контроль судової влади слід розглядати як форму участі громадськості у її функціонуванні, що забезпечує оцінку роботи судів, їхньої ефективності та відповідності етичним стандартам. Предметом контролю є доброчесність суддів, прозорість судочинства, незалежність судів, процедури

добору суддів та діяльність судових органів. Важливо, що контроль не може включати позапроцесуальну перевірку рішень – це прерогатива вищих судових інстанцій. Водночас моніторинг судових процесів і рішень допускається для оцінки процедурної діяльності. Довіра суспільства до судової влади є запорукою її легітимності та ефективності, тому вдосконалення механізмів громадського контролю є критично важливим на етапі реформування судової системи [47, с. 12].

М. Вільгушинський, узагальнюючи сутність та зміст громадського контролю дійшов таких висновків: 1) громадський контроль за діяльністю судової влади на теперішній час не знайшов повного і детального нормативного врегулювання, на відміну від громадського контролю за діяльністю суб'єктів публічної адміністрації; 2) у переважній більшості випадків громадський контроль за судовою владою має неформальний характер, окрім деталізації такого контролю в межах інституту звернень громадян; 3) констатується фактична відсутність можливостей участі суб'єктів громадського контролю за судовою владою в її діяльності, на відміну від суб'єктів державного контролю; 4) громадський контроль за судовою владою радше виконує комунікаційну та корекційну функцію [9, с. 25].

Як переконуємося, вченим досить чітко сформульовано висновки, які характеризують сутність громадського контролю станом на сьогодні, а також визначено основні його недоліки, які потребують подальшої наукової розробки та розвитку нормативно-правової бази у сфері забезпечення громадського контролю за судовою владою.

Підсумовуючи підходи до аналізу феномену громадського контролю, варто зазначити таке:

по-перше, серед науковців немає єдиної думки щодо суб'єктів громадського контролю: одні вважають ними інститути громадянського суспільства (об'єднання громадян), інші – окремих громадян;

по-друге, триває дискусія про сутність громадського контролю: 1) одні бачать його як підзвітність судової влади парламенту чи недержавним

організаціям («третій сектор» і ЗМІ); 2) інші вважають його інструментом народовладдя та способом залучення населення до управління; 3) треті пропонують розглядати його як компроміс між державою та громадянським суспільством у питаннях організації судової влади й правосуддя; 4) у проєктах законів громадський контроль визначається як діяльність суб'єктів контролю, спрямована на нагляд, перевірку та оцінку роботи об'єктів контролю;

по-третє, з огляду на форми прямого й опосередкованого громадського контролю, які можна віднести до комунікативної чи інтеграційної взаємодії, класифікація його як інституційної взаємодії судової влади та громадськості може здаватися недостатньо обґрунтованою.

Проте спільним для всіх підходів є те, що результати громадського контролю гарантують незалежність суддів від політичного тиску держави, водночас слугуючи формою прямої відповідальності перед суспільством і забезпечуючи відповідність судової влади сучасним суспільним потребам.

У межах нашого дослідження, виходячи з окреслених вище проблемних питань, пропонуємо встановити, що громадський контроль за діяльністю судової влади – це сукупність нормативно визначених форм та методів опосередкованої та безпосередньої взаємодії (із настанням визначених законодавством правових наслідків) представників громадськості із судовою владою через інститути громадянського суспільства, що утворені в площині вертикальних зв'язків, з метою реалізації конституційного права громадян на участь в управлінні державними справами для гарантування незалежності, неупередженості та транспарентності судової влади.

Доцільність розгляду громадського контролю як інструменту інституційної взаємодії судової влади із громадськістю саме з таких позицій зумовлена такими чинниками:

по-перше, нормативна визначеність форм і методів, а також настання визначених правових наслідків опосередкованої та безпосередньої взаємодії представників громадськості із судовою владою є фактором, який перетворює таку взаємодію в інструмент впливу, що дозволяє досягти мети громадського

контролю, а також відрізнити таку діяльність від комунікативної взаємодії. Наприклад, надання оцінки діяльності судді в судовому засіданні з розміщенням таких матеріалів у мережі Інтернет чи ЗМІ є інформативною взаємодією судової влади та громадськості, причому підготовка таких матеріалів у встановлених законодавством формі та порядку (проведення незалежного оцінювання роботи судді) може стати елементом суддівського досьє та буде взята до уваги в майбутньому при прийнятті рішень стосовно такого судді;

по-друге, необхідність взаємодії громадськості через інститути громадянського суспільства, які функціонують у площині вертикальних зв'язків («громадськість – держава»), зумовлена необхідністю чіткого виокремлення суб'єкта правовідносин для здійснення громадського контролю на законодавчому рівні. Наприклад, проведення мітингів (демонстрацій), метою яких є висловлення думки громадськості у вирішенні конкретної справи, є інформативною взаємодією, водночас, участь громадян України, які є частиною громадськості, в інтеграційній взаємодії як присяжних дозволяє досягти мети громадянського контролю – забезпечення незалежності, неупередженості та транспарентності судової влади;

по-третє, громадський контроль як вид соціального контролю не повинен зводитися виключно до розголосу тієї чи іншої проблеми, а має бути спрямований на конструктивну взаємодію та містити реальні механізми впливу на їх розв'язання.

Окреслене вище можна охарактеризувати як саморегуляцію соціальної системи через нормативну впорядкованість взаємодії між громадськістю та судовою владою. Так утверджується соціальна відповідальність судової влади, що сприяє гармонійному розвитку її взаємовідносин із громадськістю на всіх трьох рівнях взаємодії (інформативному, інтеграційному та інституційному).

Водночас, для здійснення ефективного контролю за діяльністю будь-якого об'єкта слід бути обізнаним щодо особливостей та організаційних основ діяльності останнього. Сутність громадського контролю за судовою владою не повинна зводитись виключно до класичного розуміння терміна «контроль»,

тобто спостереження з метою перевірки відповідності законодавству рішень і дій підконтрольного об'єкта, надання їм оцінки. Доцільно розглядати його як взаємодію судової влади та громадськості через формування сталих зв'язків між ними, які мають носити комплексний характер.

Отже, нормативне закріплення дієвих форм та методів громадського контролю за судовою владою може скласти позитивний вплив на здійснення правосуддя в цілому. Останнє, вимагає новітніх теоретичних напрацювань у напрямі вдосконалення вітчизняної концепції взаємодії судової влади та громадськості.

Широкий пласт механізмів, з допомогою яких може здійснюватися громадський контроль за діяльністю судової влади, станом на сьогодні зумовлює необхідність його внутрішнього впорядкування та розподілу завдань і повноважень між суб'єктами, які можуть його здійснювати. Подальше його функціонування без такого впорядкування буде призводити до зловживань з боку окремих представників громадськості або ж інших гілок державної влади з метою здійснення незаконного впливу на діяльність судової влади або створення перешкод у належному виконанні нею своїх обов'язків.

Із цих міркувань, за доцільне вбачаємо підійти до цього питання з раніше озвучених нами пропозицій щодо необхідності створення окремого інституту громадянського суспільства для взаємодії із судовою владою – Ради правозахисних організацій України – та розподілити інструментарій здійснення громадського контролю за діяльністю судової влади між згаданим та іншими інститутами громадянського суспільства.

Справа в тім, що окремі інструменти громадського контролю за діяльністю судової влади характеризуються достатньо високим рівнем впливу на виконання останньою своїх завдань, а також на організацію її діяльності. З огляду на це, такі інструменти громадського контролю повинні бути віднесені до повноважень того інституту громадянського суспільства, який буде нести відповідальність за їх застосування та матиме можливість формування внутрішньо узгоджених правил і стандартів їх використання. Отже, пропонуємо розглядати інструменти

громадського контролю за діяльністю судової влади не тільки з позицій прямої чи опосередкованої форм участі громадськості, а й із позицій спеціального чи загального громадського контролю.

У цьому контексті, до спеціального громадського контролю будемо відносити ті інструменти (форми та методи) його здійснення, які належатимуть виключно визначеним інститутам громадського суспільства, а до інструментів загального громадського контролю ті інструменти його здійснення, які будуть притаманні всім інститутам громадянського суспільства та їх представникам.

У наукових колах сформувалися різні підходи до класифікації суб'єктів громадського контролю. Деякі дослідники пропонують включати до них: зареєстровані громадські організації, громадські ради, ЗМІ та окремих громадян України [7, с. 17]; громадські організації, ЗМІ та окремих фахівців на добровільній основі [52, с. 35]; інститути громадянського суспільства та активних громадян [105, с. 6]; активних громадян, громадські організації, інспекторів, контрольні органи та громадські ради при владних структурах [46, с. 13]. Окремо виділяють ЗМІ як спеціальний суб'єкт контролю [43, с. 99].

У цілому погоджуючись із зазначеним суб'єктним складом здійснення громадського контролю, слід зазначити таке. Розгляд окремих фізичних осіб (представників громадськості) як суб'єктів здійснення громадського контролю, на відміну від пропозицій, згідно з якими суб'єктом громадського контролю розглядають тільки громадян України, видається більш переконливим. Це зумовлено фактичним впровадженням у національну правову систему можливості залучення представників міжнародних організацій для здійснення громадського контролю за судовою владою в Україні (наприклад, участь іноземців у роботі конкурсної комісії для заміщення посад членів Вищої кваліфікаційної комісії суддів України тощо).

У національній правовій доктрині вже є пропозиції щодо класифікації суб'єктів громадського контролю за судовою владою на три групи: 1) суб'єкти загального контролю – громадяни України, іноземці, особи без громадянства, громадські організації (як зі статусом юрособи, так і без); 2) суб'єкти

спеціального контролю – медіа та журналісти; 3) суб'єкти спеціалізованого контролю – Громадська рада доброчесності, Громадська рада при Раді суддів України, Громадська рада міжнародних експертів, Етична рада [64, с. 147].

Виходячи з викладеного вище, до питань здійснення громадського контролю за судовою владою, правомірно застосувати запропоновану типологізацію суб'єктів громадського контролю, яка допомагає забезпечити чіткість та ясність при їх дослідженні. Згідно наведених суб'єктів здійснення громадського контролю можна констатувати, що їх формування відбувається шляхом інституалізації громадськості й утворення окремого інституту громадянського суспільства, через які здійснюється громадський контроль як за судовою владою в цілому (здійснюють суб'єкти загального та спеціального контролю), так і за окремим її суб'єктом (здійснюють суб'єкти спеціалізованого контролю).

У цілому підтримуючи згадану ідею, зауважимо, що, по-перше, за своєю суттю, запропоновані суб'єкти спеціалізованого контролю є радше інститутами громадянського суспільства, через які може здійснюватися громадський контроль у більш вузькій сфері інституційної взаємодії за окремим суб'єктом (окремою сферою діяльності) судової влади. Одночасно їх також можна охарактеризувати як окремі форми інтеграційної взаємодії судової влади із громадськістю, які, в разі нормативного закріплення реальних можливостей впливу на судову владу через них, набувають інституційного характеру взаємодії й постають інструментами здійснення громадського контролю.

Якщо виходити з того, що відповідні громадські ради є окремими суб'єктами здійснення громадського контролю, в такому разі в запропонованій концепції поза увагою залишаються такі форми безпосереднього громадського контролю, як інститут присяжних або мирових судів. Більше того, учасниками процесів здійснення спеціалізованого контролю можуть бути ті самі представники громадськості, яких віднесено до суб'єктів загального чи спеціального громадського контролю. З огляду на викладене, в межах нашого

дослідження, пропонується обмежитися поділом суб'єктів здійснення громадського контролю на суб'єктів загального та спеціального контролю.

Водночас перспективним із позицій подальшої наукової розробки видається предмет вивчення ролі та місця спеціальних суб'єктів громадського контролю, до яких сьогодні відносять засоби масової інформації та журналістів.

З-поміж інших суб'єктів громадського контролю їх вирізняють додаткові гарантії здійснення їх діяльності, а також виокремлення в деяких актах законодавства. Наприклад:

Законом України «Про судоустрій і статус суддів» прямо визначено можливість: 1) для журналістів – бути членами Громадської ради доброчесності або ж можливість бути запрошеним на збори суддів; 2) для представників засобів масової інформації – бути запрошеними на засідання Пленуму Верховного Суду або ж можливість бути присутніми в залі судових засідань [95];

Законом України «Про державну підтримку медіа, гарантії професійної діяльності та соціальний захист журналістів» передбачено додаткові гарантії для роботи журналістів, зокрема права: 1) вільно відвідувати приміщення органів влади, брати участь у відкритих заходах, які вони проводять, і бути прийнятими їхніми посадовцями в розумні строки, крім випадків, передбачених законом; 2) не розкривати джерела інформації чи дані, які можуть їх ідентифікувати, окрім випадків, коли це вимагається судовим рішенням на законних підставах [77];

також законом визнано злочинами певні протиправні дії проти журналістів, передбачені статтями 171, 345-1, 347-1, 348-1 Кримінального кодексу України (перешкоджання професійній діяльності, погрози чи насильство, знищення майна, замах на життя журналіста) [48].

Такий високий рівень гарантій захисту журналістів при здійсненні їх професійної діяльності зумовлений важливістю соціальної функції, яку т. зв. «четверта влада» виконує в суспільстві для розв'язання соціально-значущих проблем.

Проте, якщо розглядати громадський контроль із запропонованих нами позицій, які полягають в тому, що його здійснення не може зводитися виключно

до розголосу або ж висвітлення проблем функціонування судової влади (що є за своїм змістом комунікативною взаємодією), а повинно полягати у забезпеченні реальних можливостей впливу суб'єктів здійснення громадського контролю на судову владу в нормативно визначених порядку та формах, виникає питання доцільності віднесення журналістів (інших суб'єктів у сфері медіа) до суб'єктів здійснення спеціального громадського контролю.

Зазначене є ще одним аргументом для подальшого вдосконалення законодавства у сфері здійснення громадського контролю, який повинен передбачати функціонування суб'єктів здійснення спеціального громадського контролю за судовою владою, до сфери повноважень яких буде віднесено можливість використання інструментів спеціального громадського контролю, поряд із функціонуванням суб'єктів здійснення загального громадського контролю, яким доступні інструменти здійснення загального громадського контролю. Це зумовлюється високим рівнем впливу деяких можливих інструментів спеціального громадського контролю на діяльність судової влади, а також підвищенням ризиків для тих представників громадськості, які наділені такими повноваженнями. Крім цього, зазначене є ще одним підтвердженням актуальності запровадження функціонування окремого інституту громадянського суспільства для взаємодії із судовою владою на інституційному рівні взаємодії, про який ми згадували раніше, який також потребуватиме визначення на законодавчому рівні відповідних гарантій належного здійснення своєї діяльності та захисту з боку держави.

Отже, для дослідження питань інституційної взаємодії судової влади та громадськості у формі громадського контролю пропонуємо встановити, що такими суб'єктами є:

насамперед, інститути громадянського суспільства, які включають: 1) об'єднання громадян, зареєстровані у встановленому законодавством порядку; 2) недержавні засоби масової інформації; 3) Раду правозахисних організацій України (наразі не створено). Інститути громадянського суспільства, що здійснюють громадський контроль за судовою владою додатково можуть

характеризуватися за ознакою здійснення загального (об'єднання громадян) або спеціального (недержавні ЗМІ та РПО України) громадського контролю.

окремі фізичні особи, які є представниками тої чи іншої громадськості, які через інститути громадянського суспільства здійснюють функції громадського контролю за судовою владою.

Для здійснення розподілу інструментів громадського контролю, які можуть бути притаманні як суб'єктам спеціального, так і загального громадського контролю, спершу необхідно виокремити об'єкти та можливі напрями здійснення громадського контролю за судовою владою, що будуть зумовлювати їх природу та спрямованість впливу на діяльність судової влади.

У відносинах взаємодії судової влади та громадськості, серед об'єктів громадського контролю виокремлюють: 1) сферу функціонування суддівського корпусу (судді місцевих, апеляційних, вищих спеціалізованих судів, Верховного Суду); 2) організаційно-адміністративну сферу функціонування судової влади (апарати судів всієї системи судоустрою, Державна судова адміністрація України, Вища кваліфікаційна комісія суддів України, Вища рада правосуддя); 3) сферу функціонування органів суддівського самоврядування (збори суддів різних рівнів, Рада суддів України, з'їзд суддів України) [64, с. 150 - 151].

Чітке визначення об'єктів громадського контролю дозволяє виділити його основні напрями. До них належать: 1) контроль за дотриманням суддями та іншими учасниками судової системи принципів судочинства, належним виконанням завдань правосуддя та дотриманням правових норм; 2) контроль за забезпеченням незалежності судової влади, її відповідальністю перед суспільством, а також за професійною етикою та доброчесністю суддів; 3) перевірка дотримання законодавства про запобігання корупції суддями, а також коректності подання ними декларацій про родинні зв'язки, доброчесність та майновий стан; 4) контроль за процедурами добору кандидатів на посади суддів, проведенням кваліфікаційних іспитів і оцінювання, а також за функціонуванням Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи [64, с. 151].

Враховуючи норми Закону України «Про судоустрій і статус суддів», які передбачають, що правосуддя в Україні здійснюють незалежні та неупереджені суди, де справи розглядаються або одним суддею, або колегією суддів, або за участі присяжних (залежно від процесуальних вимог), постає потреба вдосконалення системи напрямів громадського контролю за судовою владою.

Мова йде про одну з форм безпосереднього здійснення громадського контролю, яка передбачає залучення до здійснення правосуддя такого інституту громадянського суспільства, як присяжні. Крім цього, цей напрям здійснення громадського контролю також може включати й інститут мирових суддів.

Це зумовлює виокремлення такого напрямку громадського контролю, як участь громадськості у здійсненні правосуддя. Слід зауважити, що такий напрям громадського контролю, який забезпечується через інститути присяжних та мирових суддів, за своєю формою є інтеграційною взаємодією судової влади із громадськістю, проте за змістом, а також спрямованістю та результатами функцій, що ними виконуються, – інституційною взаємодією судової влади із громадськістю.

Враховуючи сутність наведених вище напрямів громадського контролю за судовою владою, можна засвідчити можливість їх спрямованості на майже кожену групу об'єктів громадського контролю, за винятком четвертого та запропонованого нами (участь громадськості у здійсненні правосуддя) напрямів громадського контролю, який характеризується вузькою спрямованістю виключно на сферу функціонування суддівського корпусу.

Пропонуємо деталізувати перелік інструментів громадського контролю за судовою владою з урахуванням основних напрямів здійснення громадського контролю, розподіливши їх на інструменти загального й спеціального громадського контролю.

Інструментами загального громадського контролю, які можуть бути притаманні всім інститутам громадянського суспільства та громадськості в цілому, є:

1) звернення із заявою, скаргою чи пропозицією відповідно до Закону України «Про звернення громадян» або із запитом на доступ до публічної інформації у порядку, визначеному Законом України «Про доступ до публічної інформації». Згаданими законами України передбачено широкий спектр можливостей для громадськості впливати (реагувати) на дії (бездіяльність) органів державної влади в цілому та судової влади зокрема, серед яких: встановлені строки розгляду звернень (запитів на інформацію); наслідки неналежного розгляду таких звернень тощо;

2) звернення до відповідної дисциплінарної палати Вищої ради правосуддя зі скаргою про дисциплінарний проступок судді. Зазначене право будь-якої особи, передбачене статтею 107 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», є важливим інструментом громадського контролю, який повинен бути доступний кожній особі. Водночас, окремі положення законодавства, пов'язані з наслідками реалізації цього права, потребують удосконалення. Так, невиправданою видається норма абзацу другої частини п'ятої статті 84 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», згідно з якою ВККС має право зупинити проведення кваліфікаційного оцінювання судді, стосовно якого здійснюється дисциплінарне провадження. Наслідком зупинення кваліфікаційного оцінювання може стати унеможливлення участі такого судді, вина якого не доведена, в конкурсі на зайняття посади. Отже, створено суттєві ризики для зловживання цим правом із метою перешкоджання професійній діяльності судді.

Виключення зазначеної норми із законодавства України цілком виправдане з огляду на те, що під час проведення кваліфікаційного оцінювання передбачено формування суддівського дос'є, яке містить, зокрема інформацію про кількість скарг на дії судді, а також кількість дисциплінарних проваджень та їх результати, що є достатнім для врахування під час проведення кваліфікаційного оцінювання;

3) проведення громадського моніторингу діяльності судової влади. Такий вид громадського контролю ще не набув нормативного визначення в актах

законодавства. Водночас досить поширений і популярним серед представників громадськості. Він включає широкий спектр дій, починаючи від моніторингу декларацій (родинних зв'язків; доброчесності; особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування) суддів, закінчуючи моніторингом питань фінансування судів, що здійснюється через Державну судову адміністрацію України.

Водночас така діяльність ще має хаотичний і невпорядкований характер, а за своїм змістом є радше комунікативною взаємодією громадськості із судовою владою у формі інформування, оскільки законодавством не встановлено правових наслідків проведення таких заходів. Як правило, представники громадськості здійснюють публікування таких матеріалів у засобах масової інформації або мережі Інтернет.

Перетворення цієї діяльності в інструмент громадського контролю потребує нормативного визначення такої діяльності та встановлення правових наслідків її реалізації, що пропонується здійснити шляхом закріплення в законодавстві положень, згідно з якими: по-перше, установити, що громадський моніторинг може здійснюватися будь-якою особою або об'єднаннями громадян, за результатами чого, складається лист проведення громадського моніторингу судової влади, встановленої форми; по-друге, такий лист громадського моніторингу може бути надісланий до Ради правозахисних організацій України для аналізу та публікування на офіційному сайті; по-третє, в разі, якщо за результатом аналізу інформації, викладеної в листі громадського моніторингу, буде встановлено достатність підстав для вжиття заходів реагування спеціального громадського контролю, – визначити обов'язок для Ради правозахисних організацій України повідомити про вжиття таких заходів, або відмову у вжитті таких заходів.

Так забезпечено саморегуляцію громадянського суспільства на горизонтальному рівні та створено механізм, за якого буде можливо забезпечити найбільшу ефективність громадського впливу на діяльність судової влади без

чинення надмірного та деструктивного тиску на неї, а також впорядковано діяльність громадськості зі здійснення громадського моніторингу;

4) участь у здійсненні правосуддя як присяжних або мирових суддів. Як уже зазначалося, за своєю формою така участь громадськості у здійсненні правосуддя є інтеграційною взаємодією, проте водночас й одним з найбільш ефективних та відповідальних інструментів громадського контролю, коли громадськість наділяється найбільшим обсягом повноважень для впливу на реалізацію основного завдання судової влади – здійснення правосуддя. Очевидно, що така участь громадськості у здійсненні правосуддя передбачає визначені законодавством обмеження, вимоги до осіб, які можуть виступати в такій ролі, а також випадки, за яких вони залучаються до цієї діяльності, проте цей інструмент громадського контролю, навіть за таких обставин, дозволяє залучити достатньо широкі кола громадськості. З огляду на викладене, а також природу участі громадськості у здійсненні правосуддя, цей інструмент по праву може бути віднесений до інструментів загального громадського контролю;

5) участь у діяльності інститутів громадянського суспільства з обмеженою компетенцією, які утворено в установленому законодавством порядку для сприяння судовій владі у виконанні покладених на неї завдань (Громадська рада доброчесності, Громадська рада при Раді суддів України, Громадська рада міжнародних експертів, Етична рада).

До інструментів спеціального громадського контролю, які можуть використовуватися окремими інститутами громадянського суспільства, пропонуємо віднести:

1) участь у діяльності інститутів громадянського суспільства з обмеженою компетенцією, які утворено в установленому законодавством порядку для сприяння судовій владі у виконанні покладених на неї завдань (Громадська рада доброчесності, Громадська рада при Раді суддів України, Громадська рада міжнародних експертів, Етична рада). Зазначений інструмент громадського контролю одночасно належить як до загального, так і до спеціального. Можливість для будь-якого представника громадськості брати в установленому

порядку участь у роботі державних органів є невід'ємним правом громадянина. Водночас існує необхідність впорядкування питань такої участі громадськості з наданням переваги саме тим її представникам, які мають відповідний досвід та знання для здійснення найбільш ефективного впливу на об'єкт громадського контролю. З цих міркувань, пропонується забезпечити можливості участі в здійсненні такого громадського контролю для всіх представників громадськості, проте перевагу у формуванні персонального складу зазначених інститутів громадянського суспільства надати спеціалізованому інституту громадянського суспільства, призначеного для взаємодії із судовою владою, – Раді правозахисних організацій України;

2) громадський запит – форма звернення Ради правозахисних організацій України до державного органу, підприємства, установи, організації, незалежно від форми власності, їх посадових (службових осіб) із метою отримання інформації, необхідної для виконання покладених на згадану Раду завдань. Така форма звернення потребує нормативного закріплення в законодавстві із встановленням розумних строків його опрацювання, але не більше, ніж 5 робочих днів для надання відповіді на таке звернення, а також встановленням юридичної відповідальності для суб'єктів, які порушують такі строки або надають неповну чи недостовірну інформацію на таке звернення.

Запровадження в національну правову систему такого інструменту громадського контролю надасть громадянському суспільству, яке опікується проблемами функціонування судової влади, дієвий механізм реалізації своїх повноважень. З допомогою цього інструменту громадськість матиме можливість оперативно збирати інформацію, каталогізувати її, аналізувати і приймати рішення щодо подальших напрямів впливу для розв'язання проблеми, що виникає;

3) громадський протест – інструмент громадського контролю, який передбачає письмове висловлення громадського протесту Радою правозахисних організацій України стосовно дій, бездіяльності об'єкта контролю. В разі висловлення такого громадського протесту може призупинятися дія рішень, які

ухвалюються суб'єктами організаційно-адміністративної сфери функціонування судової влади (апарати судів всієї системи судоустрою, Державна судова адміністрація України, Вища кваліфікаційна комісія суддів України, Вища рада правосуддя) та сфери функціонування органів суддівського самоврядування (збори суддів різних рівнів, Рада суддів України, з'їзд суддів України).

До правових наслідків висловлення громадського протесту у сфері функціонування ВККС може бути віднесено можливість зупинки проведення кваліфікаційного оцінювання судді, стосовно якого здійснюється дисциплінарне провадження, замість норми, яка передбачає такий правовий наслідок, у разі здійснення дисциплінарного провадження стосовно судді.

Крім цього, з допомогою такого інструменту може бути забезпечено можливості впливу на організаційне забезпечення роботи суду, яке здійснюється апаратами відповідних судів, зокрема, щодо організації: фіксування судового процесу (судових засідань) технічними засобами; розробки проєктів штатного розпису та кошторису витрат на утримання відповідного суду; забезпечення належних умов праці суддів та працівників апарату суду тощо.

Зазначимо, що важливим правовим наслідком висловлення громадського протесту повинен стати обов'язок проведення громадського діалогу з питання, стосовно якого висловлено протест. Дія рішення відповідного суб'єкта не може бути призупинена на невизначений строк. З огляду на це та з метою забезпечення належної роботи судової влади, пропонується встановити призупинення дії відповідного рішення на період до проведення громадського діалогу, який належить провести в найкоротший строк;

4) погодження із громадськістю проєктів законодавчих актів з питань внесення змін до законодавства України щодо організації судової влади та здійснення правосуддя. Такий інструмент громадського контролю повинен передбачати обов'язкове погодження проєктів законодавчих актів з питань внесення змін до законодавства України щодо організації судової влади та здійснення правосуддя із Радою правозахисних організацій. У такий спосіб буде забезпечуватися врахування думки громадськості під опрацювання відповідних

проектів актів, а також буде створено механізм балансування між інтересами законодавчої, судової гілок влади та суспільства.

Цілком очевидний той факт, що перспективи розвитку як інструментів загального, так і спеціального громадського контролю у сфері функціонування судової влади мають значний потенціал для подальшого вдосконалення. При цьому в ході їх розробки потрібно забезпечити стійкий баланс між інтересами громадянського суспільства та судової влади, на яку покладено виконання одного з найбільш важливих завдань у державі – здійснення правосуддя.

Наділення Ради правозахисних організацій України повноваженнями щодо застосування інструментів спеціального громадського контролю враховуючи їх важливість і серйозність правових наслідків, потребує закріплення в актах законодавства спеціального правового статусу для представників зазначеної Ради, а також гарантій належного виконання ними своїх обов'язків, подібних до тих, що визначені для журналістів (безперешкодне відвідування приміщень суб'єктів владних повноважень, право не розкривати джерело інформації, юридична відповідальність за перешкоджання діяльності журналіста тощо). Отже, повинен забезпечуватися не тільки правовий захист представників Ради правозахисних організацій України, а й створено умови для ефективного виконання ними своїх обов'язків.

Висновки до 3-го розділу

Узагальнюючи результати дослідження за розділом третім, можна зробити такі висновки.

1. Реформування судової влади залежить від її взаємодії з громадськістю, адже довіра суспільства є ключем до ефективності змін. Ставлення громадськості до судів визначає успіх реформ, а інституалізація громадськості через нормативно закріплені механізми забезпечує сталу взаємодію. Це сприяє взаємній підтримці судової влади та громадськості, контролю за діяльністю судів і розширенню доступу до правосуддя, зміцнюючи

демократичні принципи. Інституалізація перетворює ситуативні об'єднання на суб'єкти правовідносин, підвищуючи легітимність судової системи.

2. Інституалізація громадськості, створюючи сталі суб'єкти правовідносин, є основою громадянського суспільства і показником демократичного розвитку. У тексті підкреслюється, що нормативні механізми, такі як інститут присяжних, мирових суддів, Ради правозахисних організацій України дозволяють громадськості систематично впливати на судову владу. Це забезпечує контроль (наприклад, через участь у судових процесах, процесах моніторингу діяльності суддів), підтримку судів і доступ до правосуддя, формуючи мережу інститутів, що слугують посередниками між суспільством і державою.

3. Дискусії про співвідношення “громадськості” і “громадянського суспільства” показують їхню складність: громадськість – здебільшого ситуативне об'єднання, а громадянське суспільство – мережа інститутів, що виникають через інституалізацію. Пропонується розглядати громадянське суспільство як результат цього процесу, що сприяє співпраці (через дорадчі органи), контролю (моніторинг суддів) і доступу до правосуддя, зміцнюючи верховенство права.

4. Інститути громадянського суспільства (громадські організації, ЗМІ тощо) відіграють ключову роль у впливі на судову владу завдяки нормативним механізмам. У тексті зазначається, що їхня діяльність (наприклад, моніторинг судів чи участь присяжних) підтримує судову систему, забезпечує контроль і розширює доступ до правосуддя. Це дозволяє уникнути декларативності, надаючи реальні важелі впливу, що є основою демократичного правосуддя.

5. Громадський контроль через інститути громадянського суспільства гарантує незалежність і прозорість судів, уникаючи позапроцесуального втручання. У дисертації підкреслюється, що контроль (наприклад, моніторинг доброчесності) підтримує суди, підвищує довіру і розширює доступ до правосуддя. Він не зачіпає судові рішення, зберігаючи баланс між впливом і незалежністю судів.

6. Розподіл контролю на загальний (наприклад, звернення громадян) і спеціальний (протест) впорядковує вплив громадськості на судову владу. У тексті підкреслюється, що це сприяє співпраці, ефективному нагляду і доступу до правосуддя, уникаючи зловживань (наприклад, незаконного тиску на суддів), що забезпечує стабільність судової системи.

7. Створення спеціального інститут громадянського суспільства для взаємодії із судовою владою у вигляді Ради правозахисних організацій України підвищить ефективність контролю і координацію взаємодії з судами. У дисертації зазначається, що Рада координуватиме громадськість, застосовуватиме спеціальний контроль із нормативно визначеними правовими наслідками (наприклад, громадські запити, громадські протести) і забезпечуватиме підтримку, контроль та доступ до правосуддя, уникаючи деструктивного тиску й зміцнюючи верховенство права.

ВИСНОВКИ

У дисертації детально розглянуто багатогранну тему взаємодії судової влади і громадськості. На підставі ґрунтовного аналізу теоретичних та практичних основ функціонування судової влади комплексно представлено концепт взаємодії судової влади і громадськості, визначено їх ідейно-практичну значущість для української держави в умовах розбудови громадянського суспільства. Дослідження охоплює цілий ряд ключових аспектів, відповідно до структури роботи, отримані наукові результати підтверджують актуальність теми та відображаються у таких висновках:

1. Запорукою становлення та стабільного розвитку правової держави, однією з ознак демократичності суспільства є авторитетна та незалежна судова влада. Значних результатів у цьому процесі можна досягти тільки завдяки синергії, взаємодії громадськості та судової влади, формуванню дієвого механізму громадського контролю за її діяльністю. Завдяки судовій владі у суспільстві забезпечується збалансованість та рівновага між правами та обов'язками громадян, уникнення беззаконня та забезпечення справедливості.

Важливим аспектом взаємодії судової влади та громадськості є створення механізмів, які забезпечують прозорість судового процесу, підвищують довіру до правосуддя та сприяють участі громадян у правовому просторі. Це передбачає не тільки інформування населення про діяльність судів, але й можливість громадян брати участь у різних аспектах судової практики. Основними проявами взаємодії є відкритість судових засідань, надання судових рішень у публічний доступ. Важливим елементом визнається також діяльність громадських організацій, які можуть здійснювати моніторинг судової влади, оцінювати відповідність судових рішень міжнародним стандартам прав людини та громадянських свобод. Судові реформи залежать від громадської підтримки та залучення громадськості до обговорення всіх важливих змін. Взаємодія між судовою владою та громадськістю забезпечує баланс між державними інтересами та правами громадян.

2. В процесі зростання значення демократичних цінностей у суспільстві, громадськість стала важливим інструментом для забезпечення якості правосуддя. Вона має можливість впливати на розвиток судової системи через участь у громадських слуханнях, ініціативи щодо змін у законодавстві та активне обговорення проблем судочинства. Крім того, громадськість відіграє важливу роль у моніторингу діяльності суддів, що дозволяє забезпечити ефективний контроль за їхньою етичною поведінкою і уникнути корупційних ризиків, підвищуючи таким чином рівень довіри до судів. Зв'язок між громадськістю та судовою владою є двостороннім: з одного боку, громадськість вимагає справедливості та об'єктивності від суддів, а з іншого – судова влада, реагуючи на запити суспільства, має можливість покращити свою ефективність та відповідальність. Цей процес потребує взаємної поваги та зваженості.

У площині взаємодії громадськості та судової влади доцільно створити єдиний несуперечливий термінологічний апарат, виробити загальні базові правові поняття для їхнього однозначного розуміння та застосування у теорії і в практиці. Визначення судової влади, як самостійної гілки влади, що належить судам, які утворюють єдину судову систему, цілісність цієї системи забезпечується єдиними засадами організації та діяльності судів, а головними завданнями є вирішення на основі закону соціальних конфліктів між державою та громадянами, самими громадянами, громадянами та юридичними особами; юридичними особами між собою; контроль за конституційністю законів; захист прав громадян в їх відносинах з органами виконавчої влади та посадовими особами, контроль за дотриманням прав громадян при розслідуванні злочинів та проведенні оперативно-розшукової діяльності, встановлення найбільш значущих юридичних фактів, потребує ряду уточнень. В першу чергу, у даній дефініції варто замінити термін «громадяни» у всіх відмінках і числах на термін «фізичних осіб», що більшою мірою відповідатиме положенням Конституції України (ст. 55) та розширить коло суб'єктів, яких стосується визначення. По-друге, судова влада не може здійснювати контроль за конституційністю законів, оскільки відповідно до Основного Закону (ст. 147) це є виключною

компетенцією Конституційного Суду України, який не входить до системи судоустрою України, визначеної Законом України «Про судоустрій та статус суддів» (ст. 17) та наділений зовсім іншими повноваженнями, відмінними від здійснення правосуддя.

3. Для визначення поняття «громадськість» у контексті функціонування судової влади, важливою видається така понятійна конструкція, яка охоплює найширше коло суб'єктів (певного прошарку соціально активного населення), які на добровільних засадах беруть участь у вирішенні певних проблем державного життя. Поняття «громадськість» у науковій літературі розглядається, здебільшого, під кутом національного законодавства тієї чи іншої країни, що позначається на суттєвому обмеженні його змістовного наповнення. Сучасні процеси глобалізації суспільства, міждержавної кооперації потребують перегляду поглядів на визначення поняття «громадськість» та його типологію.

Доцільно поділяти громадськість за ступенем юридичного зв'язку із державою на: громадян; іноземців та осіб без громадянства; змішану. Це сприятиме структурованості подальших наукових розробок в питаннях взаємодії громадськості з судовою владою, а також значно поглибить зміст такої взаємодії. Громадські кола в суспільстві характеризуються спільністю їх інтересів, що може мати вплив на значну частину суспільства. У цьому ракурсі логічно поділяти громадськість на активну (частина суспільства, яка активно приймає участь у його житті та житті держави) та пасивну (тобто, ту, яка не приймає активної участі в житті суспільства і держави, однак така діяльність буде мати вплив на їх приватні інтереси), що є важливим доповненням до класичної типології громадськості на організовану та неорганізовану.

В контексті взаємовідносин громадськості із судовою владою доцільно визначати поняття «громадськість» як будь-яку групу людей, яка складається з окремих осіб і організацій, що діють згідно із національним законодавством або практикою, об'єднаних за певних обставин спільним інтересом для його захисту, які у взаємодії із судовою владою: 1) своїми діями приймають активну участь в житті суспільства та держави; або 2) на чії свободи, права, інтереси, обов'язки,

можливості їх реалізації можуть вплинути або впливають рішення (дії, бездіяльність) судової влади, її посадових і службових осіб. Таким чином, зміст взаємовідносин судової влади і громадськості постає як комплекс зв'язків, взаємних прав та обов'язків, що формуються в процесі їх взаємодії.

4. Ефективність взаємодії судової влади та громадськості напряму залежить від форм, в яких вона може здійснюватися. Це позитивно впливає на якість сервісної функції, яку забезпечує судова влада у суспільстві. Ефективна взаємодія може бути забезпечена через сталий її розвиток та набуття діалогового характеру, що особливо важливо в умовах національних реалій механізму взаємодії судової влади та громадськості. Форми взаємодії судової влади та громадськості потребують застосування збалансованого підходу, закріпленого у відповідних правових нормах, що сприятиме балансу повноважень, позитивно впливатиме на незалежність суддів та суду. Взаємодія, фундаментом якої виступає діалог дозволяє подолати відстань непорозуміння між судовою владою та громадськістю, об'єднати зусилля судової влади і громадськості для забезпечення якісної сервісної функції, яку здійснює судова влада.

Важливими виступають і зворотні напрямки взаємного впливу судової влади на громадськість. Судова влада, в свою чергу, впорядковує суспільні відносини у процесі здійснення правосуддя, розглядає і вирішує спори за зверненнями громадян та юридичних осіб, гарантуючи законність і правопорядок; забезпечує кожному право на справедливий суд та повагу до інших прав і свобод гарантованих Конституцією та законами України; здійснює правоінтерпретаційну функцію, даючи роз'яснення рекомендаційного характеру з питань застосування законодавства на основі узагальнення судової практики; виявляє повагу до всіх, хто постає перед судом чи звертається до суду, надає якісні послуги; підвищує правосвідомість, правову культуру громадян, формує знання про права, їх захист.

Необхідність удосконалення механізму взаємодії судової влади із громадськістю потребує суттєвого корегування. Варто структурувати взаємовідносини судової влади та громадськості за допомогою їх поділу на

відповідні рівні взаємодії з урахуванням характеру та напрямів впливу учасників взаємодії. Змістом взаємовідносин судової влади та громадськості є комплекс зв'язків, взаємних прав та обов'язків, що формуються в процесі їх взаємодії та на найвищому етапі свого еволюційного розвитку набувають нормативно закріплених форм. Рівнями взаємодії судової влади та громадськості постають: 1) рівень комунікативної взаємодії, який виявляється в інформуванні, консультуванні та діалозі; 2) рівень інтеграційної взаємодії, який включає в себе партнерство; 3) рівень інституційної взаємодії, який включає в себе громадський контроль за діяльністю судової влади.

Механізми взаємодії, якими послуговуються судова влада і громадськість, можуть одночасно застосовуватися на декількох рівнях їх взаємодії. Якісно організована взаємодія на нижчих рівнях відкриває можливості еволюційного розвитку таких взаємовідносин на вищому рівні громадської участі в діяльності судової влади. Взаємодія на вищому рівні потребує міцного фундаменту на попередньому. Рівні взаємодії судової влади та громадськості співвідносяться як процес, форма та засоби досягнення поставленої мети: комунікативна взаємодія (інформування, консультування, діалог) є процесом, інтеграційна взаємодія (партнерство) постає формою участі громадськості у діяльності судової влади, а інституційна взаємодія (громадський контроль) – засобом досягнення поставленої мети.

5. Комунікація між учасниками взаємодії судової влади та громадськості на першому фундаментальному рівні взаємодії – комунікативному – виступає основою, на якій будуються будь-які взаємовідносини. Саме на цьому рівні взаємодії закладається підґрунття для оптимального розвитку взаємовідносин на інтеграційному та інституційному рівнях. Побудова стабільних зв'язків між судовою владою та громадськістю на комунікативному рівні, який включає в себе інформування, консультування та діалог, забезпечуватиме належне розв'язання проблемних питань шляхом кристалізації консенсусних та збалансованих рішень в інтеграційних та інституційних процесах взаємодії. В основі комунікативної взаємодії судової влади та громадськості закладено

широкий набір комунікаційних інструментів та глибинних процесів, які впливають на рівень їх взаємної довіри та співпраці. Комунікація набуває конкретної форми в залежності від ступеня її інтерактивності, а також наявності необхідних атрибутивних характеристик учасників комунікації.

Ментальний вимір комунікації полягає в можливості сприйняття та правильного (невикривленого) розуміння інформації учасниками комунікації. Передумовами належної організації комунікації в ментальному вимірі є володіння судовою владою та громадськістю необхідними атрибутивними характеристиками, які дозволять побудувати якісну комунікацію та уникнути непорозумінь в ході їх спільної взаємодії. Такими характеристиками для судової влади є високий рівень її транспарентності, а для громадськості – високий рівень її правової культури та правової активності. Судова влада відіграє провідну роль у питаннях підвищення рівня правової культури громадськості та її правової активності, яка сприятиме утвердженню закону і справедливості у суспільному житті.

6. Комунікативна взаємодія судової влади та громадськості є важливим аспектом функціонування правової системи, вона забезпечує прозорість діяльності судів, сприяє формуванню довіри до правосуддя. Інформування громадськості про хід судових справ, надання доступу до судових рішень, а також підтримка відкритих судових засідань є необхідними для створення демократичної правової держави. Тому комунікація між судовими інституціями та громадянами має на меті не лише юридичне інформування, але й підвищення правової культури населення. Сучасне інформаційне суспільство сприяє доступності широкого спектру інструментів, які дозволяють комунікувати судовій владі та громадськості.

Взаємодія судової влади та громадськості на комунікативному рівні полягає у взаємному обміні інформацією між ними у вигляді повідомлень, що являє собою процес комунікації. Обмін такими повідомленнями здійснюється з допомогою засобів комунікації, які умовно поділяються на п'ять основних груп: засоби масової інформації; цифрові сервіси соціальної взаємодії; безпосередня

особистісна взаємодія; громадські консультативні ради (дорадчі) органи, утворені при суб'єктах судової влади; комунікація в порядку, визначеному процесуальним законодавством під час розгляду судами справ.

Комунікативна взаємодія потребує діалогового характеру та створення належних умови для ефективної співпраці судової влади із громадськістю. Це досягається за допомогою: по-перше, створення умов для правильного розуміння контексту комунікації всіма учасниками такого процесу; по-друге, забезпечення проактивності судової влади в інформуванні про свою діяльність, а також залучення представників судової влади (суддів, працівників суду тощо) до безпосередньої комунікації із громадськістю; по-третє, нормативного визначення організаційних засад комунікативної взаємодії судової влади із громадськістю.

Нормативне визначення організаційних засад комунікативної взаємодії судової влади із громадськістю потребує серйозної уваги. Управління комунікативною взаємодією судової влади із громадськістю може бути забезпечено шляхом затвердження З'їздом суддів України Концепції комунікативної взаємодії судової влади, в якій буде окреслено основні принципи та цілі комунікативної діяльності судової влади. Координація комунікативної взаємодії судової влади та громадськості, а також опрацювання змін та доповнень до Концепції може здійснюватися через Раду суддів України. Контроль виконання, аналіз практики застосування та методичне забезпечення виконання положень згаданої Концепції може бути покладено на Державну судову адміністрацію України. З огляду на необхідність науково-теоретичного забезпечення такої діяльності, а також здійснення підготовки суддів та інших працівників судової влади з питань комунікативної взаємодії із громадськістю в Національній школі суддів України повинні бути запроваджені відповідні курси підготовки (підвищення кваліфікації) із зазначених питань. Впровадження такої системи комунікативної взаємодії судової влади та громадськості із збереженням інструментів керованості цими процесами в єдиній ієрархічній структурі дозволить значно підвищити рівень транспарентності судової влади, довіри до

неї з боку суспільства, а також її спроможності до інтеграційної та інституційної взаємодії.

Для забезпечення ефективної комунікації між судами та громадськістю, ЗМІ та іншими стейкхолдерами на регіональних або міжрегіональних рівнях запропоновано утворювати судові інфо-медіа центри рішеннями Ради суддів України після консультацій із державною судовою адміністрацією України. Головною установою для організації цієї діяльності повинен стати загальнодержавний інфо-медіа центр судової влади при Раді суддів України, завданням якого буде сприяння популяризації судової влади, освітлення актуальних судових справ, а також надання роз'яснень громадянам їх прав та обов'язків.

7. Правові основи інтеграційної взаємодії базуються на принципах добровільності, взаємної вигоди та правової визначеності. Це сприяє створенню стабільної юридичної бази для ефективної співпраці між суб'єктами. Правовий механізм інтеграції дозволяє знижувати правову невизначеність та сприяє чіткій координації між сторонами. Одним із важливих аспектів правових основ інтеграції є визначення правового статусу партнерів. Законодавчі акти повинні забезпечувати необхідні умови для реалізації прав і обов'язків кожної зі сторін. Загалом, правові основи інтеграційної взаємодії судової влади та громадськості створюють умови для формування прозорого, ефективного та сталого співробітництва. Вони сприяють розвитку економічних, політичних та соціальних зв'язків, а також забезпечують правову захищеність та стабільність у сфері партнерства. Правове регулювання такої взаємодії має бути гнучким та адаптованим до змінюваних умов, щоб підтримувати ефективність в умовах глобалізації та інтеграційних процесів.

Інтеграційною взаємодією судової влади та громадськості є їх об'єднання в нормативно визначених формах для виконання завдань, здійснення функцій, передбачених для судової влади або ж здійснення впливу на її діяльність, що передбачає партнерство. Формами інтеграційної взаємодії судової влади та громадськості, в свою чергу є: громадські ради, що утворюються для

забезпечення організаційної діяльності судової влади; залучення представників громадськості в якості експерта в ході розгляду судових справ; інститут присяжних; інститут мирового судді.

В межах однієї форми інтеграційної взаємодії судової влади із громадськістю можуть відбуватися як суто комунікативна їх взаємодія (тобто, консультування з тих чи інших питань або діалог із громадськістю при вирішенні завдань судовою владою) так і забезпечуватися елементи громадського контролю, який відноситься до інституційного рівня взаємодії. Іншою особливістю інтеграційної взаємодії судової влади та громадськості є обмеженість кола суб'єктів із якою така взаємодія може відбуватися. Таким чином, інтеграційна взаємодія судової влади та громадськості є формою їх співпраці, через яку забезпечується їх діалогова комунікативна взаємодія та створюються умови для впливу на діяльність судової влади шляхом здійснення громадського контролю.

8. Інститут присяжних є найвищою формою безпосередньої участі народу у здійсненні правосуддя, однією з форм партнерства та інструментом досягнення справедливості. В Україні здійснюється пошук гармонійної та збалансованої моделі суду присяжних, його інтеграції в національні системи здійснення правосуддя. Саме можливість участі громадськості у здійсненні правосуддя легітимізує судову владу, є невід'ємним атрибутом системи управління, заснованої на демократичних ідеях та принципах. Важливо створити дієвий механізм інтеграційної взаємодії судової влади та громадськості, що сприятиме росту взаємної довіри судової влади (й державної влади в цілому) та громадськості, в тому числі, через інститут присяжних.

Центральною ідеєю в питаннях гармонійної інтеграційної взаємодії судової влади і громадськості в частині функціонування суду присяжних, може стати забезпечення балансу між незалежністю присяжних, судової влади та дотриманням прав підсудних. Пошук дієвих інструментів можливої інтеграційної взаємодії судової влади та громадськості повинен бути зумовлений вирішенням основних проблем функціонування суду присяжних.

Принципи функціонування збалансованої моделі інтеграційної взаємодії судової влади та громадськості через інститут присяжних, а також нормативно закріплені процедури їх взаємодії під час розгляду справ, повинні бути спрямовані на підвищення якості та справедливості судових рішень та забезпечення присяжних юридичним інструментарієм з боку професійних суддів. Запровадження розширеного складу суду присяжних (принаймні дев'яти присяжних та трьох професійних суддів), який прийматиме рішення про винуватість підсудного кваліфікованою більшістю голосів (принаймні шести присяжних та двох професійних суддів) може стати моделлю функціонування суду присяжних, яка б дозволила забезпечити гармонійне поєднання сильних сторін всіх учасників процесу для досягнення спільної мети – забезпечення справедливості в суспільстві. Судовий розгляд справ судом присяжних повинен забезпечувати баланс між незалежністю присяжних, судової влади та дотриманням прав підсудних.

9. Вершиною інтеграційної взаємодії між судовою владою та громадськістю є роль мирових суддів у вирішенні спорів між громадянами. Вирішення спорів громадськістю у мировому суді не тільки розвантажує судову систему від малозначних справ та створює можливості швидкого доступу до відновлення справедливості, а також дозволяє громадськості на практиці реалізувати навички, досвід, здобутий в результаті комунікації із судовою владою на попередніх рівнях взаємодії. Саме інститут мирового суду дозволяє створити умови для спільної відповідальності судової влади та громадськості за правопорядок в інших сферах суспільного буття, крім вирішення справ про вчинення найбільш небезпечних злочинів.

Механізм взаємопідтримки судової влади і громадськості через інститут мирових судів гарантує наближеність до потреб громадськості на місцях та задоволення місцевих потреб суспільства. На території сучасної України, інститут мирового суду не отримав сталих традиції функціонування та фундаментального укорінення в суспільстві. Проте, вже перевірені часом переваги мирового суду, видаються значним фундаментом для балансування

судової влади та забезпечення її стійкого зв'язку із громадськістю. Необхідно запровадити ефективну систему підготовки мирових суддів до виконання покладених перед ними завдань, яка передбачатиме можливості передачі інституційного досвіду судової влади мировим суддям.

Якісно організована комунікація судової влади та громадськості на нижчих рівнях взаємодії повинна ставати базисом для побудови такої взаємодії на вищому рівні. Здійснення правосуддя вимагає від її представників не тільки наявності теоретичних знань, а й наявності відповідних практичних навичок. Запровадження відповідних курсів практичної підготовки представників громадськості до виконання обов'язків мирового судді є важливим елементом забезпечення належного функціонування інституту мирового суду. Такі курси можна запровадити на базі Національної школи суддів України із видачею особам, які їх пройшли, відповідного сертифіката, який надаватиме їм право на здійснення такого виду діяльності. Можна забезпечити юридичною підтримкою мирового суддю без юридичної освіти через відповідних консультантів, які можуть знаходитися в штаті канцелярії мирового суду.

Мировий суддя повинен мати правовий статус та гарантії, не нижче тих, які сьогодні передбачені для судді. Запровадження функціонування інституту мирового суду в Україні потребуватиме внесення відповідних змін до її Конституції та Закону України «Про судоустрій і статус суддів», якими, зокрема: по-перше, передбачити, що правосуддя в Україні може здійснюватися мировими судами відповідно до визначених законом процедур та випадках; по-друге, встановити, що: порядок призначення, підстави звільнення мирового судді з посади визначаються законом; судочинство провадиться суддею чи мировим суддею одноособово, колегією суддів чи судом присяжних; за неповагу до суду, мирового суду, судді чи мирового судді винні особи притягуються до юридичної відповідальності; єдність системи судоустрою забезпечується, в тому числі, єдиним статусом суддів та мирових суддів, а також єдиним порядком організаційного забезпечення судів та мирових судів; по-третє, доповнити: систему судоустрою України мировими судами, як місцевим судом для

вирішення визначених законом категорій справ; додатковим повноваженням Громадську раду доброчесності щодо встановлення відповідності кандидата на посаду мирового судді критеріям професійної етики та доброчесності.

Доцільно запровадити такі вимоги для претендентів на посаду мирового судді: 1) вікового цензу, який є не меншим від того, який визначено для судді місцевого суду, тобто, тридцятирічний вік; 2) наявність вищої освіти; 3) успішне проходження курсу підготовки мирового судді, що підтверджується відповідним документом, який може видаватись Національною школою суддів (не є обов'язковим, в разі якщо кандидат є суддею у відставці) 4) наявність стажу роботи (служби) за спеціальністю не менше 5 років; 5) володіння державною мовою; 6) проживання на території України не менше 10 років, з яких не менше 3 років у межах територіальної громади, в якій розташований відповідний мировий суд.

10. Процес реформування та вдосконалення діяльності судової влади безпосередньо пов'язаний із процесами розвитку взаємовідносин судової влади та громадськості. Саме ставлення широких громадських кіл та суспільства в цілому до судової влади, рівень взаємної довіри між ними, створюють умови для ефективного вдосконалення та реформування останньої із врахуванням інтересів всіх учасників таких процесів. Сталість, плановість та прогнозованість взаємодії судової влади із громадськістю може бути забезпечена завдяки інституалізації останньої. Інституалізація передбачає наявність сталих зв'язків, перетворення певного ситуативного явища в організований суб'єкт правовідносин, який через нормативно закріплені механізми на постійній основі бере участь у відносинах взаємодії із судовою владою. Інституційна взаємодія судової влади та громадськості полягає у діалоговій інтерекції судової влади із інститутами громадянського суспільства, які утворюються шляхом інституалізації громадськості.

Інституалізацією громадськості у відносинах взаємодії із судовою владою є встановлення та нормативне закріплення організаційних, правових та інших механізмів, через які громадськість бере участь у сталій та постійній взаємодії із

судовою владою для задоволення суспільних потреб. Інституалізація громадськості у взаємовідносинах із судовою владою призводить до формування та побудови громадянського суспільства, що є важливим індикатором глибини демократичного розвитку суспільства. Громадянське суспільство є теоретичною концепцією, а не емпіричною, яку неможливо безпосередньо спостерігати. Воно є синтетичною концептуальною конструкцією, яка включає розмаїття форм колективної громадської дії, що відбувається в суспільній сфері. Громадянське суспільство виникає разом із відповідними організаційними структурами (інститутами громадянського суспільства), через які громадськість отримує можливість впливати на прийняття державних рішень, що стосуються різних сфер життя суспільства. Феномен громадянського суспільства є одним з атрибутів демократії, яка включає в себе необхідність побудови правової держави, в якій реалізація відповідних прав забезпечується юридичними засобами з метою недопущення свавілля у суспільстві. Саме тому, громадянське суспільство повинно передбачати мережу власних організаційних структур (інститутів), через які громадськість, у визначеному законодавством порядку, отримує можливість впливати на матеріальні, організаційні та ідеологічні сфери життя суспільства.

Громадянське суспільство виникає шляхом інституалізації громадськості, результатом чого є створення інститутів громадянського суспільства, з допомогою яких громадськість та громадяни отримують можливість впливати на ухвалення рішень державно-владними структурами. Інститут громадянського суспільства постає повноцінно сформований в тому випадку, коли нормативно визначаються механізми його взаємодії із державою. До інститутів громадянського суспільства у відносинах взаємодії громадськості із судовою владою належать: інститут адвокатури України; інститут присяжних; інститут дорадчої групи експертів; інститут Громадської ради доброчесності; інститут незалежного оцінювання роботи судді в судових засіданнях громадськими об'єднаннями; інститут конкурсної комісії для проведення конкурсу на зайняття посади члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів України та формування

переліку кандидатів на таку посаду, які відповідають критеріям доброчесності та професійної компетентності.

Громадянське суспільство існує у площині вертикальних зв'язків інституційної взаємодії «громадськість – держава», а також у площині горизонтальних зв'язків інституційної взаємодії («громадськість – громадськість»). Еволюційний розвиток взаємовідносин судової влади та громадськості в Україні, як в площинах горизонтальних, так і вертикальних зв'язків, потребує нормативного закріплення функціонування спеціального інституту громадянського суспільства, призначеного для спільної взаємодії судової влади та громадськості у вигляді Ради правозахисних організацій України, що дозволить: 1) забезпечити нормативну ясність в питаннях взаємодії громадськості із судовою владою; 2) підвищити ступінь захищеності як судової влади, так і громадськості від репутаційних втрат, внаслідок недобросовісних дій окремих представників громадськості; 3) створити постійний сталий зв'язок між судовою владою та громадськістю у питаннях взаємної підтримки, розвитку та взаємодії.

11. Засобом забезпечення трансформування судової влади із суто державного інституту в соціальний є громадський контроль за судовою владою, який може здійснюватися як окремими представниками громадськості, так і їх об'єднаннями через відповідні інститути громадянського суспільства. Громадський контроль виступає важливою гарантією недопущення випадків зловживання владою та постійного діалогу між демократичним суспільством та державою. Він полягає у праві громадськості контролювати владу, надавати оцінку ефективності її діяльності. Завдяки здійсненню ефективного громадянського контролю вдосконалюється об'єкт такого контролю, формується справедлива судова система та демократизується судова влада, що відповідає сучасним потребам українського суспільства. Громадський контроль судової влади передбачає публічність судових процесів, можливість відводу суддів з ініціативи учасників судового процесу, представництво народу в здійсненні правосуддя (присяжні), діяльність Громадської ради доброчесності, надання

будь-якій особі права звернення до Вищої ради правосуддя, розгляд справ за участі присяжних.

Громадський контроль за діяльністю судової влади – це сукупність нормативно визначених форм та методів опосередкованої та безпосередньої взаємодії (із настанням визначених законодавством правових наслідків) представників громадськості із судовою владою через інститути громадянського суспільства, що утворені в площині вертикальних зв'язків, з метою реалізації конституційного права громадян на участь в управлінні державними справами для гарантування незалежності, неупередженості та транспарентності судової влади.

Широкий діапазон механізмів, з допомогою яких може здійснюватися громадський контроль за діяльністю судової влади, станом на сьогодні зумовлює необхідність його внутрішнього впорядкування та розподілу завдань і повноважень між суб'єктами, які можуть його здійснювати. Необхідно створити окремий інститут громадянського суспільства для взаємодії із судовою владою – Раду правозахисних організацій України та розподілити інструментарій здійснення громадського контролю за діяльністю судової влади.

До інструментів спеціального громадського контролю, які можуть використовуватися окремими інститутами громадянського суспільства пропонуємо віднести: 1) участь в діяльності інститутів громадянського суспільства з обмеженою компетенцією, які утворено в установленому законодавством порядку для сприяння судовій владі у виконанні покладених на неї завдань (Громадська рада доброчесності, Громадська рада при Раді суддів України, Громадська рада міжнародних експертів, Етична рада); 2) громадський запит – форма звернення Ради правозахисних організацій України до державного органу, підприємства, установи, організації, незалежно від форми власності, їх посадових (службових осіб) з метою отримання інформації, необхідної для виконання, покладених на згадану Раду завдань; 3) громадський протест – інструмент громадського контролю, який передбачає письмове висловлення громадського протесту Радою правозахисних організацій України стосовно дій,

бездіяльності об'єкту контролю; 4) погодження із громадськістю проектів законодавчих актів з питань внесення змін до законодавства України щодо організації судової влади та здійснення правосуддя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Банах С. Інститут суду присяжних в Україні: перспективи розвитку та проблеми реалізації. *Актуальні проблеми правознавства*. 2019. № 1. С. 107–112. URL: <https://appj.wunu.edu.ua/index.php/appj/article/view/624> (дата звернення: 01.01.2025).
2. Бангалорські принципи поведінки суддів : ООН ; Міжнародний документ від 19.05.2006. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_j67#Text (дата звернення: 01.01.2025).
3. Баронін Д. Б. Суд у системі суспільних відносин. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2014. Вип. 28, Т. 3. С. 144–146.
4. Береза С. Правова культура і політика : взаємозв'язок і взаємозалежність. *Держава і право*. 2005. № 5. С. 112–117.
5. Бисага Ю., Харута В., Белов Д. Реалізація принципу народовладдя: доктринальні засади. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2023. Т. 1, № 76. С. 79–85.
6. Битяк Ю. Правова культура в умовах становлення громадянського суспільства : монографія / за ред. Ю. Битяка, І. Яковюка ; НДІ будівництва та місцевого самоврядування АПрН України. Харків : Право, 2007. 248 с.
7. Бублій М. П. Особливості здійснення громадського контролю за діяльністю органів державної влади та місцевого самоврядування. *Міжнародний науковий журнал*. 2016. № 5. С. 14–18.
8. Вільгушинський В. Мирове судочинство: зарубіжний досвід та українські реалії. *Юридична газета онлайн : веб-сайт*. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/mirove-sudochinstvo.html> (дата звернення: 01.01.2025).
9. Вільгушинський М. Й. Суди загальної юрисдикції у системі взаємовідносин із суб'єктами владних повноважень та громадськістю : автореф. дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.10; 12.00.07. Одеса, 2020. 33 с.

10. Висновок № 7 (2005) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи з питання «Правосуддя та суспільство». Консультативна рада європейських суддів : веб-сайт. URL: https://court.gov.ua/userfiles/visn_7_2005.pdf (дата звернення: 01.01.2025).

11. Висновок № 18 (2015) Консультативної ради європейських суддів з питання «Позиція судової влади та її відносини з іншими гілками державної влади в умовах сучасної демократії». Консультативна рада європейських суддів : веб-сайт. URL: https://court.gov.ua/userfiles/vusn_18_kr.pdf (дата звернення: 01.01.2025).

12. Воронкова В. Г. Інституціоналізація. Юридична енциклопедія : в 6 т. / ред. кол. Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. Київ : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 1998. Т. 2. С. 703.

13. Гарасимів Т. Правова модель партнерства судової влади та інститутів громадянського суспільства. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія: Право.* 2020. № 2. Т. 7. С. 48–55. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2020/sep/22117/9.pdf> (дата звернення: 01.01.2025).

14. Гирик М. А. Щодо співвідношення категорій «громадянське суспільство» та «громадськість» у державному управлінні. *Інвестиції: практика та досвід.* 2010. № 21. С. 98–101. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/21_2010/28.pdf (дата звернення: 01.01.2025).

15. Голубовський Р. З. Взаємодія судової влади з громадськістю: теоретико-прикладний аспект. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.* 2016. № 3. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Nvdduvs_2016_3_8.pdf (дата звернення: 01.01.2025).

16. Гребенюк Б. Теоретико-методологічні підходи до розкриття термінів «громадянське суспільство» та «громадськість». *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 12. С. 125–131.
17. Гребенюк Б. О. Теоретико-методологічні підходи до розкриття термінів «громадянське суспільство» та «громадськість». *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 12. С. 125–131. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/12_2018/27.pdf (дата звернення: 01.01.2025).
18. Гриценко І., Погорецький М. Судова влада в Україні: до визначення поняття. *Право і суспільство*. 2012. № 2. С. 23–27.
19. Грищенко І. М. Теоретико-методологічні засади формування та розвитку лідерства в системі місцевого самоврядування : дис. ... докт. наук з держ. упр. Київ : Нац. акад. держ. упр. при Президентові України, 2017. 448 с.
20. Громадська рада при Раді суддів України утворюється для забезпечення участі громадян в управлінні державними справами. Сайт «Рада суддів України» : веб-сайт. URL: <https://rsu.gov.ua/ua/news/gromadska-rada-pri-radi-suddiv-ukraini-utvoruetsa-dla-zabezpecenna-ucasti-gromadan-v-upravlinni-derzavnimi-spravami> (дата звернення: 01.01.2025).
21. Дзвінчук Д., Топольницька Т., Громко І. Удосконалення діалогу органів влади і громадськості. URL: <http://elar.nung.edu.ua/bitstream/123456789/7239/1/6838p.pdf> (дата звернення: 01.01.2025).
22. Довідник «Судді Майдану». Сайт проєкту «PROSUD» : веб-сайт. URL: <https://prosud.info/maidans-bad-judges.pdf> (дата звернення: 01.01.2025).
23. Дьюї Д. Досвід і освіта / пер. з англ. М. Василечко. Львів : Кальварія, 2003. 84 с.
24. Жаровська І. М. Трансформація правової ідеології участі громадськості у здійсненні судової влади в демократичній державі: конституційні аспекти. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2024. № 42/2024. С. 275–280. URL:

<https://nzlubp.org.ua/index.php/journal/article/view/1460/1269> (дата звернення: 01.01.2025).

25. Загальна теорія права : підручник / за ред. М. Кравчука. Київ : МАУП, 2008. URL: https://maup.com.ua/assets/files/lib/book/pr3_1 (дата звернення: 01.01.2025).

26. Іл'юк Д. Д. Інтеграційна взаємодія судової влади та громадськості: пошук збалансованої моделі функціонування суду присяжних. *Ерліхівський журнал*. 2024. Вип. 9. С. 38–44.

27. Іл'юк Д. Д. Взаємодія судової влади та громадськості: деякі аспекти термінологічної визначеності. *Право і суспільство*. 2023. № 3. С. 190–197.

28. Іл'юк Д. Д. Взаємодія судової влади та громадськості: комунікаційний аспект. *Ерліхівський журнал*. 2023. Вип. 7. С. 38–44.

29. Іл'юк Д. Д. Комунікативна взаємодія судової влади та засобів масової інформації: питання побудови діалогу та довіри. *Свобода – основа прав людини : матеріали Всеукраїнського круглого столу (Чернівці, 9 грудня 2023 р.)*. Чернівці : Букрек, 2023. С. 73–78.

30. Іл'юк Д. Д. Громадський контроль в умовах взаємодії громадськості та судової влади. *Реформування національного та міжнародного права: перспективи та пріоритети : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, Україна, 21–22 січня 2022 р.)*. Одеса : ГО «Причорноморська фундація права», 2022. С. 5–8.

31. Іл'юк Д. Д. Комунікація суду із громадськістю та ЗМІ. *Евристично-правовий потенціал філософсько-освітніх ідей представників Львівсько-Варшавської школи (1895-1993 рр.) та Віденського гуртка (1922 р.) : матеріали Міжнародної наукової конференції (м. Львів, 27 жовтня 2022 р.)*. Львів : БОНА, 2022. С. 223–226.

32. Іл'юк Д. Д. Судовий процес як легітимна та цивілізаційна форма захисту прав і свобод людини. *Гідність – основа прав людини : матеріали Всеукраїнського круглого столу (8 грудня 2022 р., м. Чернівці)*. Чернівці : Букрек, 2022. С. 66–70.

33. Іл'юк Д. Д. Юрисдикційні процеси розгляду справ військовими судами в Україні. *Концептуальні засади використання психологічних знань в судовій діяльності : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Чернівці, 31 травня 2019 р.)*. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2019. С. 50–55.

34. Інформаційно-аналітичний звіт про діяльність Вищої ради правосуддя. Вища рада правосуддя : веб-сайт. URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/file/analiz_za_2023_rik_.pdf (дата звернення: 01.01.2025).

35. Каблак П. Взаємовідносини судової влади та громадськості (правові і організаційні аспекти) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10. Львів, 2015. 211 с.

36. Карась А. Правова культура сучасної України : гносеологічний аспект. *Держава і право*. 2010. № 50. С. 63–71.

37. Келемен Р. Ю. Роль юридичної клініки в професійній підготовці майбутніх фахівців з правознавства. *Професійна освіта: методологія, теорія та технології*. 2017. № 5. С. 114–127.

38. Ковальський В. Розтоптана присяга, або Хабар для судді.... LexInform : веб-сайт. URL: <https://lexinform.com.ua/v-ukraini/roztoptana-prysyaga-abo-habar-dlya-suddi/> (дата звернення: 01.01.2025).

39. Коваленко А. А. Розвиток виконавчої влади в Україні на сучасному етапі: теорія і практика. Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2002. 512 с.

40. Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (Орхуська конвенція) : Конвенція ООН, ратифікована Законом України від 06.07.1999 № 832-XIV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_015#Text (дата звернення: 01.01.2025).

41. Конституція України : Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 01.01.2025).

42. Костенко А. М. Інституалізація громадянського суспільства в Україні. *Вісник Маріупольського Державного університету*. 2018. Вип. 22–23. С. 218–225. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/692485.pdf> (дата звернення: 01.01.2025).
43. Костовська К. М. Організація та здійснення громадського контролю у сфері забезпечення охорони громадського порядку та громадської безпеки. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2015. Вип. 34, Т. 2. С. 98–101.
44. Кравченко П., Осмолівська О. Хвилю недовіри до суддів розганяють активні громадські організації. *Юридична газета онлайн : веб-сайт*. URL: <https://yur-gazeta.com/interview/hvilyu-nedoviri-do-suddiv-rozganyayut-aktivni-gromadski-organizaciyi.html> (дата звернення: 01.01.2025).
45. Кравчук В. Вимоги, які пред'являються до суддів: компоративістське дослідження. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2012. № 3. С. 38–47. URL: https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/10462/3/Vlduvs_2012_3_7.pdf (дата звернення: 01.01.2025).
46. Кравчук В. Полісуб'єктність громадського контролю у механізмі державного управління. *Национальный юридический журнал: теория и практика*. 2016. № 5. С. 11–15. URL: <http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2016/5/2.pdf> (дата звернення: 01.01.2025).
47. Кравчук В., Кравчук В. Громадський контроль судової влади як спосіб довіри суспільства до судів та суддів. *Актуальні проблеми правознавства*. 2016. № 3. С. 11–16. URL: <http://appj.wunu.edu.ua/index.php/appj/article/view/70> (дата звернення: 01.01.2025).
48. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 01.01.2025).

49. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 01.01.2025).

50. Крупник А. Громадський контроль: сутність та механізми здійснення. *Теоретичні та прикладні питання державотворення : On-line збірник наукових праць ОРІДУ НАДУ при Президентові України*. 2007. № 1. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Tapqd_2007_1_6 (дата звернення: 01.01.2025).

51. Логунова М., Лашкіна М., Г. П. Комунікації судової влади. Київ : Центр суддівських студій, 2012. 268 с. URL: <https://nsj.gov.ua/files/1452500582posibnyk.pdf> (дата звернення: 01.01.2025).

52. Лубкей Н. П. Проблеми здійснення громадського контролю за використанням коштів місцевих бюджетів. *Наукові записки. Серія «Економіка»*. 2010. Вип. 15. С. 32–36. URL: <https://eprints.oa.edu.ua/6935/1/6.pdf> (дата звернення: 01.01.2025).

53. Майстренко К. Комунікації у діяльності органів публічної влади. *Публічне урядування*. 2022. № 1 (29). С. 93–98. URL: [https://doi.org/10.32689/2617-2224-2022-1\(29\)-13](https://doi.org/10.32689/2617-2224-2022-1(29)-13) (дата звернення: 01.01.2025).

54. Менджул М. В. Громадський контроль за використанням та розпорядженням майном об'єднаної територіальної громади. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. № 4. С. 308–310.

55. Миколаєць А. Сутність взаємодії держави та громадськості в сучасній Україні. *Юридичний вісник*. 2021. № 3. С. 134–140.

56. Мірові суди: міжнародний досвід та перспективи впровадження в Україні в рамках судової реформи. Прес-центр судової влади України : веб-сайт. URL: <https://cv.court.gov.ua/tu26/pres-centr/news/1533513/> (дата звернення: 01.01.2025).

57. Михайловська О. Інститути громадянського суспільства і формування ідеології модернізації в Україні. *Політичний менеджмент*. 2006. № 3. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/mykhailovska_instytuty.pdf (дата звернення: 01.01.2025).

58. Михайлова О. Сучасні стратегії комунікацій у публічному управлінні та адмініструванні в умовах невизначеності. *Проблеми сучасних трансформацій (електронне видання)*. 2022. № 5. URL: <https://doi.org/10.54929/2786-5746-2022-5-02-03> (дата звернення: 01.01.2025).

59. Мочульська М. Судова влада та громадськість: взаємодія в умовах конституційної реформи правосуддя в Україні. *Український часопис конституційного права*. 2018. № 3. С. 39–46. URL: <https://www.constjournal.com/pub/3-2018/sudova-vlada-hromadskist-vzaiemodiia-umovakh-konstytutsiinoi-reformy-pravosuddia/> (дата звернення: 01.01.2025).

60. Московець В. Громадськість як інститут громадянського суспільства. *Вісник ХНУВС*. 2011. № 2 (53). С. 37–43.

61. Московець В. Поняття «громадськість» у законодавстві та адміністративноправовій теорії. *Форум права*. 2011. № 2. С. 630–634. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-2/11mviapt.pdf> (дата звернення: 01.01.2025).

62. Назаренко О. Науково-теоретична характеристика правової культури. *Право і суспільство*. 2017. № 6. С. 19–23. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2017/6_2017/part_1/6.pdf (дата звернення: 01.01.2025).

63. Навроцький В. Когнітивізм, інституціоналізм і семантика соціальних значень. *Філософські проблеми гуманітарних наук : зб. праць*. URL: <http://www.info-library.com.ua/books-book-203.html> (дата звернення: 01.01.2025).

64. Наливайко О. Ю. Специфіка суб'єктів, об'єктів і напрямів громадського контролю за діяльністю судових органів судової влади в Україні. *Наукові записки. Серія: Право*. 2023. № 14. С. 147–152. URL:

<https://pravo.cusu.edu.ua/index.php/pravo/article/view/274/276> (дата звернення: 01.01.2025).

65. Невмержицький В. М. Розвиток моральної свідомості особистості. *Актуальні проблеми психологічної та соціальної адаптації в умовах кризового суспільства : матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції (21 квітня 2020 року)* / за заг. ред. Р. А. Калениченка, О. Г. Льовкіної. Ірпінь : Університет державної фіскальної служби України, 2020. С. 158–161.

66. Овсяннікова О. Транспарентність судової влади : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.10 «Судоустрій; прокуратура та адвокатура». Харків : Національна юридична академія України ім. Я. Мудрого, 2009. 20 с.

67. Пилип В. В. Поняття інституцій громадянського суспільства: історичний та сучасний виміри. *Вісник ЛННІ імені Е. О. Дідоренка*. 2023. № 3 (103). С. 23–34. URL: <https://luhbulletin.dnuvs.ukr.education/index.php/main/article/view/125/118> (дата звернення: 01.01.2025).

68. Положення про громадську раду при Державній судовій адміністрації України. URL: <https://dsa.court.gov.ua/dsa/212323243445/12-1312-123-11> (дата звернення: 01.01.2025).

69. Положення про Раду суддів України : Рішення X позачергового з'їзду суддів України від 16.09.2010. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001415-10#Text> (дата звернення: 01.01.2025).

70. Положення про участь громадськості у прийнятті рішень у сфері охорони довкілля : Наказ Мінприроди України від 18.12.2003 № 168. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0155-04#Text> (дата звернення: 01.01.2025).

71. Право на справедливий суд в контексті статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року. URL: <https://pzmrujust.gov.ua/yurydychni-konsultatsii/1437-> (дата звернення: 01.01.2025).

72. Право на участь в управлінні державними справами: нотатки до наукової дискусії / В. Головка. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 8. С. 93–99. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pgip_2016_8_19 (дата звернення: 01.01.2025).

73. Придніпровський районний суд м. Черкаси. Сторінка у соціальній мережі «Facebook» : веб-сайт. URL: <https://www.facebook.com/pp.ck.court.gov.ua/> (дата звернення: 01.01.2025).

74. Прилуцький С. В. Судова влада і громадянське суспільство: взаємозв'язок, місце та роль у правовій державі. *Правова держава*. 2010. Вип. 21. С. 342–351.

75. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 05.07.2012 № 5076-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text> (дата звернення: 01.01.2025).

76. Про Вищий антикорупційний суд : Закон України від 07.06.2018 № 2447-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2447-19#Text> (дата звернення: 01.01.2025).

77. Про державну підтримку медіа, гарантії професійної діяльності та соціальний захист журналіста : Закон України від 23.09.1997 № 540/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/540/97-вр#Text> (дата звернення: 01.01.2025).

78. Про затвердження Положення про Державну судову адміністрацію України : Рішення Вищої ради правосуддя від 17.01.2019 № 141/0/15-19. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr141910-19#Text> (дата звернення: 01.01.2025).

79. Про затвердження Положення про добровольчі формування територіальних громад : Постанова Кабінету Міністрів України від 29.12.2021 № 1449. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1449-2021-п#Text> (дата звернення: 01.01.2025).

80. Про затвердження Порядку проведення конкурсу з визначення програм (проектів, заходів), розроблених інститутами громадянського суспільства, для виконання (реалізації) яких надається фінансова підтримка :

Постанова Кабінету Міністрів України від 12.10.2011 № 1049. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1049-2011-п/ed20210806#n328> (дата звернення: 01.01.2025).

81. Про затвердження Порядку сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади : Постанова Кабінету Міністрів України від 05.11.2008 № 976. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/976-2008-п#Text> (дата звернення: 01.01.2025).

82. Про конкурс з добору кандидатів для здійснення Президентом України призначення на посаду члена Вищої ради правосуддя : Указ Президента України від 20.11.2024 № 775/2024. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/7752024-52801> (дата звернення: 01.01.2025).

83. Про Конституційний Суд України : Закон України від 13.07.2017 № 2136-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19#Text> (дата звернення: 01.01.2025).

84. Про ліквідацію Окружного адміністративного суду міста Києва та утворення Київського міського окружного адміністративного суду : Закон України від 13.12.2022 № 2825-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2825-IX#Text> (дата звернення: 01.01.2025).

85. Про медіа : Закон України від 13.12.2022 № 2849-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20> (дата звернення: 01.01.2025).

86. Про Науково-консультативну раду : Постанова Пленуму Верховного Суду від 02.02.2018 № 1. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pro_sud/ppn_kr/ (дата звернення: 01.01.2025).

87. Про Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-2026 роки : Указ Президента України від 07.09.2021 № 487/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/487/2021#Text> (дата звернення: 01.01.2025).

88. Про основи національного спротиву : Закон України від 16.07.2021 № 1702-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20/ed20240620#Text> (дата звернення: 01.01.2025).

89. Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності : Закон України від 13.12.2022 № 2834-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20/ed20221213#n16> (дата звернення: 01.01.2025).

90. Про оцінку впливу на довкілля : Закон України від 23.05.2017 № 2059-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2059-19#Text> (дата звернення: 01.01.2025).

91. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства : Закон України від 22.09.2011 № 3773-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3773-17#Text> (дата звернення: 01.01.2025).

92. Про правові та організаційні засади громадського контролю та громадського діалогу в Україні : проєкт Закону України № 5458 від 30.04.2021. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=71831 (дата звернення: 01.01.2025).

93. Про створення єдиної системи залучення, використання та моніторингу міжнародної технічної допомоги : Постанова Кабінету Міністрів України від 15.02.2002 № 153. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/153-2002-п/ed20170922#n383> (дата звернення: 01.01.2025).

94. Про стратегічну екологічну оцінку : Закон України від 20.03.2018 № 2354-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2354-19#Text> (дата звернення: 01.01.2025).

95. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (дата звернення: 01.01.2025).

96. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 01.01.2025).

97. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року : Указ Президента України від 30.09.2019 № 722/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text> (дата звернення: 01.01.2025).

98. Про Стратегію розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки : Указ Президента України від 11.06.2021 № 231/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/231/2021#Text> (дата звернення: 01.01.2025).

99. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення: 01.01.2025).

100. Протокол про реєстри викидів і перенесення забруднювачів : Протокол ООН від 21.05.2003 № 995_с13. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_l59#Text (дата звернення: 01.01.2025).

101. Протокол про стратегічну екологічну оцінку до Конвенції про оцінку впливу на навколишнє середовище у транскордонному контексті : Протокол до Конвенції ООН, ратифікований Законом України від 01.07.2015 № 562-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_b99#Text (дата звернення: 01.01.2025).

102. Пухкал О. Г. Єдність українського громадянського суспільства – ключовий чинник протидії російському вторгненню. *Публічне управління та адміністрування в умовах війни і в поствоєнний період в Україні : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. у трьох томах*. Київ : ДЗВО «УМО» НАПН України, 2022. Т. 3. С. 94–97. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/730943/1/Збірник%20тез_Том%20III.pdf#page=94 (дата звернення: 01.01.2025).

103. Революція гідності: що сталось з суддями Майдану через 10 років. Журналістська спілка «Слідство.Інфо» : веб-сайт. URL: <https://www.slidstvo.info/articles/revoliutsiia-hidnosti-shcho-stalos-z-suddiamy-maydanu-cherez-10-rokiv/> (дата звернення: 01.01.2025).

104. Рішення Ради суддів України № 18 : Рішення Ради суддів України від 04.05.2023. URL: <https://rsu.gov.ua/uploads/article/risenna-rsu-no-18-vid-04052023-p-cdb623db90.pdf> (дата звернення: 01.01.2025).

105. Рогатіна Л. П. Громадський контроль над державою: сутність, механізми реалізації та перспективи розвитку : автореф. дис. ... канд. політ. наук : спец. 23.00.02. Одеса : Південноукр. нац. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського, 2011. 17 с.

106. Сердинський В. Особливості здійснення правосуддя судом присяжних у Французькій Республіці. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2016. № 20. С. 169–172.

107. Словник української мови онлайн. URL: <https://slovnyk.ua/index.php?swrd=партнерство> (дата звернення: 01.01.2025).

108. Соляр С. Громадянське суспільство: загальнотеоретичні підходи до визначення. *Вісник Академії правових наук України*. 2013. № 1. С. 271–279.

109. Створено Прес-центр судової влади та Громадську раду при Раді суддів України. URL: <https://zib.com.ua/ua/print/97356.html> (дата звернення: 01.01.2025).

110. Теорія держави і права. Академічний курс : підручник / за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. Київ : Юрінком Інтер, 2006. 688 с.

111. Тертишник В. М., Солнишкіна Н. С. Суд присяжних: суть ідеї та її мімікрія при формуванні кримінального судочинства України. *Право і суспільство*. 2012. № 3. С. 221–224.

112. Тихомирова Є. Б. Зв'язки з громадськістю : навч. посібник. Київ : НМЦВО, 2001.

113. Україна покращила показник сталості організацій громадянського суспільства. CS Detector Media : веб-сайт. URL: <https://cs.detector.media/law-and-money/texts/185703/2023-10-26-ukraine-pokrashchyla-pokaznyk-stalosti-organizatsiy-gromadyanskogo-suspilstva/> (дата звернення: 01.01.2025).

114. Формалізм та надмірний формалізм у судових рішеннях: від теорії до практики. Верховний Суд : веб-сайт. URL:

https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/Prez_Bernaziuk_24_02_2023_Formalizm.pdf (дата звернення: 01.01.2025).

115. Хавронюк М., Мироненко С. Чи потрібні Україні мирові суди? ZN,UA : веб-сайт. URL: https://zn.ua/ukr/LAW/chi_potribni_ukrayini_mirovi_sudi.html (дата звернення: 01.01.2025).

116. Хартія основних прав Європейського Союзу. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU00303> (дата звернення: 01.01.2025).

117. Черновський О., Іл'юк Д. Окремі питання практичної реалізації нової концепції судової реформи. *Європейські перспективи*. 2021. № 6. С. 34–39. URL: <https://doi.org/10.32782/EP.2021.6> (дата звернення: 01.01.2025).

118. Черновський О. К., Іл'юк Д. Д. Окремі питання побудови військового судочинства в Україні на основі міжнародного досвіду. *Наше право*. 2020. № 1. С. 184–191.

119. Шаров Д. Суд присяжних в Україні: історія, основні засади функціонування та свіжа статистика розгляду справ. URL: https://www.ukrainepravo.com/scientific-thought/legal_analyst/sud-prysyazhnykh-v-ukrayini-istoriya-osnovni-zasady-funktsionuvannya-ta-svizha-statystyka-rozglyadu/ (дата звернення: 01.01.2025).

120. Ширченко Я. Кодекс професійної етики українського журналіста основа правової діяльності мас-медіа. Електронна бібліотека Інституту журналістики : веб-сайт. URL: <http://journlib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1916> (дата звернення: 01.01.2025).

121. Шуміло О. М. До питання ключових інститутів громадянського суспільства. *Вісник ЛННІ імені Е. О. Дідоренка*. 2023. № 3 (103). С. 35–42. URL: <https://luhbulletin.dnuvs.ukr.education/index.php/main/article/download/126/119/240> (дата звернення: 01.01.2025).

122. Щодо здійснення судочинства в Україні : Рішення З'їзду суддів України від 22.02.2013. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0002415-13#Text> (дата звернення: 01.01.2025).

123. Щодо незалежності суддів від незаконного втручання з боку правоохоронних органів : Звернення Ради суддів України від 21.06.2013 № 27. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JI05053A?an=11> (дата звернення: 01.01.2025).

124. Як «судили» Автомайдан. Статистичний аналіз суддівської практики (2013–2014). Сайт Українського центру суспільних даних : веб-сайт. URL: <https://socialdata.org.ua/automaiddan-dataviz/> (дата звернення: 01.01.2025).

125. Bojarski L. Civil Society Organizations for and with the Courts and Judges - Struggle for the Rule of Law and Judicial Independence: The Case of Poland 1976–2020. *German Law Journal*. 2020. URL: <https://www.cambridge.org/core/journals/german-law-journal/article/civil-society-organizations-for-and-with-the-courts-and-judgesstruggle-for-the-rule-of-law-and-judicial-independence-the-case-of-poland-19762020/78B99D55550E5668F9363F2A9FA827EB> (дата звернення: 01.01.2025).

126. Bordewijk J. Allocutie: enkele gedachten over communicatievrijheid in een bekabeld land / J. L. Bordewijk, B. van K. (Ed.). Baarn : Bosch & Keuning, 1982. 104 с.

127. Bush v. Gore, 531 U.S. 98. Офіційний сайт Верховного Суду Сполучених Штатів Америки : веб-сайт. URL: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/531/98/> (дата звернення: 01.01.2025).

128. Chemerinsky E. A Failure to Communicate. *BYU Law Review*. 2012. Vol. 2012, Iss. 6. URL: <https://digitalcommons.law.byu.edu/lawreview/vol2012/iss6/1> (дата звернення: 01.01.2025).

129. Dijk Jan A. G. M. van Digital democracy, issues of theory and practice. URL: https://www.utwente.nl/en/bms/vandijk/research/e_government/e_government_plaatje/models_of_democracy1.pdf (дата звернення: 01.01.2025).

130. Dragičević R. Communication strategies. European Court of Human Rights : веб-сайт. 2018. 7 с. URL: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/Speech_20180126_Dragicevic-Dicic_JY_ENG (дата звернення: 01.01.2025).
131. EU Justice Scoreboard 2017. URL: https://reform-support.ec.europa.eu/document/download/13564c17-4e1e-493d-a330-dec0f42feaa7_en?filename=KE-04-17-760-EN-N-corrigé.pdf (дата звернення: 01.01.2025).
132. Fukuyama F. Trust: The social virtues and creation of prosperity. New York : The Free Press, 1995. 457 с.
133. Jackson J., Kovalev N. Lay Adjudication in Europe: The Rise and Fall of the Traditional Jury. Ssrn.com : веб-сайт. URL: <https://ssrn.com/abstract=2782413> (дата звернення: 01.01.2025).
134. Kalule P. Separation of Powers and Judicial Independence in Uganda: A Critical Analysis of the Judiciary's Role in Promoting Good Governance. *Oñati Socio-Legal Series*. 2017. Vol. 7, № 3. URL: <https://opo.iisj.net/index.php/osls/article/view/784/874> (дата звернення: 01.01.2025).
135. Lenzer M. The use and abuse of 'civil society' in Development. *Transnational Associations*. 2002. Vol. 3. С. 170–187.
136. Marder N., Hans V. Introduction to Juries and Mixed Tribunals across the Globe: New Developments, Common Challenges and Future Directions. *Oñati Socio-legal Series*. 2016. № 6 (2). С. 163–178. URL: <https://archive.org/details/essays-on-moral-development-volume-ii.-the-psychology-of-moral-development-the-n/page/622/mode/2up> (дата звернення: 01.01.2025).
137. Marie B. Hagsgård Internal and External Dialogue: a Swedish Approach to Quality Work in Courts. Papers.ssrn.com : веб-сайт. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2541449 (дата звернення: 01.01.2025).
138. Matloga S. T., Mahole E., Nekhavhambe M. M. Challenges of public participation in improving basic service delivery in Vhembe District Municipality,

Limpopo, South Africa. *Journal of Local Government Research and Innovation*. 2024. Vol. 5, № 1. URL: https://hdl.handle.net/10520/ejc-jolgri_v5_n1_a160 (дата звернення: 01.01.2025).

139. Northwestern Pritzker School of Law. URL: <https://www.law.northwestern.edu/> (дата звернення: 01.01.2025).

140. Offit A. Dismissing the Jury: Mixed Courts and Lay Participation in Norway. *Cambridge University Press*. 2021. № 500. С. 197–217.

141. Rafaeli S. Interactivity: From new media to communication / R. P. Hawkins, J. M. Wiemann, S. Pingree (Eds.). Sage : Beverly Hills, CA, 1988. Vol. 16. С. 110–134.

142. Regio Decreto 28 ottobre 1940, n. 1443 : Ordinamento giudiziario (Італія). URL: <https://www.normattiva.it/uri-res/N2Ls?urn:nir:stato:regio.decreto:1940-10-28;1443> (дата звернення: 01.01.2025).

143. Schramm W. Information theory and mass communication. *Journalism Quarterly*. 1955. Vol. 32, № 2. С. 131–146.

144. Sikich K. Explaining the Presence of the Criminal Jury in Democratic Political Systems. ProQuest. Thesis : веб-сайт. 2013. URL: <https://doi.org/10.17606/0a8w-e193> (дата звернення: 01.01.2025).

145. The abolition of the jury system is undemocratic step. The news agency Turan : веб-сайт. URL: <https://turan.az/en/social/the-abolition-of-the-jury-system-is-undemocratic-step> (дата звернення: 01.01.2025).

146. The courts of justice. The Danish Parliament : веб-сайт. URL: <https://www.thedanishparliament.dk/en/democracy/the-courts-of-justice> (дата звернення: 01.01.2025).

147. The Israeli Judicial Authority. The Government of Israel : веб-сайт. URL: https://www.gov.il/en/departments/the_judicial_authority/govil-landing-page (дата звернення: 01.01.2025).

148. Toffler Al. Powershift: Knowledge, Wealth, and Violence the Edge of the 21 – st Century. New York; London : Plaza & Janés, 1990. 585 с.

149. Vaughan Ph. The lay magistracy in New Zealand: judicial asset or colonial anachronism? ResearchSpace, University of Auckland : веб-сайт. URL: <https://researchspace.auckland.ac.nz/handle/2292/5932?show=full> (дата звернення: 01.01.2025).

150. About the judiciary authority. The Government of Israel : веб-сайт. URL: https://www.gov.il/en/pages/about_the_judiciary_authority (дата звернення: 01.01.2025).

151. Constitutional Status of the Constitutional Court of the Republic of Latvia. Constitutional Court of the Republic of Latvia : веб-сайт. URL: <https://www.satv.tiesa.gov.lv/en/runas-un-raksti/constitutional-status-of-the-constitutional-court-of-the-republic-of-latvia/> (дата звернення: 01.01.2025).

152. Кодекс етики. Сайт Комісії з журналістської етики : веб-сайт. URL: <https://cje.org.ua/ethics-codex/> (дата звернення: 01.01.2025).

153. ინფორმაცია ნაფიც მსაჯულთა შესახებ. თბილისის საქალაქო სასამართლო : веб-сайт. URL: <https://tcc.court.ge/ka/Jurors> (дата звернення: 01.01.2025).

ДОДАТКИ

Додаток А

**СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА
ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ****Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати
дисертації:*****Наукові праці у виданнях, включених до переліку наукових фахових
видань України:***

1. Іл'юк Д.Д. Інтеграційна взаємодія судової влади та громадськості: пошук збалансованої моделі функціонування суду присяжних. *Ерліхівський журнал*. 2024. Вип. 9. С. 38–44
2. Іл'юк Д.Д. Взаємодія судової влади та громадськості: деякі аспекти термінологічної визначеності. *Право і суспільство*. 2023. № 3. С. 190–197.
3. Іл'юк Д.Д. Взаємодія судової влади та громадськості: комунікаційний аспект. *Ерліхівський журнал*. 2023. Вип. 7. С. 38–44.
4. Черновський О.К., Іл'юк Д.Д. Окремі питання практичної реалізації нової концепції судової реформи. *Європейські перспективи*. 2021. № 1. С. 34–39. (Особистий внесок: Іл'юк Д.Д. провів аналіз проблемних питань імплементації нової концепції судової реформи в частині функціонування суду присяжних та запровадження інституту мирових суддів в Україні).
5. Черновський О.К., Іл'юк Д.Д. Окремі питання побудови військового судочинства в Україні на основі міжнародного досвіду. *Наше право*. 2020. № 1. С. 184–191. (Особистий внесок: Іл'юк Д.Д. здійснив дослідження моделей взаємодії військових судів іноземних держав із представниками військової громадськості в якості присяжних).

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

6. Іл'юк Д. Д. Комунікативна взаємодія судової влади та засобів масової інформації: питання побудови діалогу та довіри. *Свобода – основа прав людини :*

матеріали Всеукраїнського круглого столу (Чернівці, 9 грудня 2023 р.). Чернівці : Букрек, 2023. С. 73–78.

7. Іл'юк Д. Д. Громадський контроль в умовах взаємодії громадськості та судової влади. *Реформування національного та міжнародного права: перспективи та пріоритети* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, Україна, 21–22 січня 2022 р.). Одеса : ГО «Причорноморська фундація права», 2022. С. 5–8.

8. Іл'юк Д. Д. Комунікація суду із громадськістю та ЗМІ. *Евристично-правовий потенціал філософсько-освітніх ідей представників Львівсько-Варшавської школи (1895-1993 рр.) та Віденського гуртка (1922 р.)* : матеріали Міжнародної наукової конференції (м. Львів, 27 жовтня 2022 р.) Львів : БОНА, 2022. С. 223-226.

9. Іл'юк Д. Д. Судовий процес як легітимна та цивілізаційна форма захисту прав і свобод людини. *Гідність – основа прав людини* : матеріали Всеукраїнського круглого столу (8 грудня 2022 р., м. Чернівці). Чернівці : Букрек, 2022. С. 66–70.

10. Іл'юк Д. Д. Юрисдикційні процеси розгляду справ військовими судами в Україні. *Концептуальні засади використання психологічних знань в судовій діяльності* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Чернівці, 31 травня 2019 р.) Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2019. С. 50–55.

ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Всеукраїнський круглий стіл «Свобода – основа прав людини» (м. Чернівці, 9 грудня 2023 р.), форма участі – публікація тез «Комунікативна взаємодія судової влади та засобів масової інформації: питання побудови діалогу та довіри».

2. Міжнародна науково-практична конференція «Реформування національного та міжнародного права: перспективи та пріоритети» (м. Одеса, Україна, 21–22 січня 2022 р.), форма участі – публікація тез «Громадський контроль в умовах взаємодії громадськості та судової влади».

3. Міжнародна наукова конференція «Евристично-правовий потенціал філософсько-освітніх ідей представників Львівсько-Варшавської школи (1895-

1993 рр.) та Віденського гуртка (1922 р.)» (м. Львів, 27 жовтня 2022 р.), форма участі – публікація тез «Комунікація суду із громадськістю та ЗМІ».

4. Всеукраїнський круглий стіл «Гідність – основа прав людини» (м. Чернівці, 8 грудня 2022 р.), форма участі – публікація тез «Судовий процес як легітимна та цивілізаційна форма захисту прав і свобод людини».

5. Всеукраїнська науково-практична конференція «Концептуальні засади використання психологічних знань в судовій діяльності» (м. Чернівці, 31 травня 2019 р.), форма участі – публікація тез «Юрисдикційні процеси розгляду справ військовими судами в Україні».